

Valsts bērnu tiesību aizsardzības
inspekcija

ITMC
LATVIJAS TIESNEŠU
MĀCĪBU CENTRS

Pētījums

Bērnu emocionālais traumatisms

atkārtotas ārpusģimenes
aprūpes maiņas gadījumos

Rīga
2020

Pētījumu veica autoru kolektīvs:

Ilona Kronberga (Ph.D.)

Sanita Sīle (Mag.iur.)

Miks Valters (Mg. psych.)

Pētījums izpildīts un finansēts, pamatojoties uz tirgus aptaujas rezultātiem, prioritārā pasākuma “Sociāla rakstura institūcijām kapacitātes stiprināšanai un sociālām programmām bērnu tiesību aizsardzības jomās un ar šiem pasākumiem saistīto IT sistēmu pielāgošanai” apakšpasākuma “Bērnu tiesību aizsardzības funkcijas nodrošināšana un kvalitātes paaugstināšana, nodrošinot finansiālu motivāciju darbiniekiem par sasniegtajiem rezultātiem, sekmējot bez vecāku aprūpes palikušu bērnu nonākšanu ģimeniskā vidē” īstenošanas ietvaros nodrošināt pētījuma par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu emocionālo traumatismu atkārtotas ārpusģimenes aprūpes (aizbildnība, audžuģimene, iestāde) maiņas gadījumos veikšanu” rezultātā noslēgto līgumu starp Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju un Latvijas Tiesnešu mācību centru.

Pasūtītājs: Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija

Izpildītājs: nodibinājums “Latvijas Tiesnešu mācību centrs”

© Ilona Kronberga, Sanita Sīle, Miks Valters

Šī pētījuma autoru personiskās tiesības pieder tā izstrādātājiem.

Pētījuma autoru mantiskās tiesības pieder Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai.

Pievienojot norādi uz pētījumu, atļauta pētījumā iekļautās informācijas citēšana.

Vāka attēla autors LTMC.

ISBN 978-9934-8828-3-8

Saturs

Ievads	3
1. Ārpusģimenes aprūpes sistēma, teorētiskie aspekti un problemātika	6
2. Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu, kas piedzīvojuši atkārtotu ārpusģimenes aprūpes maiņu, aptaujas rezultātu analīze	15
3. Ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanā iesaistīto iestāžu speciālistu viedokļu analīze.....	31
4. Atkārtotas ārpusģimenes aprūpes formu maiņas ietekme uz bērnu.....	36
5. Secinājumi un priekšlikumi	42
Literatūras saraksts	46
Pielikumi	48
Pielikums Nr.1. Elektroniskās aptaujas anketa bērniem	48
Pielikums Nr.2. Elektroniskās aptaujas anketa speciālistiem	53
Pielikums Nr.3. Aptauju rezultātu vizualizācija	56

levads

Pētījums par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu emocionālo traumatismu atkārtotas ārpusģimenes aprūpes formas (aizbildnība, audžuģimene, iestāde) maiņas gadījumos veikts un finansēts prioritārā pasākuma "Sociāla rakstura institūcijām kapacitātes stiprināšanai un sociālām programmām bērnu tiesību aizsardzības jomās un ar šiem pasākumiem saistīto IT sistēmu pielāgošanai" apakšpasākuma "Bērnu tiesību aizsardzības funkcijas nodrošināšana un kvalitātes paaugstināšana, nodrošinot finansiālu motivāciju darbiniekiem par sasniegtajiem rezultātiem, sekmējot bez vecāku aprūpes palikušu bērnu nonākšanu ģimeniskā vidē" ietvaros. Pētījumu veikuši Latvijas Tiesnešu mācību centra pētnieki laikā no 2019. gada 5. decembra līdz 2020. gada 28. februārim. Pētījums balstīts uz 2020. gada janvārī veikto trīs mērķa grupu aptaujas rezultātiem.

Izpētes mērķi un uzdevumi

Pētījums ir nepieciešams, lai noskaidrotu, kā atkārtotas ārpusģimenes aprūpes maiņas gadījumā emocionālā trauma ietekmē bērnu spēju iekļauties sabiedrībā un veidot saikni ar piesaistes personu, jo šis jautājums iepriekš nav pētīts. Tādējādi bija būtiski veikt sākotnējo pētījumu, lai identificētu problēmu būtību un kontekstu.

Mērķa sasniegšanai tika izvirzīti šādi uzdevumi – veikt emocionālās traumas ietekmes izpēti uz bērnu spēju iekļauties sabiedrībā un veidot saikni ar piesaistes personu, tai skaitā:

- a) izstrādāt anketēšanas kārtību (skatīt pielikumu Nr.1) mērķa grupām un veikt izpēti bērniem divās vecuma grupās, tai skaitā bērniem vecumā no 7 līdz 12 gadiem un bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem;
- b) izstrādāt anketēšanas kārtību (skatīt pielikumu Nr.2) mērķa grupām un veikt ārpusģimenes aprūpes iestāžu speciālistu (piesaistes personu) viedokļu izzināšanu;
- c) bērnu un speciālistu anketēšanas rezultātu apkopošanu un analīzi;
- d) analīzi par cēloņiem, kāpēc bērni nonāk atpakaļ iestādēs;
- e) emocionālās traumas ietekmi (piemēram, uz uzvedību, veselību, spēju iekļauties sabiedrībā, spēju veidot piesaisti utt.);
- f) izteikt secinājumus un formulēt priekšlikumus par nepieciešamajām izmaiņām.

Mērķa grupu apraksts

Kopumā izpētei tika definētas divas mērķa grupas:

- 1) ārpusģimenes aprūpē esošie bērni, kas piedzīvojuši atkārtotu ārpusģimenes aprūpes maiņu (pirmā mērķa grupa),
- 2) ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanā iesaistīto iestāžu speciālisti (otrā mērķa grupa).

Ņemot vērā, ka, organizējot un aptaujājot bērnus, ir jāņem vērā bērnu vecums un briedums, kā arī šī pētījuma gadījumā konteksts, presumējot, ka aptaujā iesaistītie bērni var būt ar sarežģītu emocionālo pieredzi un emocionālajām traumām (b), pirmā mērķa grupa tika iedalīta divās vecuma grupās, proti:

- bērni vecumā no 7 līdz 12 gadiem,
- bērni vecumā no 13 līdz 17 gadiem (ieskaitot).

Sadarbībā ar pasūtītāju tika identificētas arī izpētes veikšanas vietas, tai skaitā ārpusģimenes aprūpes iestādes Rīgā, Daugavpilī, Ventspilī un Koknesē.

Pētniecības un datu ieguves metodes un anketēšanas procesa gaita

Izpētes veicējiem bija sarežģīts uzdevums, kur, no vienas puses, bija jāizveido mērķa grupu raksturojumam atbilstošas informācijas ieguves metodes, bet, no otras, jāizvēlas tāda informācijas ieguves forma, lai saskarsme ar to bērnam neradītu papildu traumu. Minēto apstākļu dēļ tika apsvērts mērķa grupas bērniem uzdoto jautājumu skaits un to formulējums. Tā rezultātā tika sagatavotas individuālas anketas bērniem vecuma grupā no 7 līdz 12 gadiem, paredzot vismaz 4 jautājumus, bet vecuma grupai no 13 līdz 17 gadiem (ieskaitot) tika paredzēti vismaz 5 jautājumi. Pēc bērnu anketu jautājumu saskaņošanas ar Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju tās tika ievadītas elektroniskās aptaujas sistēmā un nosūtītas pētījumam izvēlētajām ārpusģimenes aprūpes iestādēm izlases kārtībā, aicinot institūcijas iesaistīties pētījumā un iestāžu personālu pārrunāt anketu jautājumus ar pētījumā iesaistītajiem bērniem, aizpildot atbildes uz anketās iekļautajiem jautājumiem. Anketās tika ietverti pamata jautājumi, kā arī tika paredzēta papildu iespēja uzdot precizējošus jautājumus.

Darba gaitā tika pielietotas šādas pētnieciskās metodes informācijas iegūšanai, analīzei un secinājumu izdarīšanai:

a) iegūto ziņu un datu analīze un sintēze, lai pētītu Latvijas, Eiropas Savienības un starptautiskos tiesību aktus, praksi un citus avotus;

b) indukcija, dedukcija un monogrāfiskā metode, pētot Latvijā esošo praksi bērnu tiesību aizsardzības jomā, lai būtu iespējams izdarīt gan vispārīgus spriedumus un secinājumus

uz atsevišķu sistēmas elementu vai procesu pētījuma pamata, kā arī izdarītu secinājumus par atsevišķiem sistēmas elementiem;

c) kvantitatīvās (cēloņu un seku analīze; novērojumi; meta analīzi, lai, veicot literatūras kvantitatīvo apskatu, būtu iespējams atrast korelācijas starp atšķirīgiem faktiem par tiem pašiem subjektiem) un kvalitatīvās pētniecības metodes (dokumentu analīze (teksta un kontentanalīze), situāciju analīze).

1. Ārpusģimenes aprūpes sistēma, teorētiskie aspekti un problemātika

Ārpusģimenes aprūpes sistēma

Bērnu tiesību aizsardzības konvencija¹ (turpmāk – konvencija) noteic, ka ikvienam bērnam ir nodrošināma tāda aizsardzība un gādība, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, aizbildņu vai citu par bērnu tiesiski atbildīgu personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā valstij ir pienākums veikt visus likumdošanas un administratīvos pasākumus. Lai sasniegtu šo mērķi, iestādēm, dienestiem un struktūrām, kas ir atbildīgas par bērnu aprūpi vai aizsardzību, ir jāatbilst iepriekš definētiem standartiem; īpaši tas attiecināms uz drošību, veselību un speciālistu profesionālajiem standartiem.² Vienlaikus tiek norādīts, ka valsts pienākums ir gādāt, lai neviens bērns netiktu šķirts no vecākiem pret viņu gribu, izņemot tos gadījumus, kad kompetentas iestādes, kas pakļautas tiesas kontrolei, saskaņā ar attiecīgiem tiesību aktiem un procedūrām nolemj, ka šāda šķiršana ir bērna interesēs. Šādus lēmumus konvencija pieļauj tikai īpašos gadījumos, tai skaitā, ja vecāki nežēlīgi izturas pret bērnu vai nerūpējas par viņu vai ja vecāki dzīvo šķirti un ir jāizlemj jautājums par bērna dzīvesvietu.³ Līdzīgos gadījumos bērnam, kuram īslaicīgi vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kuru viņa paša interesēs nedrīkst atstāt ģimenē, ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību, turklāt valsts pienākums ir nodrošināt bērnam alternatīvu aprūpi.⁴

Katram bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē. Lai gan bērna dabiskās attīstības vide ir ģimene, tomēr lielākajā daļā pasaules valstu rodas situācijas, kad dažādu iemeslu dēļ bērni nonāk aprūpē ārpus ģimenes. 2019. gada sākumā Latvijā dzīvoja 1 miljons 920 tūkstoši iedzīvotāju, no tiem 359 tūkstoši jeb 18,7 % bija bērni vecumā līdz 17 gadiem.⁵

¹Bērnu tiesību konvencija. Pieņemta un pieejama parakstīšanas, ratificēšanas un pievienošanās procedūrai ar Ģenerālās asamblejas 1989. gada 20. novembra Rezolūciju 44/25, stājusies spēkā 1990. gada 2. septembrī saskaņā ar šīs rezolūcijas 49. pantu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> [aplūkots 12.02.2020.]

²Turpat, 3. pants.

³Turpat, 9. pants.

⁴Turpat, 20. pants.

⁵Bērni Latvijā, 2019. Statistikas pārskats. Centrālā statistikas pārvalde, 2019. Pieejams: [file:///C:/Users/ikronberga01/Downloads/sites default files publication 2019-08 Nr 6 Berni Latvija 2019 %252819 00%2529 LV EN 1.pdf](file:///C:/Users/ikronberga01/Downloads/sites%20default%20files/publication%202019-08%20Nr%206%20Berni%20Latvija%202019%20%252819%20%2529%20LV%20EN%201.pdf) [aplūkots 02.01.2020.]

Viens no Nacionālās attīstības plāna⁶ mērķiem noteic, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē. Pašreiz spēkā esošais vecāku un bērnu attiecību tiesiskais regulējums ir vērsts uz to, lai bērnam nodrošinātu ģimenes jeb vecāku aprūpi. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likums⁷ paredz, ka ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē. Situācijās, kurās vecāki par bērnu nevar parūpēties, viņš tiek nodots ārpusģimenes aprūpē (pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē), kur bērns atrodas līdz pilngadības sasniegšanai vai līdz brīdim, kurā viņš var nonākt pie vecākiem vai adopcijā.

Saskaņā ar statistikas datiem 2018. gadā bija nedaudz samazinājies aizbildnībā esošo bērnu skaits (no 4 459 bērniem 2017. gadā līdz 4 398 bērniem 2018. gadā), bet adoptēto bērnu skaits (152 bērni) sasniedza viszemāko rādītāju kopš 2004. gada. Savukārt audžuģimenēs dzīvojošo bērnu skaits palielinājās, proti, no 1 173 bērniem 2017. gadā līdz 1 246 bērniem 2018. gadā. Ir samazinājies bērnu skaits ilgstošās sociālās aprūpes iestādēs, tādējādi 2018. gada beigās valsts sociālās aprūpes centros atradās 207 bērni (2017. gadā – 276 bērni), bet pašvaldību sociālās aprūpes centros atradās 645 bērni (2017. gadā – 875 bērni). 2010. gada nogalē sociālās aprūpes centros visvairāk bērnu bija vecumā līdz 3 gadiem (276 bērni), bet 2018. gada beigās situācija bija mainījusies un visvairāk bērnu bija vecuma grupā no 7 līdz 14 gadiem (94 bērni). Pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs 2018. gada beigās lielākā daļa bērnu bija vecumā no 7 līdz 14 gadiem (305 bērni). Jāatzīmē, ka lielākā daļa bērnu uzturējās sociālās aprūpes iestādēs tādēļ, ka viņu vecākiem ar bāriņtiesas vai tiesas lēmumu bija atņemtas bērna aizgādības tiesības, turpretī bāreņu skaits bija salīdzinoši neliels.⁸

Pārskatā par bērnu stāvokli Latvijā⁹ atzīmēts: lai novērstu situācijas, kurā bērni krīzes situācijās tiek ievietoti bērnu aprūpes iestādēs, 2018. gadā tika izstrādāti Audžuģimenes noteikumi¹⁰. Šī tiesību akta ietvarā paredzētas specializētās audžuģimenes, tai skaitā krīzes audžuģimenes (uzņem krīzes situācijā esošus bērnus) un audžuģimenes bērniem ar īpašām

⁶Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/nacionalais-attistibas-plans> [aplūkots 12.02.2020.]

⁷Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts: 19.06.1998., 26. panta pirmā daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums> [aplūkots 12.02.2020.]

⁸Bērni Latvijā, 2019. Statistikas pārskats. Centrālā statistikas pārvalde, 2019. Pieejams: [file:///C:/Users/ikronberga01/Downloads/sites default files publication 2019-08 Nr 6 Berni Latvija 2019 %252819 00%2529 LV EN 1.pdf](file:///C:/Users/ikronberga01/Downloads/sites%20default%20files/publication%202019-08%20Nr%206%20Berni%20Latvija%202019%20%252819%2000%2529%20LV%20EN%201.pdf) [aplūkots 02.01.2020.]

⁹Pārskats par bērnu stāvokli Latvijā 2018. gadā, informatīvais ziņojums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/308131-ministru-kabineta-sedes-protokols> [aplūkots 12.02.2020.]

¹⁰Audžuģimenes noteikumi. 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 354. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi> [aplūkots 22.02.2020.]

vajadzībām (kam izsniegti atzinumi par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem). Lai veicinātu audžuģimeņu sistēmas attīstību, kopš 2018. gada 1. jūlija ir izveidoti ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri, kuru uzdevums ir sniegt atbalstu audžuģimenēm, tai skaitā sociālā darbinieka, psihologa un atbalsta grupu pakalpojumus, kā arī pilnveidot zināšanas speciāli izveidotās programmās.

Ārpusģimenes aprūpes sistēmas problemātika

Lai gan pēdējos gados ir veikta virkne būtisku pasākumu, lai samazinātu bērnu uzturēšanos ārpusģimenes aprūpes iestādēs un veicinātu tādas aprūpes formas, kur bērns var atrasties ģimeniskā vidē, ir novērojama jauna tendence. Proti, ka bērni no audžuģimenēm vai aizbildņiem nonāk atpakaļ ārpusģimenes aprūpes iestādēs. Piemēram, 2018. gadā aprūpe audžuģimenēs izbeigta 356 bērniem, un no tiem citā audžuģimenē ievietoti 36 bērni, bet institūcijā ievietots 21 bērns. Savukārt bērnu aprūpe pie aizbildņiem izbeigta 760 bērniem, no tiem 85 ievietoti citā audžuģimenē vai nodoti aizbildnībā citai personai, bet 29 bērni nonākuši ārpusģimenes aprūpes iestādēs.¹¹

Tādējādi var **secināt**, ka kopumā 2018. gada laikā dažādu iemeslu dēļ ir notikusi 1116 bērnu rotācija, tai skaitā gan no ārpusģimenes aprūpes ģimeniskā vidē, gan arī no ģimeniskās vides aprūpes formām 50 bērni pārvietoti atpakaļ uz aprūpi iestādēs. Iespējams prezumēt, ka aprūpes formas maiņa bērnam var būt traumatiska, gan to iemeslu dēļ, kāpēc tā notiek, gan ierastās vides un drošības sajūtas zaudējuma dēļ. Tāpēc šajā pētījumā tiek aplūkots, vai atkārtotas ārpusģimenes aprūpes maiņas gadījumā bērnam rodas emocionāla trauma, un, ja tā rodas, tad kādā veidā tā ietekmē bērnu spēju iekļauties sabiedrībā, uzticēties un veidot pozitīvu piesaisti nākotnē.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību komiteja 2016. gada 29. janvārī izplatīja “Noslēguma apsvērumus par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu”¹² (turpmāk – ANO ziņojums), kurā pauda bažas par lēnu audžuģimeņu tīkla attīstību un alternatīvajā aprūpē nonākušo bērnu stigmatizēšanu sabiedrībā. Minētā dēļ Latvijai tika ieteikts nostiprināt

¹¹Informācija iegūta no Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas un atspoguļo situāciju 2018. gadā.

¹²Noslēguma apsvērumi par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu. Bērnu tiesību komitejas apstiprinājusi savā septiņdesmit pirmajā sēdē (2016. gada 11.–29. janvārī). Pieejams: http://www.im.gov.lv/upload/berns_gimene/crc_c_lva_co_3-5_22983_e_lv_final-2.pdf [aplūkots 25.02.2020.]

audžuģimeņu aprūpes sistēmu, lai samazinātu bērnu nonākšanu ārpusģimenes aprūpes iestādēs un nostiprinātu valsts un pašvaldības iestāžu lomu un atbildībušajā procesā; sniegt atbalstu personām, kas nodrošina ārpusģimenes aprūpi, un iestāžu personālam, lai bērns varētu saņemt adekvātu atbalstu, tai skaitā saglabājot attiecīgo aprūpi, un veicināt sabiedrības izpratni, lai novērstu alternatīvajā aprūpē nonākušo bērnu stigmatizēšanu un diskriminēšanu.

Laika periodā pēc šo rekomendāciju saņemšanas tika veikta virkne pasākumu, lai situāciju uzlabotu, tai skaitā tika izstrādāts jauns tiesiskais regulējums audžuģimenēm¹³, lai bez vecāku gādības palikušajiem bērniem nodrošinātu aprūpi ģimeniskā vidē (pie aizbildņa vai audžuģimenē), pieņemot, ka aprūpe institūcijā tiek nodrošināta tikai tajos gadījumos, ja to kaut kādu iemeslu dēļ nav iespējas realizēt aprūpes formās ģimeniskā vidē. Pārmaiņu pamatā likta sistēmiska pieeja, no vienas puses, iedibinātas jaunas ārpusģimenes aprūpes formas ģimeniskā vidē (specializētās audžuģimenes), bet, no otras puses, izveidotas atbalsta formas pašām audžuģimenēm (atbalsta centri). Atbalsts centru statusu noteic speciāls tiesiskais regulējums – Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi.¹⁴ Tādējādi jaunie audžuģimeņu noteikumi noteic audžuģimenes un specializētās audžuģimenes statusa piešķiršanas un izbeigšanas kārtību; specializēto audžuģimeņu veidus (krīzes audžuģimene un audžuģimene bērnam ar invaliditāti); audžuģimeņu finansēšanas kārtību; kārtību, kādā bērns nonāk audžuģimenē; bērna un audžuģimenes tiesiskās attiecības, savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības; audžuģimeņu sadarbības kārtību ar atbalsta centru un bāriņtiesu. Savukārt atbalsta centru noteikumi regulē kārtību, kādā tiek sniegts atbalsts audžuģimenēm. Tādējādi ir pamats uzskatīt, ka tiesiskā regulējuma esamība, tajā ietvertās tiesiskās regulēšanas jomas un atbalsta formas liecina par organizētu ārpusģimenes aprūpes sistēmas pastāvēšanu valstī. 2018. gadā iedibinātā kārtība un to nostiprinošais tiesiskais regulējums sāka darboties pirms gandrīz diviem gadiem, un patlaban ir iespēja vērtēt tā efektivitāti.

ANO ziņojumā¹⁵ tika norādīts, ka, ņemot vērā identificēto praksi, valstīm ir jāseko līdzi, vai valsts budžeta investīcijas jebkurā valsts nozarē, kur tiek finansētas jebkādas aktivitātes, atbilst bērnu interesēm. Proti, rūpīgi jāseko līdzi, vai tiek finansētas efektīvas sistēmas, kur par

¹³Audžuģimenes noteikumi. 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 354. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi> [aplūkots 23.01.2020.]

¹⁴Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi. 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 355. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/299998-arpusgimenes-aprupes-atbalsta-centra-noteikumi> [aplūkots 23.02.2020.]

¹⁵Noslēguma apsvērumi par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu. Bērnu tiesību komitejas apstiprinājusi savā septiņdesmit pirmajā sēdē (2016. gada 11.–29. janvārī). 15.punkta (a) apakšpunkts. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/crc_c_lva_co_3-5_22983_e_lv_final-2.pdf [aplūkots 25.02.2020.]

efektīvām tiek uzskatītas tikai tādas sistēmas, kas, izpildot izvirzītos uzdevumus, sasniedz noteiktus mērķus. Tādējādi mērķu sasniegšanas gadījumā ārpusģimenes aprūpes sistēmai Latvijā būtu jāizskatās šādi: bez vecāku gādības palikušajiem bērniem vajadzētu dzīvot labklājībā, atrasties drošībā, kur labvēlīgā vide un drošība ir radījusi patstāvīgi funkcionēt spējīgus bērnus. Audžuģimeņu, adoptētāju un aizbildņu skaitam vajadzētu būt lielākam, nekā tas bija pirms jaunās sistēmas ieviešanas.

Pārskatā par darbību 2018. gadā¹⁶ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija bija norādījusi uz vājajiem punktiem kvalitatīvas ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanā, kuru ignorēšana varētu izraisīt bērnam noteiktās aprūpes formas maiņu vai nepieciešamību mainīt pakalpojuma sniedzēju vienas aprūpes ietvarā, proti, tikt ievietotam citā audžuģimenē, pie cita aizbildņa. Tai skaitā tika norādīts, ka:

- bāriņtiesas rīcībā ir bijusi informācija par bērna neatbilstošu aprūpi, nelabvēlīgu sociālo vidi, neatbilstošu disciplinēšanas metožu pielietošanu, bet nav veiktas nepieciešamās darbības bērnu tiesību aizstāvībai pretēji likumā noteiktajam prioritāras bērna tiesību un interešu aizsardzības nodrošināšanas principam;
- aizbildņa pienākumu pildīšanas izvērtēšanas, aizbildņa iecelšanas u. c. procesā nav noskaidrota visaptveroša informācija, kas nepieciešama bērna interesēm atbilstoša lēmuma pieņemšanai;
- lemjot par ārpusģimenes aprūpi, bērnam nav sniegts skaidrojums par visiem iespējamiem ārpusģimenes aprūpes veidiem, kā arī nav uzklauts bērna viedoklis par viņam piemērotāko ārpusģimenes aprūpes veidu;
- izvēloties ārpusģimenes aprūpes formu bērniem bāreņiem vai bez vecāku gādības palikušiem bērniem, ne vienmēr pietiekami tiek izvērtētas iespējas nodrošināt bērniem aprūpi ģimeniskā vidē;
- ir konstatēti gadījumi, kuros pirms bērna ievietošanas audžuģimenē šai audžuģimenei nav sniegta informācija par bērna emocionālo un veselības stāvokli, kā arī apstākļiem, kādos bērns atradies pirms ievietošanas audžuģimenē, un to, kas jāņem vērā, lai audžuģimene varētu pienācīgi bērnu aprūpēt;
- pārliecinoties par audžuģimenē vai aizbildnībā esoša bērna tiesību un interešu ievērošanu, netiek noskaidrots to personu viedoklis, kas dzīvo nedalītā

¹⁶Labklājības ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas publiskais gada pārskats par 2018. gadu. 35.–36.lpp. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/ [aplūkots 23.02.2020.]

saimniecībā ar aizbilstamo vai audžuģimenē ievietoto bērnu, par attiecībām ar konkrēto bērnu, kā arī citiem būtiskiem jautājumiem, kas attiecas uz bērnu tiesību nodrošinājumu ģimenē.¹⁷

Tādējādi ir iespējams **secināt**, ka pirms bērna ievietošanas audžuģimenē bieži vien netiek izvērtēti būtiski apstākļi, kurus nenoskaidrojot nav iespējams pieņemt objektīvu lēmumu par bērnam atbilstošāko ārpusģimenes aprūpes formu, kā arī konkrētās ģimenes un bērna savstarpējo saderību. Katrā no iepriekš identificētajām situācijām rodas risks, ka lēmums netiks pieņemts bērna vislabākajās interesēs, bet pretēji tām. Ja lēmums nav pieņemts labākajās bērna interesēs, tas izraisa noteiktas sekas: sliktu aprūpi, neatbilstošu aizbildņa vai audžuģimenes rīcību, bērna neadekvātu uzvedību, emocionālas traumas, garīgās un fiziskās veselības traucējumus, konfliktus ar citiem cilvēkiem.

Atsevišķi ārpusģimenes aprūpes teorētiskie aspekti un citu valstu prakse

Citu Eiropas valstu ārpusģimenes aprūpes sistēmās vērojami līdzīgi izaicinājumi kā Latvijā. Piemēram, Apvienotajā Karalistē tiek regulāri analizēti, kā bērni jūtas ārpusģimenes aprūpē un kā viņu labklājību ietekmē aprūpētāju maiņa un aprūpes formas maiņa.¹⁸ Apvienotās Karalistes aprūpes sistēmas pamatā ir skaidri definētas vērtības un no tām izrietošs mērķis: "...lai visi audžuģimenē esošie bērni dzīvotu stabili, nodibinātu uzticamas attiecības, justos aprūpēti un gūtu labumu no augstas kvalitātes audžuģimenes tik ilgi, kamēr viņiem tā nepieciešama. Mēs vēlamies aprūpes sistēmu, kurā bērni un jaunieši varētu izjust "normālu dzīvi", un lai mums būtu iespējas, kurām var piekļūt citi bērni. Bērnu vajadzībām un uzskatiem vajadzētu būt virzītājspēkam visu lēmumu pieņemšanā par viņu aprūpi".¹⁹

Tiek atzīts, ka liela loma veiksmīgā ārpusģimenes aprūpē kopumā ir *sistēmiskai pieejai*, kuras ietvarā noteikti ir jābūt veiktām šādām – turpmāk uzskaitītām – darbībām ar visām iesaistītajām pusēm.

¹⁷Turpat.

¹⁸Fostering Better Outcomes. The Government response to the Education Select Committee report into fostering and Foster Care in England. Department for Education, July 2018. Pieejams: <https://bettercarenetwork.org/library/the-continuum-of-care/foster-care/fostering-better-outcomes-the-government-response-to-the-education-select-committee-report-into> [aplūkots 22.02.2020.]

¹⁹Turpat, 8.lpp.

- *Bērni* tiek uzklausīti, sadzirdēti un iesaistīti visu lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē viņu dzīvi, tas izpaužas konkrētos rezultātos:
 - bērni zina savas tiesības un ir tiesīgi aktīvi piedalīties lēmumu pieņemšanā;
 - bērnu viedokļi transformējas uzlabojumos viņu pašu aprūpes pieredzē un plašākā sistēmā;
 - katrs “komandas ap bērnu” dalībnieks rada pievienoto vērtību un uzlabo bērna pieredzi;
 - bērni ir labi sagatavoti pārejai uz aprūpi, starp ievietošanu un ārpus aprūpes.
- *Audzvecāki* (aizbildņi un citi aprūpētāji) saņem atbalstu un cieņu, kas viņiem nepieciešama, lai viņi varētu ar lielu pašpārliecību un cieņpilni rūpēties par bērniem:
 - audzvecāki tiek atbalstīti, novērtēti un cienīti, tāpat kā viņu aprūpē esošie bērni, un aktīvi iesaistīti lēmumu pieņemšanā;
 - audzvecāki var piekļūt daudzveidīgam oficiālam un neoficiālam atbalstam, lai viņu aprūpes spējas un prasmes atbilstu bērnu vajadzībām;
 - audzvecāki ir pilnvaroti pieņemt ikdienas lēmumus, lai bērni viņu ģimenēs dzīvotu pēc iespējas labāk.
- Tiek nodrošināts *pietiekams daudzums* augstas kvalitātes audzināšanas prakses vietu (pietiekams daudzums audžuģimeņu) pareizajā vietā un pareizajā laikā:
 - audzvecāku atbalsta aģentūras pieņem darbā motivētus un mācīties spējīgus audzvecākus, kas var reaģēt uz visaktuālākajām bērnu vajadzībām;
 - atbalsta aģentūras nodrošina, ka viņu audzvecākiem ir prasmes, atbalsts un pietiekama izturība, lai apmierinātu viņu aprūpē esošo bērnu vajadzības;
 - pašvaldības izmanto savas zināšanas, lai sadarbotos ar visām iestādēm, kas darbojas to teritorijā, un lai nodrošinātu, ka resursi tiek izmantoti visefektīvākajos veidos, lai sasniegtu mērķi –apmierinātu viņu bērnu vajadzības.
- Tiek darīts viss iespējamais, lai bērni atrastos *stabilā un prognozējamā dzīves situācijā* un negūtu atkārtotas emocionālas traumas un viņu vajadzības tiktu ņemtas vērā:

- bērni dzīvo plānotā, stabilā un prognozējamā aprūpes vietā, pat tad, ja tas ir īstermiņa risinājums;
- bērni spēj uzturēt kontaktus ar viņiem nozīmīgiem cilvēkiem un tiem, kam viņi uzticas;
- bērniem tiek dota pietiekama patstāvība, lai viņi iemācītos organizēt savu dzīvi: izvēle attiecībā uz apģērbu, frizūru; adekvāta kabatas nauda.

Apvienotajā Karalistē bērna ienākšana, pavadītais laiks un iziešana no audžuģimenes tiek ietverta speciāli sastādītā plānā. Šajā plānā ietver bērna vajadzības un iepretim paredz resursus audžuģimēnēm to īstenošanai. Šo plānu periodiski pārskata, sadarbojoties trim pusēm – bērnam, audžuvecākiem un par jomu atbildīgajai aģentūrai. Plāns tiek mainīts tikai tad, ja visas trīs puses var vienoties, ka izmaiņas ir nepieciešamas un trīspusēji saprotamas.

Pamatojoties uz minēto, **secināms**, ka bērna ārpusģimenes aprūpe nav pasīvs process no bērna puses, piemēram: bērnu *neievieto* audžuģimēnē, bet viņš tajā *ienāk* apzināti un plānveidīgi; bērna pieņemšana audžuģimēnē ir saistīta ar plānošanu no atbildīgās aģentūras un audžuģimenes puses; bērna uzturēšanās audžuģimēnē ir mērķtiecīga un nav pakļauta vienpersoniskiem vai spontāniem lēmumiem. Šie ir tie apstākļi, kas rada drošu un prognozējamu vidi, kurā bērns var attīstīt savu personību un atbalstošā vidē gatavoties nākamajiem soļiem.

Bērnu emocionālais traumatisms ārpusģimenes aprūpē ir aktuāla problēma arī citās valstīs. Piemēram, Nīderlandē ir izstrādāta speciāla mācību programma ārpusģimenes aprūpes veicējiem (neatkarīgi no veida) "Rūpējoties par bērniem, kas piedzīvojuši emocionālas traumas: resursu semināri aprūpētājiem". Šo apmācību mērķis ir sniegt prasmes aprūpētājiem traumu atpazīšanā un izvērtēšanā, kā arī situācijai atbilstošas rīcības izvēlei.²⁰

Līdzīgas atziņas paustas arī Dānijas pieredzē²¹, **secinot**, ka pati par sevi bērna ievietošana ārpus ģimenes aprūpē nerisina bērna uzvedības problēmas, jo, visdrīzāk, katram bērnam, kurš dažādu iemeslu dēļ atrodas ārpus ģimenes, jau ir vairākas dažāda rakstura traumas. Tādējādi ir par maz ar bērna fizisku ievietošanu audžuģimēnē (vai citā aprūpes formā ārpus ģimenes), nodrošinot pajumti un fizisko drošību un aprūpi, papildus tam ir jābūt bērna

²⁰FostercareinEurope:what do weknowaboutoutcomesandevideince? Edt.byCinziaCanaliandTizianoVecchiato. Fondazione «Emanuela Zancan», 2013. 33.–36. lpp.Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/266763375_Foster_care_in_Europe_what_do_we_know_about_outcomes_and_evidence [aplūkots 22.02.2020.]

²¹Turpat, 47.–50. lpp.

izpētē (risku un vajadzību analīze) balstītam atbalsta pasākumu kopumam, kas realizējams saskaņā ar plānu. Lai to realizētu, nepieciešams prasmju līmenī organizēt treniņus ārpusģimenes aprūpes speciālistiem, lai viņi apgūtu praktiskas metodes bērnu traumu mazināšanai, tai skaitā labi pārzinātu pozitīvās disciplinēšanas metodes.

2. Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu, kas piedzīvojuši atkārtotu ārpusģimenes aprūpes maiņu, aptaujas rezultātu analīze

Īstenojot pētījumu par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu emocionālo traumatismu atkārtotas ārpusģimenes aprūpes (aizbildnība, audžuģimene, iestāde) maiņas gadījumos, par pētījuma mērķi tika izvirzīts noskaidrot, kā atkārtotas ārpusģimenes aprūpes maiņas gadījumā emocionālā trauma ietekmē bērnu spēju iekļauties sabiedrībā un veidot saikni ar piesaistes personu.

Izpētes grupā tika ietverti, pirmkārt, ārpusģimenes aprūpē esošie bērni, kas piedzīvojuši atkārtotu ārpusģimenes aprūpes maiņu, un, otrkārt, ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanā iesaistīto iestāžu speciālisti.

Sagatavojot individuālās anketas bērniem, visi aptaujātie tika iedalīti divās vecuma apakšgrupās, proti, bērni vecumā no 7 līdz 12 gadiem un bērni vecumā no 13 līdz 17 gadiem. Ievērojot bērnu labākās intereses, aptauju veikšanā tika iesaistīti bērnu tiesību aizsardzības speciālisti – uzticības personas ārpusģimenes aprūpes iestādēs, ar kuriem bērniem jau ir izveidojies kontakts.

Katra bērniem paredzētā anketa sastāv no divām daļām. Pirmajā daļā ir jautājumi, ko speciālists uzdod bērniem, fiksējot sniegtās atbildes. Otrajā anketas daļā ir jautājumi, uz kuriem atbildot speciālists pauž savus novērojumus par konkrēto bērnu un izvērtē iespējamās bērnu uzvedības veidus un emocijas.

Papildus anketām par bērniem speciālisti aizpildīja atsevišķu elektronisku aptauju, kas bija paredzēta tieši ārpusģimenes aprūpes speciālistiem.

Anketēšana vienlaikus notika Rīgā, Daugavpilī, Ventspilī un Koknesē, speciālistiem bija iespēja aizpildīt elektroniskās anketas no 2020. gada 3. janvāra līdz 2020. gada 31. janvārim. Aptaujā, kas paredzēta bērniem vecumā no 7 līdz 12 gadiem, kopumā tika saņemta un apkopota informācija par 22 bērniem. Aptaujā, kas paredzēta bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem, kopumā tika saņemta un apkopota informācija par 51 bērnu. Aptaujā, kas tika veikta starp ārpusģimenes aprūpes iestāžu speciālistiem, kopumā tika saņemtas un apkopotas 42 atbildes.

Aptaujas rezultāti bērniem vecumā no 7 līdz 12 gadiem

Aptaujā, kas paredzēta bērniem vecumā no 7 līdz 12 gadiem, kopumā tika saņemta un apkopota informācija par 22 bērniem.

Lai izpētītu emocionālās traumas ietekmi uz bērnu spēju iekļauties sabiedrībā un veidotu saikni ar piesaistes personu, vispirms tika noskaidrots, vai bērns atceras, kad ir juties bēdīgs. Vairāk nekā puse bērnu – 55% – atbildēja noliedzoši, bet 45% bērnu atbildēja, ka šādu situāciju atceras (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 1.1.).

Apstiprinošas atbildes gadījumā speciālistiem tika lūgts uzdot papildu jautājumus, piemēram, Pastāsti, kas notika?, Ko Tu darīji?, Kādi cilvēki bija ar Tevi?, Ko viņi darīja?, Vai Tu vēl tagad jūties bēdīgi par notikušo?, Kas notika pēc tam?. Bērnu aprakstītie bēdīguma iemesli ir dažādi – emocionāla un fiziska vardarbība, ilgas pēc mātes vai viesģimenes, starpgadījumi attiecībās ar vienaudžiem u.c.

- Biju bēdīga par to, ka man iesita pa dibenu, kad es gāju uz mājām. Kad atnācu mājās, arī dabūju pa dibenu. Bija gan aizbildnis, gan aizbildne tad klāt. Citu cilvēku klāt nebija. Tagad biju aizmirsusi, bet, ja par to runā, tad atceros.
- Biju bēdīgs, kad bija jālido no ASV atpakaļ uz namiņu. Nu jau esmu samierinājies.
- Pēdējo reizi jutos bēdīgs, kad mamma apsoliņa mani apciemot, bet neatnāca, tā vietā izdomājot muļķīgas atrunas un beigu beigās pazuda no redzesloka uz vairākām dienām. Protams, pēc tam atkal atgriezās un turpināja mani apciemot.
- Kad pēc ciemošanās mātes ģimenē man ir jāatgriežas institūcijā.
- Satiku mammu, gribu pie mammas, bet mamma neko nedara, lai es atgrieztos pie viņas. Viņa lieto alkoholu un neko nedara, lai es būtu mājās. Mīlu savu mammu.
- Biju slims, atpūtos, kopā bija audzinātāja, sociālā darbiniece, man palīdzēja, neesmu bēdīgs par notikušo, jo izveseļojos.
- Biju ASV viesģimenē un lidmašīnā, mājup braucot, jutos bēdīgs, jo man tur patika un man jau pietrūka audžuvecāki. Tagad jau jūtos normāli.
- Viņi (aizbildņi) aizstāvēja tikai savus bērnus un uz mums tikai blāva. Centos klausīt, ko viņi teica. Vēl bija māsa kopā ar mani. Viņa neklausīja. Tagad jau viss ir labi, nejūtos bēdīga. Mūs ievietoja bērnnamā.
- Vakar es jutos bēdīgs. Mani pagrūda SPC audzēkņi. Es vēl pārdzīvoju par notikušo. Mani atveda policija uz centru.
- Skolā klasesbiedrene trāpīja ar bumbu pa degunu. Man sāka tecēt asinis. Es sabijos. Ar mani bija mani klasesbiedri, viņi man palīdzēja aiziet līdz medmāsiņai. Par notikušo nejūtos vairs bēdīga, jo meitene man atvainojās.

Tāpat bērniem tika jautāts, vai viņi atceras, kad ir jutušies dusmīgi. 64% no aptaujā iesaistītajiem bērniem atbildēja noliedzoši. Mazliet vairāk nekā trešdaļa bērnu, 36%, norādīja, ka atceras, kad ir jutušies dusmīgi (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 1.2.). Arī šajā jautājumā apstiprinošas atbildes gadījumā speciālistiem tika lūgts uzdot papildu jautājumus, piemēram, *Pastāsti, kas notika?, Ko Tu darīji?, Kādi cilvēki bija ar Tevi?, Ko viņi darīja?, Kā Tu domā, vai notikušais bija labi/taisnīgi/pareizi?, Vai Tu joprojām jūties dusmīgs (dusmīga) par notikušo?, Kas notika pēc tam?.*

Vairumā gadījumu kā dusmu iemesls tiek minētas sadzīviskas situācijas un starpgadījumi attiecībā ar līdzcilvēkiem. Vairāki bērni norāda, ka konkrētā dusmas izraisošā situācija jau ir izrunāta un atrisināta.

- Ar māsu gājām ēst, bija pusdienlaiks, māsa bija uzkāpusi uz letes. Aizbildņi to skatījās kamerās un vēlāk bāra māsu.
- Pēdējo reizi jutos dusmīgs, kad nepietika kabatas naudas iecerētajam pirkumam. Pēc tam es sapratu, ka man ir jākrāj nauda, lai varētu nopirkt to, ko vēlos.
- Pēdējo reizi kļuvi ļoti dusmīgs, kad mamma ieradās man pakaļ ar lielu nokavēšanos.
- Skolā katru dienu kaitina klasesbiedrs. Man iemācīja audzinātāja skaitīt līdz 10, lai savaldītos. Es savaldījos, un man pašam par to ir prieks.
- Skolā uzvarējām futbolā, un pretinieki apsūkājās, centos noturēties, kopā bija klasesbiedri, skolotāja, runāja ar viņiem, lai izlīgtu mieru. Neesmu vairs dusmīgs, jo izlīgām mieru.
- Kad mani apsūkāja. Es apsūkāju pretī. Blakus nebija neviena. Nē, viņš rīkojas nepareizi. Es vairs neesmu dusmīgs. Turpinām kontaktēties.
- Es esmu dusmīgs uz diviem SPC audzēkņiem par vakardienas notikušo. Es domāju, ka notikušais nav taisnīgs. Es joprojām dusmojos. Atnāca policija, parunāja ar administrāciju.
- Es skatījos televizoru, tad pie manis atnāca audzēknis Š. un sadusmojās, ka nedevu viņam televizora pulti, jo viņš gribēja skatīties kaut ko citu. Viņš man vairākas reizes iesita. Blakus neviena nebija. Notikušais nebija taisnīgi. Situāciju izrunājām, Š. atvainojās. Pēc tam ar Š. runāja skolotāja.

Lai gūtu priekšstatu par to, kādai laika pavadīšanai bērns dotu priekšroku un cita starpā izdarītu secinājumus par bērna atvērtību komunikācijai vai bērna noslēgtību, tika uzdots jautājums par to, ko bērns darītu, ja varētu izvēlēties. Puse no visiem bērniem, 50%, norādīja, ka izvēlētos spēlēties ar draugiem. Teju trešdaļa, 27%, dotu priekšroku spēlēties vienatnē. 14% bērnu gribētu būt ar cilvēkiem, kas viņiem patīk, un 9% bērnu gribētu sarunāties ar cilvēku, kurš bērnam patīk, kurš viņu saprot (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 1.3.). Lai saprastu, vai bērna dzīvē ir tāds cilvēks, kurš viņam patīk un ar kuru bērns gribētu sarunāties, speciālists to precizēja papildu jautājumā. Atbildes bija apstiprinošas – kā piemēri tiek minēti vecākais brālis, klasesbiedrs, viesģimene.

Aptaujās tika noskaidrots arī bērnu viedoklis par notikumiem (kaut ko), kas viņiem nepatīk. Uz kopējā atbilžu fona vairāk izceļas divi aspekti – 18% bērnu norāda, ka viņiem nepatīk tas, ka nevar zināt, kas notiks tālāk (neziņa par tālākajiem notikumiem), un tikpat, 18% bērnu, min arī to, ka nepatika ģimene, kurā bērns bija pēdējo reizi. 14% bērnu izceļ, ka viņiem nepatīk, ka kāds pieskaras (fiziski aiztiek), bet 9% norāda, ka viņiem nepatīk, ka nav kopā ar tiem, kas bērnam patīk. No kopējā bērnu loka tikai 9% norāda, ka nav nekā tāda, kas viņiem nepatīktu. 5% bērnu saka, ka viņiem nepatīk skola, jo tur ir bērni, kas nepatīk. Tāpat ir piemērs (4%), kad tiek norādīts, ka bērns zina dažus pieaugušus cilvēkus, no kuriem baidās.

9% gadījumu speciālists ir norādījis, ka bērns veselības stāvokļa dēļ nevar atbildēt uz konkrēto jautājumu, bet vēl daļa bērnu – 14%, izvēlētos citu atbilžu variantu, nespecificējot, kādu tieši (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 1.4.).

Anketas otrajā daļā speciālisti tika lūgti paust savu vērtējumu par iespējamās emocionālās traumas izraisītiem bērnu uzvedības veidiem un emocijām, kā arī sniegt papildu informāciju par aptaujātajiem bērniem.

Lūgti komentēt, vai saskaņā ar iestādē veiktajiem novērojumiem bērnam ir izpaudies vai nākotnē varētu izpausties kāds no uzskaitītajiem uzvedības veidiem vai emocijām, lielākā daļa speciālistu, teju trīs ceturtdaļas – 72,7%, norāda uz neadekvātām emocionālām reakcijām, piemēram, pēkšņu agresīvu uzvedību, emocionālu labilitāti, nepārtrauktu raudāšanu, noslēgšanos u.c. Otra visbiežāk atzīmētā kategorija ir garastāvokļa svārstības, uz to norāda 63,6% speciālistu, bet puse, 50% speciālistu, norāda arī uz agresiju. Aptuveni trešdaļa speciālistu atzīmē noliegumu (31,8%), apjukumu (31,8%) un psihosomatiskas reakcijas, piemēram, nervu tikus, svīšanu, paātrinātu sirds ritmu, galvassāpes u.tml. – bez medicīniska pamata (27,3%). 18,2% speciālistu atzīmē arī nespēju veidot kontaktu ar apkārtējiem, 13,6% – vainas izjūtu, 9,1% – bezcerību, 4,5% – kaunu. Netiek uzskatīts, ka

bērniem būtu novērotas vai nākotnē varētu izpausties sāpes, šoks un murgi, aptaujas ietvaros šīs kategorijas neatzīmēja neviens no speciālistiem. Tāpat jāpiemin, ka 18,2% speciālistu norādīja – bērniem nav novērots neviens no uzskaitītājiem uzvedības veidiem vai emocijām (*skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 1.5.*).

Noslēgumā speciālisti sniedza papildu informāciju par aptaujātajiem bērniem, norādot dzimumu un vecumu, bērna līdzšinējo pieredzi ārpusģimenes aprūpē, uzvedības pazīmes, vairākos gadījumos speciālisti atsaucās arī uz dažāda smaguma garīgās attīstības traucējumiem un bērnu invaliditāti.

- Meitene E., 10 gadi. Bijusi pie aizbildņiem, ievietota institūcijā pēc tam, kad aizbildņi nav spējuši tikt galā ar māsām, ievietota uzvedības dēļ. Ar E. nav viegli, ir citi jaukti uzvedības un emociju traucējumi, jaukti mācīšanās iemaņu attīstības traucējumi. Ir mentors, taču piesaiste ir salīdzinoši neliela. Taču liela piesaiste ir pie mātes, māte regulāri apciemo, izrāda interesi. E. grūtības veidot draudzīgas attiecības ar vienaudžiem, mēdz būt provocējoša. Patīk jaunāki bērni.
- Zēns, 12 gadi. Bijis vairākas reizes pie vienas un tas pašas audžuģimenes ASV, labprāt gribētu tur dzīvot pavisam. Citās audžuģimenēs nav bijis un arī negrib. Cer, ka paņems pavisam viņu kopā ar brāli un māsu.
- Nav bijis audžuģimenē, dzīvo bērnunamā no 7 gadu vecuma.
- Zēns, 11 gadi. Nav ne reizi bijis audžuģimenē, dzīvojis bioloģiskajā ģimenē līdz ievietošanai institūcijā.
- Zēns, 11 gadi. Ievietots no bioloģiskās ģimenes, trīs reizes trīs gadu laikā.
- Audžuģimenē nav bijis, dzīvo bērnunamā no 11 gadu vecuma.
- Meitene, 12 gadi. No agras bērnības dzīvoja pie aizbildņa. Meitenei pārsvarā patīk būt vienai, jo, dzīvojot pie aizbildņa, tuvākajā apkārtnē dzīvoja maz bērnu. Meitene ir kautrīga un draugus izvēlas atbildīgi, lai būtu kopīgas intereses un raksturu saderība. Fiziskā attīstība atbilst vecumposmam, vērojamas īsas epileptiskas lēkmes, kuru laikā meitene it kā stingst. Uzticības persona ir sociālais darbinieks, labprāt komunicē, uztic savas problēmas, situācijas, kurās šaubās par pieņemtā lēmuma pareizību. Meitene joprojām neizprot, kāpēc ir izņemta no aizbildņa ģimenes, institūcijā jūtas labi, vairs nepārdzīvo, jo šeit ir iespējams apmeklēt pasākumus, tikties ar bērniem.

- Zēns, 11 gadi. Ir bijusi viena aizbildņa un viena audžuģimene. Zēna uzvedība mainījās laika gaitā. Radās agresija, un tad zēns nonāca psihiatra uzskaitē, kur atrodas arī šobrīd.
- Nav bijis audžuģimenē. Ciemojas pie onkuļa Norvēģijā katru gadu pa brīvlaikiem/svētkiem, patīk. Onkulis ap 60 gadiem. Veselības stāvoklis – normāls, jālieto psihiatra izrakstītās zāles. Ciemojas arī pie māsas pa brīvlaikiem.
- Zēns, 11 gadi. Nav bijis audžuģimenē, bet ir bijis viesģimenē, kur patika.
- Zēns, 11 gadi. Divas reizes bijis audžuģimenē, atgriežoties iestādē, bijušas uzvedības problēmas, agresija.
- Meitene, 8 gadi. Vienu reizi dzīvojusi pie aizbildņa. Tā kā meitenei ir smagi garīgās attīstības traucējumi – Dauna sindroms, viņa nespēj adekvāti paust emocijas. Meitene fiziski vāji attīstīta, slikta kustību koordinācija, pastāvīgi jānēsā brilles; saskarsmē ar bērniem un pieaugušajiem ir draudzīga, atvērta, pozitīva. Kontaktējas gan ar pazīstamiem, gan nepazīstamiem; patīk pieaugušo uzmanība, vēlas izrādīties. Uzturēšanās aizbildņa ģimenē pārtraukta aizbildņa veselības stāvokļa dēļ.
- Regulāri ciemojas ASV viesģimenē. Katru gadu brauc divas reizes gadā, nu jau divus gadus pēc kārtas. Patīk tur ļoti.
- Meitene, 9 gadi. No 1 gada vecuma dzīvo institūcijās, neviena audžuģimene nav pieteikusies un interesējusies.
- Zēns, 10 gadi. Vecākiem atņemtas aizgādības tiesības. Bērns atgriezies no adopcijas, jo piedzīvojis tur smagu fizisku adoptētāja vardarbību. Zēnam garīgās veselības problēmas.
- Bērns nav bijis ģimenē. Veselības stāvoklis – bērns ar autisma spektra traucējumiem, bērns invalīds. Uzticības persona – audzinātāja Intiņa, 50 gadi. Labs kontakts, uzticības persona.
- Zēns, 10 gadi. Zēnam tikai vienreizēja pieredze, dzīvojot audžuģimenē. Zēnam bija grūti uzticēties jaunajām ģimenēm, atsakās no jebkādām audžuģimenēm, novērots pēctraumatiskā stresa sindroms, agresīva uzvedība utt. Bija pārpratumi, kā mamma var pamest bērnu (jo bioloģiskie vecāki turpina audzināt savus bērnus, neskatoties uz grūtībām. Jo audžumāte sauca sevi par "mammu").
- Zēns, 12 gadi. Bijis audžuģimenē, audžumāte saslimusi ar vēzi, tāpēc uzturēšanās audžuģimenē tika pārtraukta. Ir konstatētas vairākas diagnozes: jaukti mācīšanās iemaņu traucējumi, citi jaukti uzvedības un emociju traucējumi, nakts enurēze, alerģiska astma, alerģisks rinīts; exotropia, astigmātisms, ir atteicies no brillēm.

- Meitene, 12 gadi. Vienreiz bijusi pie aizbildņiem, kas gatavojās kļūt par adoptētājiem. Taču pārdomāja. Ir emocionāli un stājas traucējumi. Mēdz apvainoties, satraukties par šķietamiem sīkumiem. Kopumā veselības stāvoklis labs. Jauka meitene, smaidīga, patīkami runāties. Atbildīga. Ir mentors, taču priekšroku dod viesģimenei, ļoti patīk, cieša emocionālā saikne. No aizbildņiem nonākusi institūcijā it kā sakarā ar nepieņemamu uzvedību.
- Zēns, 8 gadi. Dzīvo iestādē un piedzīvoja fizisku un emocionālu vardarbību ģimenē.
- Zēns, 8 gadi. Bija audžuģimenē vienu reizi, pavadīja tur tikai 18 dienas, pēc tam atgriezās mūsu iestādē. Puika draudēja citu bērnu un pieaugušo veselībai, uzvedas neadekvāti un agresīvi. Bērnam ir organiski, terapeitiski rezistenti personības un uzvedības traucējumi, viegli kognitīvi traucējumi. Valodas attīstības traucējumi.
- Meitene, 9 gadi. Četras reizes bijusi audžuģimenē. Dzīvojusi audžuģimenē un pēc tam atgriezusies ārpusģimenes aprūpes iestādē. Meitene ir somatiski vesela. Viegli veido kontaktu ar citiem audzēkņiem un klasesbiedriem skolā. Mēdz būt pēkšņa agresīva uzvedība, pārsvarā brīžos, kad izrāda protestu mājas darbu pildīšanā. Mēdz noslēgties sevī, bet uz īsu brīdi. Meitene ir ļoti komunikabla un draudzīga. Meitene atgriezās ārpusģimenes aprūpes iestādē, jo atteicās no audžuģimenes. Pēc meitenes teiktā, viņai ir vairākas uzticības personas – sociālās aprūpētājas, sociālā darbiniece, vadītāja.

Aptauja bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem

Aptaujā, kas paredzēta bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem, kopumā tika saņemta un apkopota informācija par 51 bērnu.

Ievērojot līdzīgu pieeju kā ar jaunākās vecuma apakšgrupas bērniem, arī bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem vispirms tika jautāts, vai viņi atceras, kad ir jutušies skumji vai bēdīgi. Vairāk nekā puse bērnu – 59% – atbildēja noliedzoši, bet 41% bērnu atbildēja, ka šādu situāciju atceras (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 2.1.).

Apstiprinošas atbildes gadījumā speciālistiem tika lūgts uzdot papildu jautājumus, piemēram, Pastāsti, kas notika?, Ko Tu darīji?, Kādi cilvēki bija ar Tevi?, Ko viņi darīja?, Vai Tu vēl tagad jūties bēdīgi par notikušo?, Kas notika pēc tam?. Bērnu aprakstītie bēdīguma iemesli ir dažādi – problēmas ar audžuģimeni, kurā bērni ir uzturējušies, emocionāla un fiziska vardarbība, sadzīviski pārdzīvojumi, strīdi ar vienaudžiem u.c.

- Mani nosauca lamuvārdā, skolā. Visa klase dzirdēja. Tagad jau esmu aizmirsusi par to.
- Pēc savas dzimšanas dienas, jo biju pazaudējis naudu, kuru man uzdāvināja.
- Gribu pie tēta uz mājām. Man mājās ļoti patīk.
- Kad tiku izņemts no bioloģiskās ģimenes.
- Kad man nozaga telefonu bērnunamā.
- Sliktas sekmes skolā.
- Tad, kad nomira mamma. Ar mani kopā bija vecmamma. Viņa mani paņēma pie sevis. Es no viņas aizgāju, jo negribēju ar viņu dzīvot.
- Sastrīdējos ar meiteni.
- Bieži jūtos skumji, jo vēlos dzīvot ģimenē.
- Kad sociālā darbiniece neļāva doties klaiņot pa ielām naktī.
- Mamma apciemojums.
- Tas notika pirms trīs nedēļām, kad sastrīdējos ar draudzeni, bet otrā rītā draudzene atvainojās, un viss ir kārtībā.
- Nepatika audžuģimenē. Bēgu uz bērnunamu. Audžuģimenē vēl bija mani divi jaunākie brāļi un divi mazāki audžubērni. Tagad es jūtos priecīgi.
- [Norāde uz apdzīvotu vietu Latvijā] dzīvoju vienā audžuģimenē. Tur bija 10 bērni. Tur biju bēdīga, jo man lika katru dienu strādāt, pēc tam nedeva ēst. Kad matemātikā nopelnīju četrinieku, mani sita ar paklāju daudzāmo. Gāju pie bāriņtiesas, pateicu visu. Pēc tam man uzlika sodu – visu mēnesi kārtot māju. Tagad es to vairs nedomāju. Tad mani aizveda uz krīzes centru. [Norāde uz apdzīvotu vietu Latvijā] audžuģimenē man atņēma planšeti un neļāva sazināties ar māsu Anglijā. Es psihoju, daudzīju visu, nepalīdzēju mājas darbos. Tur vēl bija abi audžuvecāki un divi bērni, kuri mani kaitināja, jo aiztika manas mantas bez atļaujas, pasūdzējās par to, ko nevajadzēja sūdzēties. Tagad par to vairs nedomāju. Tad es pateicu bāriņtiesai, un mani atveda uz šejieni.
- Par to, ka es negāju ganīt govīs, sita ar zābaku. Es tad raudāju. Tad sita vēl vairāk. Ar mani bija audžuvecāki un mana māsa. Māsa arī raudāja. Tagad, kad dzirdu vārdu – audžuģimene, mani pārņem sliktas emocijas.
- Reti varēja piezvanīt vecākiem, bija jāpieskata sīkie. Tagad par to vairs nedomāju.
- Bija jābrauc uz policiju. Biju neziņā, kas noticis. Sociālā darbiniece, audzinātāja. Mēs runājām, domājām, par ko esmu izsaukts uz policiju. Jūtos ļoti bēdīgs. Es vēl nezinu, ar ko viss beigsies.

- Skolā apcēla, to ignorēju, biju kopā ar draudzeni, kura teica, ka nav labi teikt tādus vārdus. Vairs par notikušo neesmu bēdīgs, jo vairs skolā neapceļ.
- Negribu stāstīt, tas ir privāti, blakus bija draudzene un audzinātāja, kuras runāja ar mani, par notikumu vairs nejūtos bēdīga, jo nomierinājos, klausījos mūziku.
- Tas ir privāti, raudāju, mierināja draudzene, darbinieki. Viņi teica labu komplimentu, vairs neesmu bēdīga.
- Biju bēdīgs, kad D., viesģimenes mamma, brauca prom uz ASV. Es raudāju, jo gribēju ilgāku laiku būt ar viņiem. Ar mani bija D. ar saviem bērniem, viņi mani mierināja. D. teica, ja dzīvotu Latvijā, tad mani adoptētu. Es arī tagad jūtos bēdīgs, bet D. ar mani sarakstās caur inbox.lv.

Bērniem tika uzdots jautājums arī par to, vai viņi atceras, kad ir jutušies dusmīgi. 57% bērnu uz šo jautājumu atbildēja noliedzoši, bet 43% bērnu apstiprināja, ka atceras situāciju, kas viņus sadusmoja (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 2.2.). Līdzīgi kā iepriekš, arī pie šī jautājuma apstiprinošas atbildes gadījumā tika uzdoti precizējoši jautājumi, piemēram, *Pastāsti, kas notika?, Ko Tu darīji?, Kādi cilvēki bija ar Tevi?, Ko viņi darīja?, Kā Tu domā, vai notikušais bija labi/taisnīgi/pareizi?, Vai Tu joprojām jūties dusmīgs (dusmīga) par notikušo?, Kas notika pēc tam?.* Bērnu atbildes lielākoties liecina par dusmām, ko izraisa dažādas sadzīviskas situācijas – strīdi ar brāļiem, māsām un skolasbiedriem, bērna privātās telpas neievērošana, bet tiek minēti arī emocionāli pārdzīvojumi, piemēram, sajūta, ka bērns nevienam nav vajadzīgs.

- Šodien jutos tā. Brālis neklausīja. Izskaidroju situāciju.
- Kad ar draugu sastrīdējās un gandrīz sakāvāmies. Viņš izsauca policiju, tās bija problēmas. Nu, bijām jau paši vainīgi, jo dedzinājām ugunsgrābi.
- Kad mani izņēma no ģimenes. Tas nebija pareizi. Gribu atpakaļ mājās.
- Par savu vienaudzi, kurš nespēj kontrolēt savas emocijas un uzvedību.
- Ar savu brāli. Par ikdienas lietām.
- Sastrīdējās ar māsu.
- Biju dusmīgs, kad sakāvās ar citiem zēniem. Tad dusmas pārgāja pēc sarunas ar sociālajām aprūpētājām un sociālo rehabilitētāju.
- Kad man policijā iedeva vēl krimināllietas.

- Skolā sastrīdējās ar skolasbiedriem un pedagogiem.
- Dusmīga biju, kad mana istabas meitene paņēma man piederošās mantas. Tajā brīdī istabā neviena nebija un meitene izmeta mantas pa logu. Tas nebija taisnīgi. Esmu vēl joprojām dusmīga. Negribu ar viņu dzīvot vienā istabā. To zina audzinātājas un sociālais pedagogs.
- Tad, kad tiek atņemta mīļākā rotaļlieta.
- Jo es neesmu nevienam vajadzīgs, un neviena ģimene mani neņem.
- Kad mani ievietoja institūcijā un neļāva dzīvot tādos apstākļos, kādos es vēlos.
- Vakar man bija konflikts ar draugu. Viņš apsauca manu vecmāmiņu, un man tas bija ļoti nepatīkami. Uzreiz man uznāca dusmas. Bet es negribēju konfliktēt un paskaidroju draugam, ka tā uzvesties nedrīkst. Šobrīd es vispār nejūtos dusmīga.
- Mani sarāja vadītāja, ka es neesmu aizgājusi uz skolu. Es sadusmojos, rupji atcirtu, ka došos projām. Apģērbu virsdrēbes, iegāju tualetē un dzirdēju, ka mani visi meklē, tad konstatēju, ka durvis ir aizcirtušās un mani neviens nedzird un nelaiž ārā. Pēc brīža mana draudzene mani atrada un izlaida, samīloja un viss pārgāja.
- Kad mani sakaitināja bērni. Apsaukāja, apsmēja, ignorēja mani. Notikušais bija netaisnīgi. Tagad es [par to] nedomāju.
- Gāju pa ielu līdz pieturai, un audžumāte uz mani riktīgi blāva. Es tad smējos. Notikušais bija taisnīgs pa pusei. Jā, joprojām esmu dusmīga.
- Bija jābrauc uz policiju. Biju neziņā, kas noticis. Sociālā darbiniece, audzinātāja. Mēs runājām, domājam, par ko esmu izsaukts uz policiju. Šajā gadījumā esmu vainīgs tikai es pats, jo mana rīcība bija muļķīga, es tikai domāju, ka tas būs "kruti", nebiju padomājis par sekām, tas bija ļoti nepareizi. Es ļoti dusmojos uz sevi par savu rīcību, tagad man būs par to jāatbild. Es vēl nezinu, ar ko viss beigsies.
- Sastrīdējos ar klasesbiedru, pēc tam salīgām mieru. Par situāciju runāju ar grupas darbinieku un skolotāju.
- Tas ir privāti, blakus bija draugi un mierināja, vairs neesmu dusmīga par notikušo, tālāk nekā šis nenotika.
- Tas ir privāti, kopā bija draugi, darbinieki, notikums bija taisnīgs, vairs nav dusmīga.
- Es jūtos dusmīgs, kad A., mans klasesbiedrs, mani kaitina. Es parasti viņam situ ar somu. Parasti tas notiek starpbrīdī, skolotājas klasē nav, ir tikai klasesbiedri. Klasesbiedrenes mani aizstāvēja, teica, lai A. beidz mani kaitināt. Es domāju, ka A. ir netaisnīgs, man viņš nepatīk, nevēlos ar viņu kontaktēties.

Arī vecākās apakšgrupas bērniem tika uzdots jautājums par to, ko bērni darītu, ja varētu izvēlēties. Procentuāli lielākā daļa bērnu, 33%, dotu priekšroku vienatnei – būtu vieni un domātu, klausītos mūziku. 27% bērnu norāda, ka gribētu parunāties ar tādu cilvēku, kurš viņus saprot un kurš bērniem patīk, piebilstot, ka viņiem tāda iespēja ir. Vēl 24% bērnu atbild, ka gribētu būt kopā ar cilvēkiem, kas viņiem patīk (piemēros tiek minēta boulinga spēlēšana ar klasesbiedriem, laika pavadīšana ar mammu vai tēti). 8% bērnu saka, ka gribētu parunāties ar tādu cilvēku, kas viņus saprot un kurš viņiem patīk, bet šiem bērniem tāda cilvēka nav. Vēl 6% bērnu vēlētos mācīties kaut ko jaunu kopā ar saviem vienaudžiem, bet atlikušie 2% aptaujāto bērnu izvēlētos darīt ko citu (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 2.3).

Atbildot uz jautājumu par notikumiem (kaut ko), kas bērniem nepatīk, procentuāli visvairāk bērnu norādīja, ka nepatīk brīži, kad nevar zināt, kas notiks tālāk (neziņa par tālākajiem notikumiem), to atzīmēja 43,1% no visiem bērniem. Otrā visbiežāk atzīmētā atbilde bija sadaļa "cits", 36% bērnu vēlējās norādīt uz notikumiem un situācijām, kas neparādījās piedāvātajā uzskaitījumā. Bērni saka, piemēram, ka viņus kaitina bērni, kuri ņem viņu mantas bez atļaujas un tās mētā, viņiem nepatīk runāt ar svešiem cilvēkiem, ir bērns, kam nepatīk raizes par to, kas notiks, kad tiks sasniegta pilngadība un nāksies doties prom no bērnunama, tāpat ir bērns, kas arī šajā jautājumā uzsver, ka vēlētos doties pie savas ASV viesģimenes.

Atgriežoties pie piedāvātajiem atbilžu variantiem, 29,4% bērnu nepatīk, ka viņi nav kopā ar ģimeni, bet 27,5% saka, ka nepatīk, ja viņiem kāds fiziski pieskaras. Ceturtā daļa bērnu, 25,5%, atzīmē arī to, ka zina dažus pieaugušos cilvēkus, ar kuriem nevēlas satīties un kontaktēties. 17,6% bērnu nepatīk skolā, jo tur ir bērni, kas viņiem nepatīk un tikpat daudz, 17,6%, bērnu norāda, ka viņiem nepatīk daudz runāt ar citiem pieaugušajiem un vienaudžiem. 11,8% aptaujāto bērnu norāda, ka viņiem nepatika ģimene, kurā bija pēdējo reizi, bet vēl 9,8% saka, ka zina dažus pieaugušos cilvēkus, no kuriem viņi baidās (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 2.4.).

Vecākās apakšgrupas bērniem tika uzdots papildu jautājums, kurā tika lūgts paust savu attieksmi pret notikumiem un sajūtām mazliet vispārīgākā veidā, izvērtējot, vai kādreiz ir jutušies vai konkrētajā mirklī jūtas kādā no jautājumā uzskaitītajiem veidiem. No piedāvātajiem atbilžu variantiem vairāk nekā puse bērnu, 51%, atpazīna sevi apgalvojumā, ka pārāk ātri sadusmojas un pēc tam domā, ka tā nevajadzēja. 39,2% norādīja, ka ir jutušies vai šobrīd jūtas tā, ka nezina, ko iesākt dažādās dzīves situācijās. Vēl trešdaļa bērnu, 33,3%, piekrīt, ka nav gribējuši vai negrib, lai citi zina, kas ar viņiem ir noticis agrāk. Teju trešdaļa, 31,4%, ir jutušies vai jūtas vainīgi par kādiem notikumiem. 27,5% bērnu norāda, ka viņiem neviens cits

nav vajadzīgs. 11,8% bērnu atzīst, ka naktīs slikti gul, jo galvā nāk domas, par kurām negribas domāt; 3,9% bērnu saka, ka jūtas labāk nekā pirms dažām nedēļām, jo ir mainījuši savu dzīvesvietu. Apgalvojumam, ka nekas labs (tālāk, nākotnē) vairs nevar notikt, piekrīt 7,8% bērnu, vienlaikus visbiežāk atzīmētā atbilde – to izvēlējās 64,7% no visiem aptaujātajiem bērniem – viss labais vēl tikai priekšā un viss ir atkarīgs no paša (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 2.5.).

Līdzīgi kā iepriekš, anketas otrajā daļā speciālisti pauda savu vērtējumu par iespējamās emocionālās traumas izraisītiem bērnu uzvedības veidiem un emocijām, kā arī sniedza papildu informāciju par aptaujātajiem bērniem.

Lūgti vērtēt, kas saskaņā ar iestādē veiktajiem novērojumiem ir izpaudies bērnu uzvedībā, vairāk nekā puse speciālistu vērs uzmanību uz garastāvokļa svārstībām – tās atzīmē 58,8%. Otrs visbiežāk pieminētais atbilžu variants ir neadekvātas emocionālas reakcijas (piemēram, pēkšņa agresīva uzvedība, emocionāla labilitāte, nepārtraukta raudāšana, noslēgšanās u.c.) – šīs izpausmes ir novērojuši 41,2% speciālistu. 37,3% speciālistu ir novērojuši apjukumu, 33,3% – agresiju, 31,4% – vainas izjūtu, 29,4% – noliegumu. Nedaudz mazāk kā piektdaļa speciālistu bērnu uzvedībā ir saskatījuši arī kaunu – 19,6%, nespēju veidot kontaktu ar apkārtējiem – 19,6%, tāpat tiek pieminētas arī psihosomatiskas reakcijas (piemēram, nervu tiki, svīšana, paātrināts sirds ritms, galvassāpes un tamlīdzīgas reakcijas bez medicīniska pamata) – uz tām norāda 17,6% speciālistu. Tiek atzīmēta arī bezcerība, to novērojuši 15,7% speciālistu, murgi – 13,7% speciālistu, 7,8% gadījumu runā arī par sāpēm. Nevienš speciālists nav novērojis šoku kā vienu no uzvedības izpausmēm, turklāt gandrīz desmitā daļa speciālistu – 9,8% – pauž viedokli, ka bērniem iestādē nav novērots neviens no minētajiem uzvedības modeļiem vai emocijām (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 2.6.).

Noslēgumā aptaujātie speciālisti dalījās savās piezīmēs par katru aptaujā iesaistīto bērnu vecumā no 13 līdz 17 gadiem, sniedzot priekšstatu par bērnu dzimumu sadalījumu, vecumu un līdzšinējo pieredzi ārpusģimenes aprūpē.

- Meitene, 13 gadi. Ir bijušas septiņas audžuģimenes. Visas reizes ir atgriezies atpakaļ iestādē. Veselības stāvoklis – labs. Vardarbība savā ģimenē ir bijusi, ir trauma.
- Bijusi vienā audžuģimenē. Slikta pieredze. Veselības stāvoklis – normāls. Uzticības personas nav.

- Zēns, 16 gadi. Vienā audžuģimenē ir bijis un vairākas reizes, ļoti patīk. Ļoti apmierināts un laimīgs atgriežoties.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, tikai savā ģimenē, bet nevēlas atgriezties vairs, jo dara pāri (emocionāli). Pēc trīs mēnešu nodzīvošanas ģimenē gribēja atpakaļ uz institūciju, jo te neviens nedarot pāri. Veselības stāvoklis – stabils. Iemesls, kāpēc atgriezies atpakaļ iestādē – neklausu vecākus, zogu, klaiņo. Vecāki netiek galā.
- Zēns, 16 gadi. Audžuģimenē nav bijis. Veselības stāvoklis labs, mācās. Brālis Aleksis ir uzticības persona, labākais draugs. Vardarbība nav bijusi. Vienkārši ir zēns ar savu viedokli un raksturu.
- Meitene, 17 gadi. Nav bijusi audžuģimenē. Uzticības persona draudzene Anna. Nav negatīvas pieredzes.
- Zēns, 16 gadi. Zēns bija ģimenē pie tēva, bet tēvs netika galā un ievietoja viņu institūcijā. Negāja uz skolu, neklausīja tēti, zāles nedzēra. Nu esam mazliet tikuši ar visu galā. Zēnam mīļākais cilvēks pasaulē ir tētis.
- Zēns, 16 gadi. Vienreiz ir bijis audžuģimenē, par to runāt nevēlas, tāpēc arī nevienam citam audžuģimenē nevēlas vairs. Ir uzvedības traucējumi, jālieto regulāri psihiatra izrakstītās zāles. Audžutēvs fiziski iespaidojis audžuģimenē, pazemojis.
- Zēns, 14 gadi. Ir bijis audžuģimenēs, bet zēna uzvedības dēļ tās ir atteikušās no zēna. Ir dzīvojis pie radiem, taču visi atsakās no zēna viņa uzvedības dēļ. Neiet uz skolu, klaiņo, problēmas taisa, zogu utt., vardarbība nav bijusi, pats labprāt dzīvotu atpakaļ pie tantes, taču nu jau tante vairs neņem un pats nevar raksturot, kāpēc nemāk uzvesties, ģimenē dzīvojot.
- Zēns, 14 gadi. Audžuģimenē Latvijā pabijis vienu reizi, bija nesaskaņas, tādēļ ievietoja institūcijā. Pēc tam jau daudzus gadus braukāja uz ASV pie vienas viesģimenes, ir ļoti labs kontakts un tagad tiek kārtoti dokumenti adopcijai. Zēns ir ļoti laimīgs.
- Zēns, 17 gadi.
- Zēns, 15 gadi. Vienu reizi ir bijis audžuģimenē, labāk jūtas ārpusģimenes aprūpes iestādē.
- Zēns, 17 gadi. Visu laiku dzīvojis ārpusģimenes aprūpes iestādē.
- Zēns, 15 gadi. Vienu reizi bija audžuģimenē, nedzīvoja pie aizbildņa, emocionālais stāvoklis svārstīgs, veselības stāvoklis – ir komunikabls ar visiem, dažreiz pārlietu uzmācīgs. Audžuģimene atteicās – dažreiz neadekvāta uzvedība.
- Zēns, 14 gadi. Audžuģimenē nav bijis, pie aizbildņa nav dzīvojis, dažreiz ir uzvedības traucējumi, ir komunikabls.

- Zēns, 16 gadi. Nav dzīvojis audžuģimenē.
- Zēns, 16 gadi. Audžuģimenē nav bijis, tikai aizbildniecība, atteicās māsa, jo negāja uz skolu, klaiņoja.
- Zēns, 15 gadi. Ar vidēji smagu garīgo atpalcību. Audžuģimenē bijis vienu reizi, šobrīd vairs nav izteikta emocionālā saikne. Ikdienā ar citiem bērniem draudzīgs, pozitīvs. Uzticas institūcijas darbiniekiem, atvērts. Bērna uzturēšanās audžuģimenē pārtraukta sakarā ar seksuāla rakstura uzmākšanos savai jaunākajai māsai, kas tai laikā arī bija audžuģimenē.
- Zēns, 13 gadi. Pēc aprūpes tiesību pārtraukšanas vecākiem dzīvojis iestādē. Pēc tam gandrīz trīs gadus dzīvojis audžuģimenē. Atgriezies dzīvot iestādē pēc paša vēlēšanās. Labas attiecības ar audžumāti, bet sliktas ar viņas jauno vīru. Bērns šobrīd pesimistisks, trauksmains, agresīvs.
- Zēns, 16 gadi. Pēc izņemšanas no ģimenes bijis aizbildnībā pie tēva mātes, pēc tam audžuģimenē, bija uzsākts pirmsadopcijas process ar viesģimeni, bet bērns izvēlējās dzīvot iestādē. Tēva māte netika galā ar bērna uzvedību. Zēns lietoja alkoholu, tabaku, nemācījās, bija uzvedības problēmas. Zēns pats izvēlējās nebūt šajā audžuģimenē, jo nejutās tur iedēriģs. Zēns atteicās no adopcijas, jo nevēlas zaudēt saikni ar radniekiem. Šobrīd zēnu apmierina dzīve iestādē, viņam ir savas uzticības personas, draugi un radnieki, kas viņu atbalsta. Zēna veselības stāvoklis ir labs. Uzvedība ir normalizēģusies, alkoholu nelieto.
- Meitene, 14 gadi. Pēc mātes nāves dzīvojusi pie aizbildņa, vecmāmiņas. Vardarbības pieredze, jau dzīvojot ģimenē pie mātes. Vecmāmiņa centusies meitenes uzvedību, klaiņošanu regulēt ar vardarbīgām metodēm. Uzvedība mainīga, skolu neapmeklē, mēdz aiziet bez atļauģas un neatgrieģties divas līdz trīs dienas. Patīk komforts, ir svarīgi, ka ir vieta, kur atgrieģties, nomazģģties, paēst un izgulģties. Meitene smēģģ. Sarunāģas ar cilvēkiem, ar kuriem izveidoģies cieģģaks kontakģts.
- Vienu reizi bijis aizbildnībā, pēc tam nonāģis iestādē, novērotas uzvedģbas un māģģbu problēmas, likumpārkāģpumi.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, uzvedģbas un māģģbu problēmas, likumpārkāģpumi.
- Zēns, 14 gadi. No viena gada vecuma dzģvo institūģģģģ.
- Zēns, 14 gadi. No trģģ gadu vecuma dzģvo institūģģģģ.
- Meitene, 16 gadi. Lģdz pagāģģģģģģ gadam dzģvoja bioloģģskajā ģģimenē kopā ar māģģ un patģģvu, ģģtais tģģvs ir miris.

- Meitene, 15 gadi. Dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādē. Emocionāli – stabila, pozitīvi noskaņota, nav problēmu ar uzvedību. Kontaktam atvērta; ar citiem bērniem – draudzīga, izpalīdzīga.
- Meitene, 15 gadi. Dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādē. Emocionāli – pozitīva, draudzīga, bet bieži noslēgta sevī. Meitenei ir vardarbības pieredze.
- Zēns, 14 gadi. Bijis ārpusģimenes aprūpes iestādē, tad aizbildniecībā, pēc kuras atgriezās ārpusģimenes aprūpes iestādē.
- Zēns, 17 gadi. Ievietots ārpusģimenes aprūpes iestādē no audžuģimenes.
- Meitene, 14 gadi. Bijusi audžuģimenē, aizbildniecībā un šobrīd atrodas ārpusģimenes aprūpes iestādē.
- Meitene, 15 gadi. Divas reizes bijusi aizbildnībā un vienu reizi audžuģimenē. No audžuģimenes aizgāja ar dalītām jūtām, jo ģimenē trūka savstarpējās attiecības, visi bija savos telefonos un planšetēs. Meitene jutās lieka. Meitenei ir klaiņošanas un psihoaktīvo vielu lietošanas pieredze.
- Zēns, 15 gadi. Vienu reizi audžuģimenē. Audžuģimenes atteikums no bērna.
- Meitene, 13 gadi. Dzīvoja aizbildņa ģimenē, pēc tam citā bērnu aprūpes iestādē. Dzīvo aprūpes centrā jau četrus gadus.
- Meitene, 14 gadi. Uzturējās vienā audžuģimenē, kur guva negatīvu pieredzi. Pati sameklēja bērnu nama audzinātājas telefona numuru, kontaktējās un atbēga atpakaļ uz iestādi. Pēc tam ir divi neveiksmīgi gadījumi ar audžuģimenēm (sadarbībā ar “Plecu”) iepazīšanās stadijā. Meitene vēlas palikt bērnu namā, taču iestāde tiks slēgta. Speciālisti strādā ar motivēšanu. Ir problemātiski atrast audžuģimeni, kura saprot garīgi veselu meiteni pusaudzi. Ģimenes baidās, atsaka.
- Meitene, 14 gadi. Divreiz bijusi audžuģimenē, emocionāli nestabila, lieto medikamentus, fiksēti uzvedības traucējumi. Ir ierosināta krimināllieta par audžuģimenē fiksēto vardarbību (iespējams, seksuālo).
- Meitene, 16 gadi. Bijusi piecās audžuģimenēs. Ir garīga rakstura traucējumi, psihiska saslimšana, kas ir par iemeslu konfliktiem ģimenēs, kur trūkst spējas saprasties ar bērnu, izprast viņa vajadzības un intereses.
- Meitene, 14 gadi. Ir bijusi viena audžuģimene, stipras emocionālās saiknes ar bioloģiskiem vecākiem.
- Zēns, 14 gadi. Audžuģimenē bijis vienu reizi. Emocionāli stabils, veselības stāvoklis labs. Uztur attiecības ar bioloģisko ģimeni, mammu, vectēvu, kas arī ir uzticības personas. Ar citiem jauniešiem attiecības labas. Izņemšana no bioloģiskas ģimenes

saistīta ar vardarbību. Jaunietis vēlējas no audžuģimenes atgriezties RPBJC, jo ģimene nesniedza viņam pietiekami uzmanības, viņš nesaņēma aprūpi atbilstoši iepriekšējai pieredzei RPBJC, jutās vientuļi.

- Zēns, 15 gadi. Nav dzīvojis audžuģimenē, bet ir viesojies viesģimenē. Zēnam ir garīga atpalcība.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, pirms ievietošanas iestādē astoņus gadus dzīvojis Anglijā.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, kādu laiku bijis sociālās korekcijas iestādē "Naukšēni".
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, bet ir bijis viesģimenē ASV.
- Zēns, 15 gadi. Nav bijis audžuģimenē, bet ir bijis viesģimenē ASV.
- Zēns, 15 gadi. Nav bijis audžuģimenē, likumpārkāpumi.
- Meitene, 17 gadi. Nav bijusi audžuģimenē, bet ir bijusi viesģimenē, kur nepatika.
- Meitene, 13 gadi. Nav bijusi audžuģimenē, jo atteicās un nevēlas tur dzīvot, ir bijusi viesģimenē.
- Meitene, 16 gadi. Nav bijusi audžuģimenē.
- Meitene, 17 gadi. Ārpusģimenes aprūpes iestādē nonākusi pēc izņemšanas no bioloģiskās ģimenes. Meitene ir somatiski vesela un emocionāli stabila. Centīga mācībās, komunikabla un draudzīga. Prot rast kopīgu valodu vienaudžu starpā. No bioloģiskās ģimenes izņemta kopā ar jaunāko un vecāko māsu. Māte nespēja parūpēties par bērniem alkohola lietošanas dēļ. Ir piedzīvojusi emocionālu vardarbību ģimenē. Meitenei ir vairākas uzticības personas gan iestādē, gan ārpus tās. Draudzējas ar sava un vecāka vecuma jauniešiem.
- Zēns, 15 gadi. Audžuģimenē audzēknis nav bijis, ir bijis viesģimenē. Audzēknim bija pacilāts garastāvoklis, kad brauca ciemos. Audzēknim ir piedzīvojumu bagātas dienas, labi pavadīts laiks. Atgriežoties iestādē, jutās ļoti bēdīgs, novērotas garastāvokļa svārstības – bieži raud, domā, ka ar viņu nav kaut kas kārtībā, ka nevar viņu paņemt dzīvot ģimenē. (Bērns ar īpašām vajadzībām.)

3. Ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanā iesaistīto iestāžu speciālistu viedokļu analīze

Aptaujā ārpusģimenes aprūpes iestāžu speciālistiem kopumā tika saņemtas un apkopotas 42 atbildes.

Speciālistiem, balstoties uz viņu profesionālajiem novērojumiem, vispirms tika lūgts novērtēt, kādas bērnu vajadzības audžuģimenes visbiežāk realizē, bet kādas – ne. Absolūtais vairākums speciālistu norāda, ka audžuģimenes spēj radīt bērnam drošu mājas, ģimenes vidi – šim apgalvojumam piekrīt 98% respondentu, un tikai 2% uzskata, ka audžuģimenes šo bērnu vajadzību nerealizē. Tāds pats rezultāts novērojams vērtējumā par audžuģimeņu spēju nodrošināt bērnam nepieciešamo aprūpi (veselība, uzturs, apģērbs, pieskatīšana) un audzināšanu (noteikumu, vērtību mācīšana bērnam un uzvedības robežu noteikšana) – 98% speciālistu uzskata, ka audžuģimenes konkrēto bērna vajadzību realizē, un tikai 2% speciālistu domā, ka tā netiek realizēta. Līdzīgi augsts vērtējums novērojams attiecībā uz bērnu vajadzību pilnveidoties un attīstīties – 93% speciālistu uzskata, ka šī vajadzība tiek realizēta, bet 7% norāda, ka tā netiek realizēta. Arī attiecībā uz spēju izprast bērnu un viņa vajadzības, kā arī atbalstīt bērnu – 93% speciālistu norāda, ka audžuģimenes šo vajadzību realizē, 7% – ka nerealizē. 88% aptaujāto speciālistu norāda, ka audžuģimenes realizē spēju sadarboties, 12% speciālistu norāda, ka spēja sadarboties netiek realizēta. No visiem aptaujātajiem speciālistiem 86% norāda, ka spēja stiprināt saikni ar bērnu un veidot uzticības pilnas attiecības tiek realizēta, bet 14% speciālistu ir citās domās, uzskatot, ka šī bērnu vajadzība netiek realizēta. Kopumā zemāks vērtējums ir audžuģimeņu spējai ievērot un izprast bērna izrādītās krīzes pazīmes vai adaptācijas grūtības un tās mazināt – tikai 67% speciālistu uzskata, ka audžuģimenes to realizē, bet trešdaļa – 33% speciālistu, pauž viedokli, ka šo vajadzību audžuģimenes nerealizē. Vērtējot spēju izprast bērna iepriekšējās pieredzes saistību ar bērna šī brīža uzvedību (svarīgi, vai audžuģimene izprot, ka bērna uzvedība, kas reizēm var būt neadekvāta, visticamāk, ir saistīta ar viņa iepriekšējo pieredzi), speciālisti bijuši viskritiskākie – tikai 62% uzskata, ka minētā bērnu vajadzība tiek realizēta, bet vairāk nekā trešdaļa, 38%, norāda, ka tā netiek realizēta (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 3.1.).

Atbildot uz jautājumu par iemesliem, kas visbiežāk ir par pamatu bērna izņemšanai no audžuģimenes, teju visi aptaujātie speciālisti norāda, ka audžuģimenēm ir nepietiekamas kompetences, lai tiktu galā ar izaicinājumiem bērnu uzvedībā, tā norāda 95,2% respondentu. 88,1% speciālistu atzīmē, ka netiek veikts pietiekams audžuģimenes un bērna novērtējums,

nosakot audžuģimenes atbilstību konkrētā bērna vajadzībām. Tāpat 71,4% speciālistu vēš uzmanību uz to, ka audžuģimene nav pietiekami informēta par bērna psiholoģisko vai veselības stāvokli. Divas trešdaļas speciālistu, 66,7%, norāda, ka bērna vajadzības un labākās intereses pirms ievietošanas audžuģimē netiek sistēmiski vērtētas. Savukārt 42,9% aptaujāto speciālistu pauž viedokli, ka pamatā audžuģimenes tiek galā ar saviem pienākumiem, bet vainīgi ir bērni (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 3.2.).

7,2% aptaujāto speciālistu norādīja papildu iemeslus bērna izņemšanai no audžuģimenes.

- Audžuģimenei trūkst prasmju, saskaroties ar grūtībām. Vilšanās, ja bērns neizrāda pateicību un slikti uzvedas.
- Audžuģimē var mainīties situācija, vecāku šķiršanās utt.
- Reizēm ir tā, ka audžuģimenes ļoti labi tiek galā ar saviem pienākumiem, taču bērni, sevišķi pusaudži, nevēlas ievērot savus pienākumus un spekulē ar savām tiesībām.

Ārpusģimenes aprūpes iestāžu speciālistiem tika lūgts paust viedokli, kāda veida emocionālās traumas ir guvuši bērni, kuri no audžuģimēnēm tiek ievietoti atpakaļ ārpusģimenes aprūpes iestādē. 95,2% speciālistu norāda, ka bērni izrāda neuzticēšanos pieaugušajiem, vēl 90,5% pauž viedokli, ka bērni izvēlas situācijai neadekvātu uzvedības modeli. 81% speciālistu ir novērojuši fizisku vai emocionālu agresiju pret apkārtējiem, 76,2% saka, ka bērns kļūst ļoti noslēgts. 73,8% speciālistu norāda, ka pēc ievietošanas atpakaļ ārpusģimenes aprūpes iestādē bērni izrāda ļoti spēcīgas emocionālas reakcijas, bet 71,4% speciālistu vēš uzmanību uz to, ka bērni nevēlas būt kopā ar ģimeni. 64,3% speciālistu pauž viedokli, ka bērniem ir seksualizēta uzvedība, 61,9% respondentu norāda, ka bērni pārlietu ilgi dzīvo fantāziju pasaulē – nespēj viegli pārslēgties uz realitāti. Tikpat – 61,9% speciālistu – saka, ka bērni nevēlas apģūt jaunas prasmes. 54,8% speciālistu ir novērojuši, ka bērni neizmanto daudzveidīģus spēlēšanās veidus, un puse speciālistu – 50% – norāda, ka ārpusģimenes aprūpes iestādē atpakaļ ievietotie bērni nevēlas spēlēties ar citiem bērniem. 4,8% aptaujāto speciālistu pauž papildu komentārus, pieminot bērnos novēroto vilšanās, nevērtības sajģtu, kā arī veselības problēmas, ko izraisģjusi nepietiekama pārtikas uzģemšana (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 3.3.).

Visbeidzot, aptaujātajiem speciālistiem tika uzdots jautājums par to, kādi, viņuprāt, varētu būt iemesli, kuru dēļ bērni neuzticas pieaugušiem un/vai atturas veidot attiecības. Absolūtais vairākums respondentu, 97,6%, norāda, ka tam par iemeslu ir iepriekš piedzīvota vilšanās, un 95,2% speciālistu pauž, ka papildu iemesls ir bailes no atkārtotas vilšanās. 88,1% respondentu vērš uzmanību arī uz vardarbības pieredzi kā vienu no iemesliem, bet 85,7% speciālistu norāda uz vājām attiecībām vai agrīnas piesaistes trūkumu ar vecākiem vai citiem tuviniekiem. 78,6% speciālistu piemin neprasmi veidot attiecības, jo tā nav iegūta agrīnā bērnībā. 76,2% speciālistu atzīmē arī attīstības traucējumus (piemēram, autiska spektra traucējumi u.c.) vai citi ar garīgo veselību un attīstību saistīti iemesli. 2,4% speciālistu pauž papildu komentārus, norādot, ka iemesls, kura dēļ bērni neuzticas pieaugušiem un/vai atturas veidot attiecības, ir pieaugušo meli (skatīt pielikumu Nr.1, attēlu 3.4.).

Aptaujas noslēgumā speciālistiem tika lūgts brīvā formā paust viedokli par to, kas, viņuprāt, būtu darāms, lai mazinātu emocionālās traumas ietekmi uz bērniem. Turpmāk uzskaitīti minēto speciālistu viedokļi.

- Bezmaksas psihoterapeita konsultācijas.
- Darbs ar audžuģimeni, kompetentiem speciālistiem.
- Pēc iespējas mazāka aprūpes formu maiņa, jo bērns nespēj adaptēties līdzī. Ja bērnam ir uzvedības problēmas, tas nenozīmē, ka, ja mainīs aprūpes formu, tad mainīsies viņa uzvedība.
- Psihologa darbs ar audžuģimeni.
- Darbs ar speciālistiem, darbs ar audžuģimeni.
- Pilnveidot zināšanas ir nepieciešams visām iesaistītajām institūcijām. Bērns ir sistemātiski jāsapagatavo ievietošanai kādā no ārpusģimenes aprūpes modeļiem.
- Audžuģimenei būtu nepieciešams vairākkārt tikties ar bērnu, lai izveidotos laba savstarpējā saskarsme un emocionālā piesaiste.
- Semināri, kursi par bērnu audzināšanu audžuģimenēm.
- Ņemt vērā bērna viedokli.
- Bezmaksas psihoterapeita konsultācijas.
- Pārdomāti pieņemt lēmumu par bērna uzņemšanu audžuģimenē, atbildīga attieksme, pietiekamas zināšanas par konkrēto bērnu un audzināšanu attiecīgā vecumposmā.

- Veikt pietiekamu audžuģimenes un bērna novērtējumu, nosakot audžuģimenes atbilstību konkrētā bērna vajadzībām.
- Audžuģimēnēm noteikti sākumā vajadzētu iepazīties ar bērnu tuvāk, izveidot ciešāku kontaktu. Uzskatu, ka ne visas audžuģimenes ir spējīgas audzināt bērnu, noteikti ir jāizvērtē, kādiem cilvēkiem vai iestādēm uztic jauno cilvēku.
- Darbs ar speciālistiem.
- Ilgstošāku iepazīšanās periodu starp bērnu un audžuģimeni, audžuģimenei būtu nepieciešami kursi bērnu emocionālajā audzināšanā, izzināt bērnu attīstību no dzimšanas, izzināt bērna intereses.
- Organizēt audžuģimeņu asistentu/treneru piesaisti, atbalsta pasākumus – seminārus, praktiskas apmācības u.c. – zināšanu ieguvei un metožu apguvi par krīzēm pusaudžu vecumā, bērniem ar garīga rakstura saslimšanām, par bērnam nozīmīgu emocionālu saikņu ietekmi un atbalstīšanu (cieņpilnu attieksmi pret bērna bioloģisko ģimeni, māsām, brāļiem) palielināt iepazīšanās laiku bērnam un audžuģimenei vairāk, nekā to nosaka likums.
- Bezmaksas psihoterapeita pakalpojumi.
- Izglītēt sabiedrību, skolas, vecākus, visus, kas ikdienā saistīti ar bērnu audzināšanu un aprūpi. Bez sabiedrības sapratnes un atbalsta emocionālās traumas bērniem turpināsies.
- Starpprofesionāļu komandas darbs, kā arī starpinstitucionālā sadarbība.
- Darbs ar audžuģimeni bāriņtiesās, speciālistu palīdzība, semināri par bērnu audzināšanu.
- Sadarbība ar speciālistiem.
- Strādāt.
- Uzklaušīt viņu, būt viņa atbalsta personai jebkurā situācijā.
- Darbs ar psihologu.
- Nemainīt bērna vidi (draugu loku, skolu).
- Būt bezgala pacietīgiem! Ļaut pamazām pierast, vērot, secināt.
- Nopietns sociālais darbs ar bērna bioloģisko ģimeni, pirms bērns tiek ievietots audžuģimēnē vai ārpusģimenes aprūpes institūcijā. Pirmskolas un skolas speciālisti un pedagogi ir apmācīti pamanīt vismazākās izmaiņas bērna uzvedībā un ārienē. Pedagogi uz šīm izmaiņām reaģē nekavējoties. Piesaista speciālistus. Ļsi sakot, – tiek darīts viss iespējamais (nežēlojot līdzekļus), lai saglabātu bērnam iespēju augt bioloģiskajā ģimenē. Izvērtējot statusa piešķiršanu audžuģimenei, vadīties pēc

vienotiem kritērijiem, nevis "viņš taču ir tik labs cilvēks". Piešķirt statusu ne tāpēc, ka "jāpalielina audžuģimeņu skaits, jo mums taču ir deinstitutionalizācija", bet tāpēc, ka ģimene atbilst šī statusa kritērijiem. Varbūt mazāk audžuģimeņu, bet vairāk sagatavotas, apmācītas, profesionālas audžuģimenes. Ja audžuģimenei rodas grūtības ar bērna audzināšanu, nekavējoties sniegt palīdzību, atbalstu un citus pakalpojumus, lai bērns nav jāizņem no audžuģimenes un jāievieto citā audžuģimenē vai institūcijā. Veikt pētījumu, kādos gadījumos no audžuģimenes ir izņemti bērni. Kādā vecumā viņi ievietoti audžuģimenē un kādā izņemti? Cik audžuģimenei ir bioloģisko bērnu, cik ievietoti bez vecāku gādības palikuši bērni? Kāda ir vecuma starpība starp šiem bērniem? Kādu palīdzību audžuģimene saņēma, pirms bērns tika izņemts? Vai tās ir audžuģimenes pilsētās vai laukos? Vai ievietotajiem bērniem ir kādas veselības problēmas? Vai ģimene ir izgājusi apmācības? Vai sadarbojas ar citām audžuģimenēm? Un citi jautājumi, kas varētu parādīt problēmu laukus audžuģimeņu darbībai.

- Dot iespēju bērniem atrasties drošā vidē un piesaistīt atbalsta pasākumus.
- Uz anketas 1.jautājumu nevar viennozīmīgi atbildēt uz visiem jautājumiem ar "realizē" vai "nerealizē", vairākos punktos atbildētu "daļēji". Padziļināti jāizvērtē potenciālās audžuģimenes, aizbildņi. Ģimenes iepazīšanās ar bērnu nevar būt virspusēja, tai jābūt lēnai un pakāpeniskai (tiekoties bērna teritorijā, neitrālā teritorijā, uzņemošās ģimenes teritorijā), lai abām pusēm būtu iespēja iepazīt vienu otru un saprast, vai ir abpusēja saderība.
- Ir nepieciešami psihoterapeita pakalpojumi.
- Darbs ar kompetentiem speciālistiem audžuģimenēs.
- Sadarbība ar kompetentiem speciālistiem, psihologu.
- Padziļināti izvērtēt audžuģimenes atbilstību.
- Sadarbība ar speciālistiem.
- Darbs ar speciālistiem.
- Speciālistu atbalsts.

4. Atkārtotas ārpusģimenes aprūpes formu maiņas ietekme uz bērnu

Ietekme uz aptaujātajiem bērniem vecumā no 7 līdz 12 gadiem

Pētījumā iegūtajos rezultātos bērni norāda, ka ir izjutuši dažādas emocionālas grūtības, kas ir tieši saistītas ar savstarpējo komunikāciju un attiecībām ar pieaugušajiem. Atsevišķos gadījumos šie emocionāli negatīvie pārdzīvojumi – skumjas un bēdas ir saistītas ar bērnu nestabilitātes izjūtu ikdienā un izmaiņām ikdienas dzīvē – *“Biju bēdīgs, kad bija jālido no ASV atpakaļ uz namiņu”, “Biju ASV viesģimenē un lidmašīnā, mājup braucot, jutos bēdīgs, jo man tur patika un man jau pietrūka audžuvecāki”, “Kad pēc ciemošanās mātes ģimenē man bija jāatgriežas institūcijā”*. Tāpat bērni norāda, ka negatīvās izjūtas ikdienā bieži ir saistītas ar pieaugušo neadekvātu un nestrukturētu rīcību, kas tādā veidā būtiski ietekmē bērnu psiholoģisko stāvokli – *“Jutos bēdīgs, kad mamma apsolija mani apciemot, bet neatnāca”, “Satiku mammu, gribu pie mammas, bet mamma neko nedara, lai es atgrieztos”*. Atsevišķos gadījumos bērniem parādās ne tikai sarūgtinājums, bet arī dusmu izjūtas savstarpējās attiecībās ar pieaugušajiem, tieši pieaugušo uzvedības izpausmju dēļ – *“Pēdējo reizi kļuva dusmīgs, kad mamma man ieradās pakaļ ar lielu nokavēšanos”*. Pēc šīm atbildēm var secināt, ka bērnu psiholoģiskā labklājība ir ļoti atkarīga no bioloģisko vecāku spējas strukturēt savas attiecības ar bērniem un sniegt nepieciešamo atbalstu. Disfunkcionālās attiecības ar pieaugušajiem un arī ar vienaudžiem rada iespējamu negatīvu priekšstatu par starppersonu attiecībām – tā bērniem no agrā vecuma rodas nepārlicinātība, neuzticība, aizdomīgums, pazemināta vēlme veidot un iesaistīties jaunās sociālās attiecības ar citiem līdzcilvēkiem.

Bērnu emocionālo un psiholoģisko veselību būtiski ietekmē neskaidrība par savu ikdienu, pazeminātas spējas būt pārliecinātam, ka ir iespēja ietekmēt notikumus savā dzīvē un uzlabot savu emocionālo labklājību. 18% no aptaujā iesaistītiem bērniem atzīst, ka tiem nepatīk neziņa par turpmākajiem notikumiem, kas notiks nākotnē. Tāpat 18% bērnu bijusi negatīva iepriekšējā pieredze saistībā ar audžuģimenēm, tā pieaug negatīva stereotipiska domāšana par iespējām veidot psiholoģiski veselās un atbalstošas attiecības ar pieaugušajiem. Pētījumā parādās bērnu sensitīvais jūtīgums un nedrošības sajūta attiecībā uz taktiliem pieskārieniem, kas var būt radušies no piedzīvotās emocionālās un fiziskās vardarbības.

No bērnu sniegtajām atbildēm vērojama tendence (27%), ka bērni labāk pavadītu laiku, spēlējoties vienatnē, nekā ar kādu no draugiem vai pieaugušajiem. Pēc iegūtajiem

rezultātiem var noprast, ka bērniem ir pazemināta interese veidot sociāli adekvātas attiecības ar citiem līdzcilvēkiem, tādā veidā paaugstinot riska faktorus sociālai izolētībai un nošķirtībai.

Tāpat bērnu psiholoģisko stāvokli ikdienā negatīvi ietekmē bērnu savstarpējās attiecības, kas bieži vien ir konfliktējošas. No sniegtajām atbildēm var secināt, ka bērnu konfliktu risināšanas stratēģijas ir neatbilstošas un neproduktīvas – *“Kad mani apsaukāja, apsaukāju pretī. Blakus neviena nebija”, “Š. sadusmojās, jo nedevu televizora pulti. Viņš vairākas reizes man iesita. Blakus neviena nebija”*. Konfliktu risināšanas problēmas uzlabojas un tiek risinātas daudz produktīvāk, kad bērni izjūt atbalstu un palīdzību no pieaugušajiem (skolotājiem, atbalsta personāla: *“Skolā uzvarējām futbolā un pretinieki sāka apsaukāties. Skolotāja ar viņiem runāja, lai izlīgtu mieru. Neesmu vairs dusmīgs, jo izlīgām mieru”, “Skolā katru dienu kaitina klasesbiedrs. Man iemācīja audzinātāja skaitīt līdz 10, lai savaldītos. Es savaldījos un pašam par to prieks”*.).

Bērnu negatīvā pieredze saistībā ar vecāku dezorganizētiem, neadekvātiem un brīžiem pilnībā iztrūkstošiem audzināšanas principiem būtiski ietekmē bērnu pilnvērtīgu funkcionēšanu un dzīves kvalitāti. No anketās sniegtajām atbildēm par bērnu novērotajām psiholoģiskām grūtībām ikdienas dzīvē ir pamatotas aizdomas par dažādām bērnu negatīvām psiholoģiskām iezīmēm, kas izpaužas jau agrā vecumposmā un būtiski ietekmē bērnu dzīves kvalitāti un saskarsmes spējas sociālajā vidē. Bērniem var novērot izteikti ekspresīvu uzvedību ar neadekvātām un nepieņemamām izpausmēm. Bērnu uzvedībā var novērot pazeminātas paškontroles spējas, kas bieži izpaužas kā impulsīva reakcija uz dažādām dzīves situācijām. Ņemot vērā, ka bērnu uzvedību lielā mērā kontrolē un vada bērnu vecāki, šādiem bērniem, kuriem nav nodrošināta vecāku loma ģimenē, ir lielākas iespējas pielietot neadekvātas un, iespējams, bīstamākas izpausmes reakcijas. Pēc novērojumiem, ko ir snieguši iestādes vadītāji, var spriest, ka bērniem neadekvātas emocionālās reakcijas ir 72,7% gadījumu (agresīva uzvedība, emocionālā labilitāte, noslēgšanās, stipras emocionālās izlādes), paaugstināta agresivitāte 50%, garastāvokļa svārstības 63,6%, noliegums 31,8% un apjukums 31,8%. 7 līdz 12 gadus veciem jauniešiem vēlme iesaistīties komunikācijā ar citiem cilvēkiem ir tikai 9% no anketētajiem jauniešiem, kas var liecināt par jauniešu negatīvu tendenci attiecībā uz veselīgām sociālām attiecībām un iesaisti komunikācijā ar citiem cilvēkiem.

No iegūtajiem rezultātiem **var secināt**, ka pētījumā anketētie bērni atsevišķos gadījumos piedzīvo ļoti izteiktas un saasinātas emociju izpausmes, kuras ir grūti vai pat neiespējami regulēt un kontrolēt. Ņemot vērā iepriekš minēto, bērni saskaras ar pazeminātām vadības spējām, tādējādi rodas ļoti nopietnas grūtības adaptācijas procesos un sociālajā

mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem. Tāpat pastāv iespēja, ka šāda veida disfunkcionālās uzvedības izpausmes var vēlākā vecumposmā radīt dažādus personības tipa traucējumus.

Īpaši jāuzsver, ka iestāžu vadītāju sniegtajās atbildēs un komentāros parādās paaugstinātas grūtības bērniem ar īpašām vajadzībām – bērniem, kuriem ir diagnosticēta garīga atpalcība, autiskā spektra traucējumi vai uzvedības traucējumi, kas saistīti ar psihiska rakstura grūtībām. Bērniem ar šāda veida psiholoģiskām grūtībām ir paaugstināts risks saņemt nepieciešamo atbalstu, kas būtu adekvāts un profesionāls atbalsts, lai veiktu bērnu pilnvērtīgu iesaisti un iekļaušanu sociālā komunikācijā un adekvātu palīdzību saistībā ar psiholoģiskā rakstura problēmām.

letekme uz aptaujātajiem bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem

No anketās iegūtajiem rezultātiem var novērot, ka bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem (salīdzinājumā ar bērniem vecumā no 7–12 gadiem) vērojama dažādu jūtu apspiešana un negatīvo emociju noliegšana. Bērni vecumā no 13 līdz 17 gadiem tikai 41% gadījumu spēj atcerēties, kad pēdējo reizi ir bijuši bēdīgi vai noskumuši. Tomēr anketās parādās cita likumsakarība – jauniešiem šajā vecumposmā (13–17 gadi) biežāk var novērot dusmas, kas izpaužas kā „Nepatika, ka neesmu kopā ar ģimeni”, „Nepatika, ka man fiziski pieskaras”, „Nepatika komunicēt ar vienaudžiem/pieaugušajiem”, „Nepatika veidot jaunus sociālus kontaktus skolas vidē ar vienaudžiem”. Atbildēs var novērot jauniešu tendenci noslēgties un sašaurināt komunikāciju ar līdzcilvēkiem. Jaunieši norāda, ka jau šajā vecumposmā (13–17 gadi) ir kritiski izvērtējuši, ar kādiem cilvēkiem komunicēt, tādā veidā nostiprinot savas pamata pārlicības, par to, kāda veida komunikāciju un sociālās attiecības vēlas redzēt savā ikdienā. Lielai daļai jauniešu šī komunikācija un sociālās attiecības ir ierobežotas tieši saistībā ar paša jaunieša pārlicībām, tomēr tās varētu veidoties no iepriekšējās negatīvās pieredzes un disfunkcionālajām attiecībām ar pieaugušajiem („Nepatīk daudz runāt ar citiem” (17,60%), „Es zinu dažus pieaugušos, ar kuriem nevēlos kontaktēties” (25,50 %), „Nepatīk, ka kāds man pieskaras fiziski” (27,50%)).

Analizējot rezultātus, ko jaunieši (13–17 gadi) ir norādījuši saistībā ar saviem ikdienas notikumiem, kas sagādājuši nepatīkamas vai diskomforta sajūtas, var noprast, ka teju puse no aptaujātiem jauniešiem (43,10%) izjūt nepatīkamas emocijas saistībā ar nenoteiktības un neziņas izjūtām par nākotni.

Anketētajiem jauniešiem vecumā no 13 līdz 17 un no 7 līdz 11 gadiem var novērot dažādas likumsakarības, kā jaunieši vēlas pavadīt brīvo laiku. 7–11 gadus veciem jauniešiem ir tendence laiku pavadīt vieniem (27%) bez komunikācijas ar citiem vienaudžiem vai

pieaugušajiem, savukārt jauniešiem no 13 līdz 17 gadiem šī tendence nostiprinās un rezultātos vērojams pieaugums (33%). Skatoties uz iegūtajiem rezultātiem, var secināt, ka jauniešu grūtības, kas ir saistītas ar iesaisti sociālā komunikācijā, palielinās, jauniešiem pieaugot. Tādā veidā pētījuma veicējiem tika radītas aizdomas par jauniešu noslēgšanos un izvairīšanos no sociāliem kontaktiem, kas tieši ir saistīts ar jauniešu vecumposmu kā paaugstinātu riska faktoru. Tas nozīmē, ka jauniešiem vecumā no 7 līdz 11 gadiem ir nepieciešams izteikts preventīvs darbs saistībā ar sociālo kontaktu uzturēšanu un mācīšanu, kā arī uzticības veidošanu un veselīgu attiecību saglabāšanu. Pēc pētījumā iegūtiem rezultātiem var spriest, ka pastāv korelācija starp negatīvu dzīves pieredzi un jauniešu sociālās adaptācijas un komunikācijas spējām.

Attiecībās ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kur jaunietis ir piedzīvojis atstumšanu, nodošanu, pamestības sajūtu, nekonsekventus un neadekvātus audzināšanas principus no vecāku puses, kā arī emocionālu un/vai fizisku vardarbību, jaunietis būs tendēts uz noslēgšanos, izvairīgu attieksmi pret sociālu komunikāciju, kauna izjūtu un citām emocionālām grūtībām. Var teikt, ka jauniešiem, kuri ir piedzīvojuši negatīvu un destruktīvu komunikāciju no vienaudžu vai/un pieaugušo puses, ir tendence laika gaitā vairāk noslēgties, neveidot adekvātus sociālus kontaktus, izvairīties no sociālām situācijām, pavadot laiku vairāk vienatnē. 33% jaunieši vecumā no 12 līdz 17 gadiem atzīmējuši, ka vēlas pavadīt laiku vienatnē, klausoties mūziku un domāt. Šādi rezultāti var liecināt par jauniešu neadekvātām un neatbilstošām problēmrisināšanas stratēģijām, kur jaunietis vēlas būt ciešā kontaktā ar savām negatīvām un traumējošām atmiņām. 27% jauniešu (vecumā no 13 līdz 17 gadiem) norāda, ka „*Gribētu parunāties ar kādu cilvēku, kurš mani saprot, un man tāda iespēja ir*”, kas liecina par pozitīvu problēmrisināšanas stratēģijām. Ņemot vērā, ka vecumposmā no 7 līdz 12 gadiem šādu iespēju – komunicēt ar citiem cilvēkiem – atzīmē tikai 9%, tad iegūtajos rezultātos vērojama pozitīva iezīme jauniešiem dzīves laikā meklēt un atrast atbalsta personas savā ikdienā. 8% jauniešu atzīst, ka viņiem šādas uzticamības personas nav, kas norāda uz pazeminātiem resursiem jaunieša dzīvē.

Jauniešu atbildēs arī vecumposmā no 13 līdz 17 gadiem var novērot paaugstinātu impulsivitāti un zemas pašregulācijas spējas, kas būtiski negatīvi ietekmē jauniešu starppersonu attiecības. Jaunieši norāda, ka, rīkojoties pārāk impulsīvi, konfliktsituācijas pieaug un palielinās problēmrisināšanas grūtības. Tomēr jauniešu atbildēs arī vērojama analītiska domāšana, kur jaunieši norāda, ka pēc neadekvātas, impulsīvas rīcības ir jutušies vainīgi par savu nespēju savaldīties. Šajā vecumposmā jauniešiem parādās izteikta kauna sajūta („*Es jūtos, ka negribu, lai citi zina, kas ar mani ir noticis agrāk*” (33,30% gadījumu)) un

paškritiska attieksme pret sevi un savu paštēlu („*Es jūtos vainīgs par kaut kādiem notikumiem*” – (31,40%)). Jaunieši sāk izjust neadekvātu atbildību par savu stāvokli, kur bieži kritizē sevi. Vēl vairāk, jauniešiem aktivizējas pārliecība, ka tieši viņi paši ir atbildīgi par notiekošo un tikai paši ir spējīgi uzlabot savu stāvokli ikdienā („*Viss labākais vēl ir priekšā, viss atkarīgs no Tevis pašā*”). Tas kārtējo reizi anketās parāda, ka jauniešiem laika gaitā aktivizējas nošķirtības, izolācijas sajūta un kritiska attieksme pret pieaugušajiem („*Es jūtos tā, ka neviens cits nav vajadzīgs*”).

Kritiskā attieksme pret pieaugušajiem var rasties no dzīves laikā iegūtās negatīvās pieredzes, kur jaunieši ir saņēmuši pārliecību par pieaugušo nespēju viņiem palīdzēt vai citādā veidā radot uzticēšanās grūtības. Jauniešu anketās var novērot pieaugošas grūtības tikt galā ar ikdienas pienākumiem. Jauniešiem pieaugot, rodas dažāda veida sarežģītas dzīves situācijas, kuras ir grūti pareizi interpretēt, analizēt un izprast, kādas būtu adekvātas rīcības no pašu jauniešu puses („*Es nezinu, ko iesākt dažādās dzīves situācijās*”). Šāda veida atbildes kritiski iezīmē jauniešu grūtības lūgt palīdzību no līdzcilvēku puses, radot disfunkcionālas starppersonu attiecības, kurās jaunieši paļaujas tikai uz savu personīgo pieredzi un resursiem, kas bieži nav atbilstošas attiecīgajām situācijām. Jauniešiem bieži nākas risināt grūtības, kuras rodas ikdienā bez vecāku vai pieaugušo līdzdalības, kas noved pie kļūdainiem pieņēmumiem un daudziem nepareiziem lēmumiem. Jauniešiem pietrūkst veselīgas pieaugušo problēmrisināšanas stratēģijas, ko būtu iespējams novērot un mācīties ikdienišķā komunikācijā, lai vēlāk paši to varētu pielietot savās dzīves situācijās.

Analizējot iegūtos datus un iestādes novērojumus, var secināt, ka vairāk nekā pusei jauniešu (58,80 %) nākotnē var būt grūtības, kas ir saistītas ar garastāvokļa svārstībām. Paaugstinātas impulsivitātes, pazeminātām pašregulācijas spējas var radīt ikdienā grūtības saskarsmē ar citiem cilvēkiem un iekļaušanos pozitīvā sociālā mijiedarbībā. Jaunieši var nepareizi un neadekvāti izprast dažādas sociālas situācijas, tāpēc rīkoties neatbilstoši pieņemamajām sociālajām normām.

Kopumā pēc jauniešu ievāktajiem datiem gan vecumposmā no 7 līdz 12 gadiem, gan no 13 līdz 17 gadiem var novērot dažādas emocionālas grūtības, kas ir saistītas ar negatīvu dzīves vēsturi. Jauniešu rezultātos vērojamas izteiktas grūtības iekļauties pozitīvā sociālā komunikācijā gan ar vienaudžiem, gan ar vecākiem/pieaugušajiem. Jaunieši uzrāda paaugstinātas emocionālas grūtības, kas izpaužas kā pazeminātas paškontroles spējas, paaugstināta impulsivitāte, brīžiem neatbilstoša reakcija uz ikdienas dzīves situācijām. Zemās pašregulācijas spējas rada grūtības izprast un adekvāti rīkoties dažādās sociālās situācijās,

risināt problēmsituācijas un izveidot noturīgas atbalstošas attiecības. Rezultāti liecina, ka, jauniešiem pieaugot, paaugstinās savu negatīvo emociju noliegšana, tādējādi jauniešiem paaugstinās dusmas un nošķirtības izjūta. 13–17 gadus veciem jauniešiem parādās izteikta vēlme norobežoties no sociāliem kontaktiem un pavadīt laiku vienatnē, kas varētu būt saistīts ar jauniešu nespēju adekvāti komunicēt ar citiem līdzcilvēkiem. Ņemot vērā jauniešu negatīvo dzīves pieredzi un disfunkcionālu vecāku lomu ģimeniskās attiecībās, jauniešiem izteikti parādās aizdomīgums un neuzticība pret pieaugušajiem, kas korelē ar jauniešu vēlmi veidot uzticamas savstarpējās attiecības ar kādu atbalsta personu.

Tas apstiprinās arī speciālistu sniegtajās atbildēs, kas norāda, ka jauniešu emocionālās traumas biežāk ir saistītas ar neuzticēšanos pieaugušajiem, neadekvātu rīcību attiecībā uz dažādām dzīves situācijām, noslēgtību un nevēlēšanos būt kontaktā ar ģimenes locekļiem.

5. Secinājumi un priekšlikumi

1. secinājums

Bērniem vecumposmā no 11 līdz 17 gadiem ir konstatētas būtiskas emocionālas traumas, kas var negatīvi ietekmēt šo bērnu turpmāko emocionālo un psihisko veselību, sociālo mijiedarbību ar citiem cilvēkiem un pilnvērtīgu iekļaušanos sociālā vidē, kā arī kopumā var negatīvi ietekmēt bērnu dzīves kvalitāti.

Priekšlikums

Speciālistiem, kas strādā ārpusģimenes aprūpes jomā, būtu nepieciešams pilnveidot un attīstīt kompetences, kas saistītas ar bērnu vecumposmu īpatnībām un uzvedības izpausmēm. Būtu jāsaņem pilnvērtīgas speciālistu (psihologu, psihoterapeitu, psihiatru) psihoizglītošanas nodarbības, kas būtu tiešā saistībā ar bērnu emociju regulēšanas stratēģijām, lai pilnvērtīgi izprastu iespējamus risinājumus un izpratni par bērna uzvedības izpausmēm.

2. secinājums

Identificētas atsevišķas grūtības komunikācijā starp bērniem un ārpusģimenes aprūpes institūciju speciālistiem.

Priekšlikums

Speciālistiem, kas lielā mērā ir atbildīgi par bērnu veselīgu psiholoģisku stāvokli, būtu nepieciešams veikt papildu preventīvo darbu, kas būtu saistīts ar bērnu emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanu, bērnu emociju izprašanu un veicinātu savstarpēji pozitīvu, atbalstošu, drošu un emocionāli mīlošu vidi.

Priekšlikums

Ārpusģimenes aprūpes institūciju speciālistiem nodrošināt psihoizglītošanu saistībā ar dažāda veida psihiskiem traucējumiem (viegla vai smaga garīga atpalicība, autiskā spektra traucējumi, uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindroms u.c.), kas palīdzētu labāk izprast bērnu psihisko stāvokli un bērnu iespēju robežas.

3. secinājums

Pirms bērna ievietošanas audžuģimenē bieži vien netiek izvērtēti būtiski apstākļi, kurus nenoskaidrojot nav iespējams pieņemt objektīvu lēmumu par bērnam atbilstošāko ārpusģimenes aprūpes formu un konkrētās ģimenes un bērna savstarpējo saderību. Katrā no

iepriekš identificētajām situācijām rodas risks, ka lēmums netiks pieņemts bērna vislabākajās interesēs, bet pretēji tām. Ja lēmums nav pieņemts labākajās bērna interesēs, tas izraisa noteiktas sekas: sliktu aprūpi, neatbilstošu aizbildņa vai audžuģimenes rīcību, bērna neadekvātu uzvedību, emocionālas traumas, garīgās un fiziskās veselības traucējumus, kā arī konfliktus ar citiem cilvēkiem.

Priekšlikums

Nepieciešams veikt divu veidu pasākumus: identificēt metodoloģiju, saskaņā ar kuru šajos gadījumos tiek identificētas bērna labākās intereses, un profesionāli organizēta tālākizglītības procesa ietvarā skaidrot speciālistiem šīs metodoloģijas praktisko izpildi.

4. secinājums

Bērna ārpusģimenes aprūpe nedrīkst būt pasīvs process no bērna puses, piemēram: bērnu *neievieto* audžuģimenē, bet viņš tajā *ienāk* apzināti un plānveidīgi; bērna pieņemšana audžuģimenē ir saistīta ar plānošanu no atbildīgās aģentūras un audžuģimenes puses; bērna uzturēšanās audžuģimenē ir mērķtiecīga un nav pakļauta vienpersoniskiem vai spontāniem lēmumiem. Šie ir tie apstākļi, kas rada drošu un prognozējamu vidi, kurā bērns var attīstīt savu personību un gatavoties atbalstošā vidē nākamajiem soļiem.

5. secinājums

Patī par sevi bērna ievietošana ārpus ģimenes aprūpē nerisina bērna uzvedības problēmas, jo, visdrīzāk, katram bērnam, kurš dažādu iemeslu dēļ atrodas ārpus ģimenes, jau ir vairākas dažāda rakstura traumas. Tādējādi ir par maz ar bērna fizisku ievietošanu audžuģimenē (vai citā aprūpes formā ārpus ģimenes), nodrošinot pajumti, fizisko drošību un aprūpi, papildus tam ir jābūt bērna izpētē (risku un vajadzību analīze) balstītam atbalsta pasākumu kopumam, kas realizējams saskaņā ar plānu.

Priekšlikums (attiecībā uz 4.un 5.secinājumu):

Nepieciešams apsvērt tiesiskā regulējuma izstrādi, kas noteiktu skaidru kārtību, kādā bērns uzturas audžuģimenē, tai skaitā a) risku un vajadzību novērtēšanas kārtību bērnam, b) audžuģimenes spēju novērtējumu iepretim konstatētajām bērna vajadzībām. Vienlaikus nepieciešams izstrādāt regulējumu bērna uzturēšanās plānam audžuģimenē, kā arī šī plāna pārskatīšanas kārtību regulāros laika periodos. Audžuģimenes noteikumi šobrīd noteic tikai tiesisko attiecību ārējās robežas, proti, kārtību, kādā bērnu ievieto audžuģimenē vai specializētajā audžuģimenē un izbeidz viņa uzturēšanos tajā, un bērna un audžuģimenes vai

specializētās audžuģimenes tiesiskās attiecības un savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības.

6. secinājums

Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi²² noteic, ka atbalsta centri a) iesniedz bāriņtiesā psihologa atzinumu par laulātā (personas) piemērotību audžuģimenes statusa iegūšanai, laulāto (personas) raksturojumu un informāciju par mācību programmas apguvi, kā arī b) iesniedz bāriņtiesā psihologa atzinumu par audžuģimenes piemērotību specializētās audžuģimenes statusa iegūšanai attiecīgajā specializācijā, audžuģimenes raksturojumu un informāciju par mācību programmas apguvi.²³ Tālāk atbalsta centrs ar laulātajiem (personu), kuri ar bāriņtiesas lēmumu ir atzīti par piemērotiem audžuģimenes pienākumu veikšanai, audžuģimeni un specializēto audžuģimeni slēdz vienošanos par atbalsta sniegšanu.²⁴ Saskaņā ar atbalsta centra izveides izdevumu segšanas un finansēšanas kārtību²⁵ Labklājības ministrija finansē atbalsta centrus ar nosacījumu, ka atbalsta centram ir ne mazāk kā 50 spēkā esošas vienošanās ar laulātajiem (personu), kuri ar bāriņtiesas lēmumu ir atzīti par piemērotiem audžuģimenes pienākumu veikšanai, un ne mazāk kā 10 līgumi, kas apliecina atlīdzību par specializētās audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Tādējādi izveidojas pretrunīga situācija, kurā, no vienas puses, atbalsta centram ir jānodrošina psihologa atzinums par attiecīgo audžuģimenes kandidātu, bet, no otras puses, negatīva atzinuma gadījumā kandidāts netiks apstiprināts, kas savukārt atbalsta centram var radīt šķēršļus kvalificēties nosacījumiem finansējuma saņemšanai.

Priekšlikums

Nepieciešams izvērtēt Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumu 12.4., 12.5. un 13., 16.punktu realizāciju praksē un izdarīt secinājumus, vai atbalsta centri šī tiesiskā regulējuma kontekstā nenonāk pretrunīgā situācijā, kur, no vienas puses, ir interese saņemt valsts finansējumu, bet, no otras, nepieciešams nodrošināt audžuģimeņu kandidātu kvalitatīvu novērtējumu un atlasī.

²² Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi. 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 355. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/299998-arpusgimenes-aprupes-atbalsta-centra-noteikumi> [aplūkots 20.02.2020.]

²³ Turpat, 12.4. un 12.5. punkts.

²⁴ Turpat, 13.punkts.

²⁵ Turpat, 16.punkts.

Papildu priekšlikumi, lai stiprinātu

- a) **institūciju speciālistu kapacitāti** – nepieciešams nodrošināt *supervīziju iespējas*, kas palīdzētu pārspriest radušās grūtības un iespējamus risinājumus problēmsituācijās. Bērniem nepieciešams nodrošināt atbalsta personas, kas būtu kompetenti un zinoši par bērna vecumposmu īpatnībām, spētu adekvāti sniegt palīdzību gan krīzes situācijās, gan ikdienas darbā ar bērnu;
- b) **pozitīvām attiecībām labvēlīgu vidi** – ārpusģimenes aprūpes *institūciju speciālistiem kopā ar bērniem veidot grupu nodarbības*, kuru laikā abām pusēm būtu iespēja izteikt savu viedokli, tādā veidā aktualizējot ikdienišķās grūtības. *Atsevišķi bērniem pēc nepieciešamības nodrošināt grupu nodarbības*, kas palīdzētu veidot atbalstošu vidi vienaudžu starpā un vērstu uzmanību uz kopējām grūtībām, ko var risināt grupu nodarbību laikā.

Literatūras saraksts

Grāmatas un periodika

1. Foster care in Europe: what do we know about outcomes and evidence? Edt.by Cinzia Canali and Tiziano Vecchiato. Fondazione «Emanuela Zancan», 2013. 33.-36.lpp. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/266763375_Foster_care_in_Europe_what_do_we_know_about_outcomes_and_evidence [aplūkots 22.02.2020]
2. Fostering Better Outcomes. The Government response to the Education Select Committee report into fostering and Foster Care in England. Department for Education, July 2018.
Pieejams: <https://bettercarenetwork.org/library/the-continuum-of-care/foster-care/fostering-better-outcomes-the-government-response-to-the-education-select-committee-report-into> [aplūkots 22.02.2020]

Starptautiskie un Latvijas normatīvie akti, politikas attīstības dokumenti

3. Bērnu tiesību konvencija. Pieņemta un pieejama parakstīšanas, ratificēšanas un pievienošanās procedūrai ar Ģenerālās asamblejas 1989. gada 20. novembra Rezolūciju 44/25, stājusies spēkā 1990. gada 2. septembrī saskaņā ar 49. pantu.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> [aplūkots 22.02.2020]
4. Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts: 19.06.1998, 26. panta pirmā daļa.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums> [aplūkots 12.02.2020]
5. Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam. Pieejams:
<https://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/nacionalais-attistibas-plans> [aplūkots 12.02.2020]
6. Audžuģimenes noteikumi. 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 354.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi> [aplūkots 22.02.2020]
7. Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi. 2018.gada 26.jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr.355. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/299998-arpusgimenes-aprupes-atbalsta-centra-noteikumi> [aplūkots 23.02.2020]

Avoti internetā

8. Bērni Latvijā, 2019. Statistikas pārskats. Centrālā statistikas pārvalde, 2019.
Pieejams:
file:///C:/Users/ikronberga01/Downloads/sites_default_files_publication_2019-08_Nr_6_Berni_Latvija_2019_%252819_00%2529_LV_EN_1.pdf [02.01.2020]
9. Pārskats par bērnu stāvokli Latvijā 2018. gadā, informatīvais ziņojums. Pieejams:
<https://likumi.lv/ta/id/308131-ministru-kabineta-sedes-protokols> [aplūkots 12.02.2020]
10. Noslēguma apsvērumi par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu. Bērnu tiesību komitejas apstiprinājusi savā septiņdesmit pirmajā sēdē (2016. gada 11. līdz 29. janvāris). Pieejams:
http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/crc_c_lva_co_3-5_22983_e_lv_final-2.pdf [aplūkots 25.02.2020]
11. Labklājības ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas publiskais gada pārskats par 2018. gadu. 35.-36.lpp. Pieejams:
http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/ [aplūkots 23.02.2020]

Pielikums Nr.1.

Elektroniskās aptaujas anketa bērniem

A. Grupa 7-12 gadi.

1. Vai Tu atceries, kad esi juties (jutusies) bēdīgs (bēdīga)?
 - a. Ja atbilde ir "jā", tad ir iespējams uzdot papildu jautājumu: "Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Vai Tu vēl tagad jūties bēdīgi par notikušo? Kas notika pēc tam?"
 - b. Ja atbilde ir "nē" vai "nezinu", tad papildus jautājumi netiek uzdoti.
2. Vai Tu atceries, kad si juties (jutusies) dusmīgs (dusmīga)?
 - a. Ja atbilde ir "jā", tad ir iespējams uzdot papildu jautājumu: "Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Kā Tu domā, vai notikušais bija labi/taisnīgi/pareizi? Vai Tu joprojām jūties dusmīgs (dusmīga) par notikušo?" Kas notika pēc tam?"
 - b. Ja atbilde ir "nē" vai "nezinu", tad papildus jautājumi netiek uzdoti.
3. Ja Tu varētu izvēlēties, ko Tu darītu?
 - a. Spēlētos ar draugiem;
 - b. Gribētu sarunāties ar cilvēku, kurš man patīk (saprot). (Ja atbilde ir "jā", tad lūdzu uzdodiet papildu jautājumu: "Vai Tu pazīsti tādu cilvēku, kurš Tev patīk un ar kuru Tu gribētu sarunāties?" Atbildi, lūdzu, pierakstiet apakšpunktā "e");
 - c. Spēlētos viens (viena);
 - d. Gribētu būt ar cilvēkiem, kas man patīk. (Ja atbilde ir "jā", tad lūdzu uzdodiet papildu jautājumu: "Vai Tu pazīsti tādu cilvēku, kurš Tev patīk?" Atbildi, lūdzu, pierakstiet apakšpunktā "e");
 - e. Cita atbilde (vai vēl kāds notikums, kas bērnam nepatīk vai patīk)_____.
4. Vai ir notikumi (kaut kas), kas Tev nepatīk? (Lūdzu, atzīmējiet vienu atbildi! Ja ir papildu komentāri vai neviena atbilde neatbilst, lūdzu, ierakstiet to punktā "h").

- a. Nepatīk, ka kāds man pieskaras (aiztiek fiziski);
- b. Es zinu dažus pieaugušos cilvēkus, kurus es nevēlos vairs satikt/kontaktēties;
- c. Es zinu dažus pieaugušos cilvēkus, no kuriem es baidos;
- d. Nepatīk, ka nevar zināt, kas notiks tālāk (*neziņa par tālākajiem notikumiem*);
- e. Nepatīk, ka neesmu kopā ar tiem, kas man patīk. (Noskaidrojiet, kādi cilvēki bērnam patīk – vienaudži, kāds no pieaugušajiem, vai cits. Atbildi, lūdzu, ierakstiet to punktā "h");
- f. Nepatīk, skolā, jo tur ir bērni, kas man nepatīk (bērni, ar kuriem es nedraudzējos; bērni, ar kuriem es strīdos; bērni, kas mani kaitina vai apsmej. Atbildi, lūdzu, ierakstiet punktā "h");
- g. Man nepatika ģimene, kurā es biju pēdējo reizi;
- h. Cita atbilde (vai vēl kāds notikums, kas bērnam nepatīk)_____.

A-1. Speciālista/uzticības personas piezīmes(komentārā par bērnu **vajadzētu**: sniegt šādu informāciju – dzimums, vecums, cik reizes ir bijis audžu ģimenē, vai dzīvojis pie aizbildņa ārpus ārpusģimenes aprūpes iestādes un pēc tam atgriezies iestādē, pievienot savus novērojumus par bērna emocionālās uzvedības novērojumiem, veselības stāvokli, kontaktiem ar uzticības personu un citiem bērniem, par vardarbības pieredzi un par iemesliem, kuru dēļ notikusi audžuģimeņu maiņa vai pārtraukta bērna uzturēšanās audžu ģimenē).

A-2. Vai saskaņā ar iestādē veiktajiem novērojumiem bērnam ir izpaudušās vai varētu izpausties nākotnē (speciālists atzīmē tās pazīmes, kas atbilst viņa novērojumiem. Ja šādu pazīmju nav, neatzīmē nevienu, ja ir, var atzīmēt vairākas):

- neadekvātas emocionālas reakcijas (piemēram, pēkšņa agresīva uzvedība, emocionāla labilitāte, nepārtraukta raudāšana, noslēgšanās, u.c.);
- psihosomatiskas reakcijas (piemēram, nervu tiki, svīšana, paātrināts sirds ritms, galvassāpes un tam līdzīgi bez medicīniska pamata);
- šoks,
- kauns,
- vainas izjūta,
- bezcerība,
- garastāvokļa svārstības,

- apjukums,
- agresija,
- murgi,
- sāpes,
- nespēja veidot kontaktu ar apkārtējiem.

B. Grupa 13-17 gadi.

1. Vai Tu atceries, kad esi juties (jutusies) bēdīgs/skumjš (bēdīga/skumja)?
 - a. Ja atbilde ir "jā", tad ir iespējams uzdot papildu jautājumu: "Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Vai Tu aizvien esi skumjš (skumja)? Vai Tu vēl tagad jūties bēdīgi par notikušo? Kas notika pēc tam?"
 - b. Ja atbilde ir "nē" vai "nezinu", tad papildus jautājumi netiek uzdoti.
2. Vai Tu atceries, kad si juties (jutusies) dusmīgs (dusmīga)?
 - a. Ja atbilde ir "jā", tad ir iespējams uzdot papildu jautājumu: "Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Kā Tu domā, vai notikušais bija labi/taisnīgi/pareizi? Vai Tu joprojām jūties dusmīgs (dusmīga) par notikušo?" Kas notika pēc tam?"
 - b. Ja atbilde ir "nē" vai "nezinu", tad papildus jautājumi netiek uzdoti.
3. Ja Tu varētu izvēlēties, ko Tu darītu?
 - a. Vēlētos mācīties kaut ko jaunu kopā ar citiem saviem vienaudžiem (vai ir tādi vienaudži, ar kuriem saprotas un ar kuriem kopā gribētu kaut ko apgūt. Proti, situācija, kad apgūt kaut ko jaunu ir vēlme, bet nav neviena, ar ko kopā to darīt);
 - b. Gribētu parunāties ar tādu cilvēku, kurš man patīk (saprot), bet man tāda nav;
 - c. Gribētu parunāties ar tādu cilvēku, kurš man patīk (saprot) un man tāda iespēja ir;
 - d. Es būtu viens (viena) un domātu/klausītos mūziku;
 - e. Gribētu būt ar cilvēkiem, kas man patīk. (Ja atbilde ir "jā", tad lūdzu uzdodiet papildu jautājumu: "Vai Tu pazīsti tādu cilvēku, kurš Tev patīk?" Atbildi, lūdzu, pierakstiet apakšpunktā "f");
 - f. Cita atbilde (vai vēl kāds notikums, kas bērnam nepatīk vai patīk)_____.

4. Vai ir notikumi (kaut kas), kas Tev nepatīk? (Lūdzu, atzīmējiet vienu atbildi! Ja ir papildu komentāri vai neviena atbilde neatbilst, lūdzu, ierakstiet to punktā "h").
- a. Nepatīk, ka kāds man fiziski pieskaras (aiztiek fiziski);
 - b. Es zinu dažus pieaugušos cilvēkus, no kuriem es baidos;
 - c. Es zinu dažus pieaugušos cilvēkus, ar kuriem nevēlos vairs satikt/kontaktēties;
 - d. Nepatīk brīži, ka nevaru zināt, kas notiks tālāk (*neziņa par tālākajiem notikumiem*);
 - e. Nepatīk daudz runāt ar citiem pieaugušajiem/vienaudžiem (Noskaidrojiet, ar kādiem cilvēkiem bērnam nepatīk runāt – vienaudžiem, kādu no pieaugušajiem, vai citu/citiem. Atbildi, lūdzu, ierakstiet to punktā "i");
 - f. Nepatīk, ka neesmu kopā ar ģimeni;
 - g. Nepatīk skolā, jo tur ir bērni, kas man nepatīk ((bērni, ar kuriem es nedraudzējos; bērni, ar kuriem es strīdos; bērni, kas mani kaitina vai apsmej. Atbildi, lūdzu, ierakstiet punktā "i");
 - h. Man nepatika ģimene, kurā es biju pēdējo reizi.
 - i. Cita atbilde (vai vēl kāds notikums, kas bērnam nepatīk)_____.
5. Vai Tu kādreiz esi juties (jutusies), vai tagad jūties:
- a. ka pārāk ātri sadusmojies un pēc tam domā, ka tā nevajadzēja;
 - b. ka Tev neviens cits nav vajadzīgs;
 - c. ka nezini ko iesākt dažādās dzīves situācijās;
 - d. ka negribi, lai citi zina, kas ar Tevi ir noticis agrāk;
 - e. vainīgs (vainīga) par kaut kādiem notikumiem;
 - f. ka nekas (*tālāk/nākotnē*) labs vairs nevar notikt;
 - g. labāk nekā pirms dažām nedēļām, jo esi mainījies (mainījusi) dzīves vietu;
 - h. ka naktīs slikti guli, jo galvā nāk domas, par kuram Tu negribi domāt;
 - i. ka viss labais vēl tikai priekšā un viss atkarīgs no Tevis paša (pašas).

B-1. Speciālista/uzticības personas piezīmes (*komentārā par bērnu vajadzētu: sniegt šādu informāciju – dzimums, vecums, cik reizes ir bijis audžu ģimenē, vai dzīvojis pie aizbildņa ārpus ārpusģimenes aprūpes iestādes un pēc tam atgriezies iestādē, pievienot savus*

novērojumus par bērna emocionālās uzvedības novērojumiem, veselības stāvokli, kontaktiem ar uzticības personu un citiem bērniem, par vardarbības pieredzi un par iemesliem, kuru dēļ notikusi audžuģimeņu maiņa vai pārtraukta bērna uzturēšanās audžu ģimenē).

B-2. Vai saskaņā ar iestādē veiktajiem novērojumiem bērnam ir izpaudušās vai varētu izpausties nākotnē (speciālists atzīmē tās pazīmes, kas atbilst viņa novērojumiem. Ja šādu pazīmju nav, neatzīmē nevienu, ja ir, var atzīmēt vairākas):

- neadekvātas emocionālas reakcijas (piemēram, pēkšņa agresīva uzvedība, emocionāla labilitāte, nepārtraukta raudāšana, noslēgšanās, u.c.);
- psihosomatiskas reakcijas (piemēram, nervu tiki, svišana, paātrināts sirds ritms, galvassāpes un tam līdzīgi bez medicīniska pamata);
 - noliegums,
 - šoks,
 - kauns,
 - vainas izjūta,
 - bezcerība,
 - garastāvokļa svārstības,
 - apjukums,
 - agresija,
 - murgi,
 - sāpes,
 - nespēja veidot kontaktu ar apkārtējiem.

Pielikums Nr.2.

Elektroniskās aptaujas anketa speciālistiem

1. Balstoties uz Jūsu profesionālajiem novērojumiem, lūdzu **atzīmējiet, kādas bērnu vajadzības audžuģimenes visbiežāk realizē, bet kādas nē?** Atzīmējiet atbildes, kurām piekrītat.

	Realizē	Nerealizē
Spēja nodrošināt bērnam nepieciešamo aprūpi (veselība, uzturs, apģērbs, pieskatīšana) un audzināšanu (noteikumu, vērtību mācīšana bērnam un uzvedības robežu noteikšana).		
Spēja izprast bērna iepriekšējās pieredzes saistību ar bērna šī brīža uzvedību (svarīgi, vai audžuģimene izprot, ka bērna uzvedība, kas reizēm var būt neadekvāta, visticamāk, ir saistīta ar viņa iepriekšējo pieredzi)		
Spēja ievērot un izprast bērna izrādītas krīzes pazīmes vai adaptācijas grūtības un tās mazināt		
Spēja izprast bērnu un viņa vajadzības, kā arī atbalstīt bērnu		
Spēja radīt bērnam drošu mājas/ģimenes vidi		
Spēja stiprināt saikni ar bērnu/veidot uzticības pilnas attiecības		
Spēja sadarboties		
Spēja pilnveidoties un attīstīties		

2. **Kādi iemesli visbiežāk ir par pamatu bērna izņemšanai no audžu ģimenes?** *Atzīmējiet atbildes, kurām Jūs piekrītat. Iespējams atzīmēt vairākas atbildes.*

- a. Audžu ģimene nav pietiekami informēta par bērna psiholoģisko vai veselības stāvokli;
- b. Audžu ģimenēm ir nepietiekamas kompetences, lai tiktu galā ar izaicinājumiem bērnu uzvedībā;
- c. Pamatā audžu ģimenes tiek galā ar saviem pienākumiem, bet vainīgi ir bērni;
- d. Netiek veikts pietiekams aužu ģimenes un bērna novērtējums, nosakot audžu ģimenes atbilstību konkrētā bērna vajadzībām;
- e. Bērna vajadzības un labākās intereses pirms ievietošanas audžu ģimenē netiek sistēmiski vērtētas;
- f. *Cits variants* _____.

3. **Kāda veida emocionālās traumas ir guvuši bērni, kuri no audžu ģimenēm tiek ievietoti atpakaļ ārpusģimenes aprūpes iestādēs?** *Atzīmējiet atbildes, kurām Jūs piekrītat. Iespējams atzīmēt vairākas atbildes.*

- a) bērns kļūst ļoti noslēgts;
- b) nevēlas spēlēt ar citiem bērniem;
- c) nevēlas būt kopā ar ģimeni;
- d) nevēlas apgūt jaunas prasmes;
- e) neizmanto daudzveidīgus spēlēšanās veidus;
- f) pārlietu ilgi dzīvo fantāziju pasaulē – nespēj viegli pārslēgties uz realitāti;
- g) izvēlas situācijai neadekvātu uzvedības modeli;
- h) ir seksualizēta uzvedība;
- i) vērojama fiziska vai emocionāla agresija pret apkārtējiem;
- j) izrāda neuzticēšanos pieaugušajiem;
- k) izrāda ļoti spēcīgas emocionālas reakcijas;
- l) *Cits variants* _____.

4. **Kādi, Jūsaprāt, varētu būt iemesli, kuru dēļ bērni neuzticas pieaugušajiem un/vai atturas veidot attiecības?** *Atzīmējiet atbildes, kurām Jūs piekrītat. Iespējams atzīmēt vairākas atbildes.*

- a. Iepriekš piedzīvota vilšanās;
- b. Vardarbības pieredze;
- c. Vājas attiecības vai agrīns piesaistes trūkums ar vecākiem vai citiem tuviniekiem;
- d. Bailes no atkārtotas vilšanās;
- e. Neprasme veidot attiecības, jo tā nav iegūta agrīnā bērnībā;
- f. Attīstības traucējumi (*piemēram, autiska spektra traucējumi, u.c.*) vai citi ar garīgo veselību un attīstību saistīti iemesli;
- g. Citi iemesli _____ (*lūdz paskaidrojiet savu viedokli*).

5. **Kas, Jūsaprāt, būtu darāms, lai mazinātu emocionālās traumas ietekmi bērniem?**

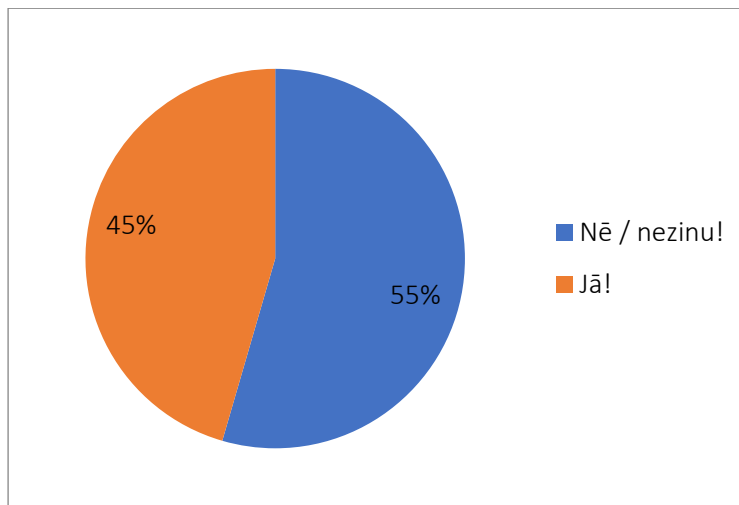
*Lūdz, paudiet savu viedokli brīvā formā*_____.

Aptauju rezultātu vizualizācija

Aptauja bērniem vecumā no 7 līdz 12 gadiem

Jautājumi bērniem:

1. Vai Tu atceries, kad esi juties (jutusies) bēdīgs (bēdīga)?

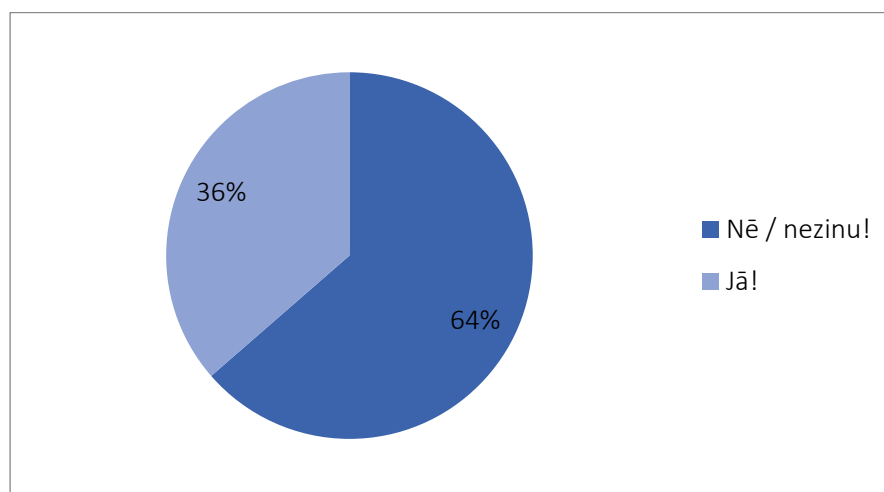
Attēls 1.1.

1.a Ja bērns atbild, ka atceras, ka ir juties bēdīgs, lūgums aprakstīt atbildes uz papildu jautājumiem: Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Vai Tu vēl tagad jūties bēdīgi par notikušo? Kas notika pēc tam?

- Biju bēdīga par to, ka man iesita pa dibenu, kad es gāju uz mājām. Kad atnācu mājās, arī dabūju pa dibenu. Bija gan aizbildnis, gan aizbildne tad klāt. Citu cilvēku klāt nebija. Tagad biju aizmirsusi, bet, ja par to runā, tad atceros.
- Biju bēdīgs, kad bija jālido no ASV atpakaļ uz namiņu. Samierinājies nu jau esmu.
- Pēdējo reizi jutos bēdīgs, kad mamma apsolīja mani apciemot, bet neatnāca, tā vietā izdomājot muļķīgas atrunas un beigu beigās pazuda no redzesloka uz vairākām dienām. Protams, pēc tam atkal atgriezās un turpināja mani apciemot.
- Kad pēc ciemošanās mātes ģimenē man ir jāatgriežas institūcijā.
- Satiku mammu, gribu pie mammas, bet mamma neko nedara, lai es atgrieztos pie viņas. Viņa lieto alkoholu un neko nedara, lai es būtu mājās. Mīlu savu mammu.

- Biju slims, atpūtos, kopā bija audzinātāja, sociālā darbiniece, man palīdzēja, neesmu bēdīgs par notikušo, jo izveseļojos.
- Biju ASV viesģimenē un lidmašīnā, mājup braucot, jutos bēdīgs, jo man tur patika un man jau pietrūka audžuvecāki. Tagad jau jūtos normāli.
- Viņi (aizbildņi) aizstāvēja tikai savus bērnus un uz mums tikai blāva. Centos klausīt, ko viņi teica. Vēl bija māsa kopā ar mani. Viņa neklausīja. Tagad jau viss ir labi, nejūtos bēdīga. Mūs ievietoja bērnu namā.
- Vakar es jutos bēdīgs. Mani pagrūda SPC audzēkņi. Es vēl pārdzīvoju par notikušo. Mani atveda policija uz centru.
- Skolā klasesbiedrene trāpīja ar bumbu pa degunu. Man sāka tecēt asinis. Es sabijos. Ar mani bija mani klasesbiedri, viņi man palīdzēja aiziet līdz medmāsiņai. Par notikušo nejūtos vairs bēdīga, jo meitene man atvainojās.

2. Vai Tu atceries, kad esi juties (jutusies) dusmīgs (dusmīga)?

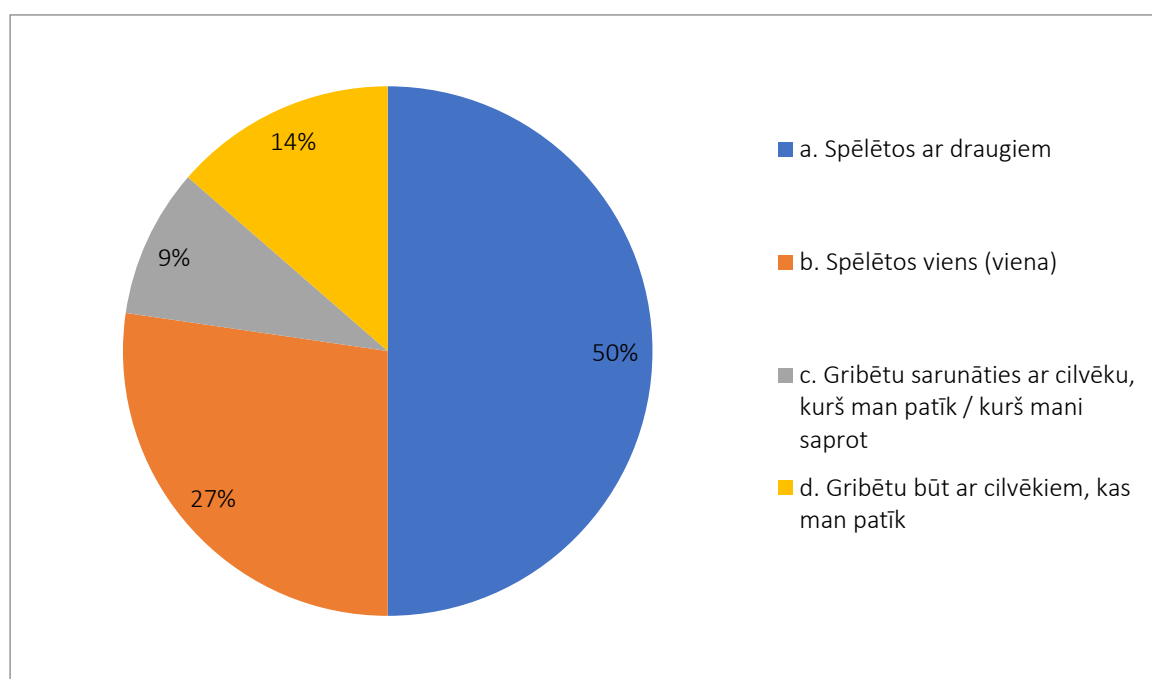
Attēls 1.2.

2.a Ja bērns atbild, ka atceras, ka ir juties dusmīgs, lūgums aprakstīt atbildes uz papildu jautājumiem: Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Kā Tu domā, vai notikušais bija labi/taisnīgi/pareizi? Vai Tu joprojām jūties dusmīgs (dusmīga) par notikušo? Kas notika pēc tam?

- Ar māsu gājām ēst, bija pusdienlaiks, māsa bija uzkāpusi uz letes. Aizbildņi to skatījās kamerās un vēlāk bāra māsu.

- Pēdējo reizi jutos dusmīgs, kad nepietika kabatas naudas iecerētajam pirkumam. Pēc tam es sapratu, ka man ir jākrāj nauda, lai varētu nopirkt to, ko vēlos.
- Pēdējo reizi kļuvi ļoti dusmīgs, kad mamma ieradās man pakal ar lielu nokavēšanos.
- Skolā katru dienu kaitina klases biedrs. Man iemācīja audzinātāja skaitīt līdz 10, lai savaldītos. Es savaldījos un man pašam par to ir prieks.
- Skolā uzvarējām futbolā un pretinieki apsūkājās, centos noturēties, kopā bija klasesbiedri, skolotāja, runāja ar viņiem, lai izlīgtu mieru. Neesmu vairs dusmīgs, jo izlīgām mieru.
- Kad mani apsūkāja. Es apsūkāju pretī. Blakus nebija neviena. Nē, viņš rīkojas nepareizi. Es vairs neesmu dusmīgs. Turpinām kontaktēties.
- Es esmu dusmīgs uz diviem SPC audzēkņiem par vakardienas notikumu. Es domāju, ka notikušais nav taisnīgs. Es joprojām dusmojos. Atnāca policija, parunāja ar administrāciju.
- Es skatījos televizoru, tad pie manis atnāca audzēknis Š. un sadusmojās, ka nedevu viņam televizora pulti, jo viņš gribēja skatīties kaut ko citu. Viņš man vairākas reizes iesita. Blakus neviena nebija. Notikušais nebija taisnīgi. Nē, situāciju izrunājām, Š. atvainojās. Pēc tam ar Š. runāja skolotāja.

3. Ja Tu varētu izvēlēties, ko Tu darītu?

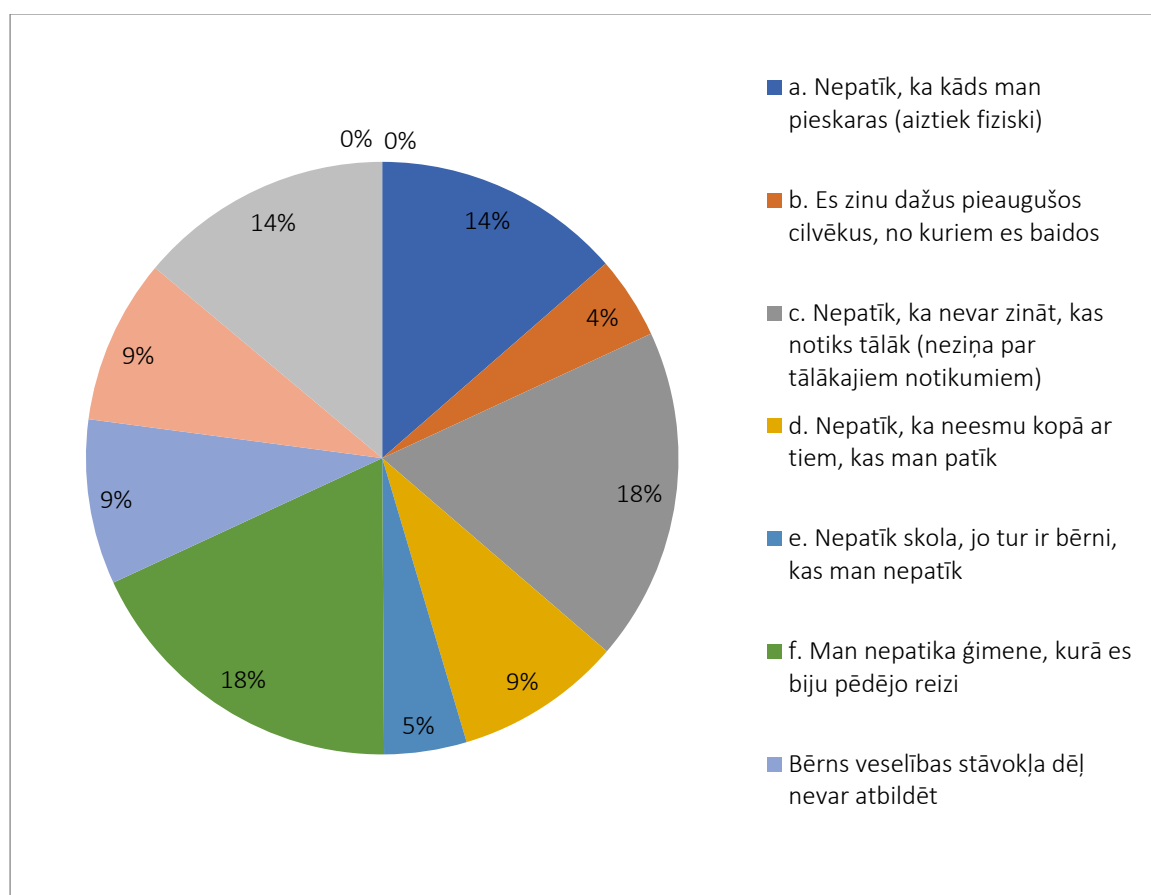

Attēls 1.3.

3.a Ja bērns ir 3.sadaļā ir izvēlējies atbilžu variantu c vai d, lūgums uzdot papildu jautājumu - Vai Tu pazīsti tādu cilvēku, kurš Tev patīk un ar kuru Tu gribētu sarunāties vai būt kopā?

- Vecākais brālis.
- Klasesbiedrs Tomass.
- Jā, ir tāds cilvēks.
- Ar viesģimeni Lauru un viņas radniekiem.
- Jā.

4. Vai ir notikumi (kaut kas), kas Tev nepatīk?

Attēls 1.4.

Speciālista komentāri

1. Speciālista / uzticības personas piezīmes:

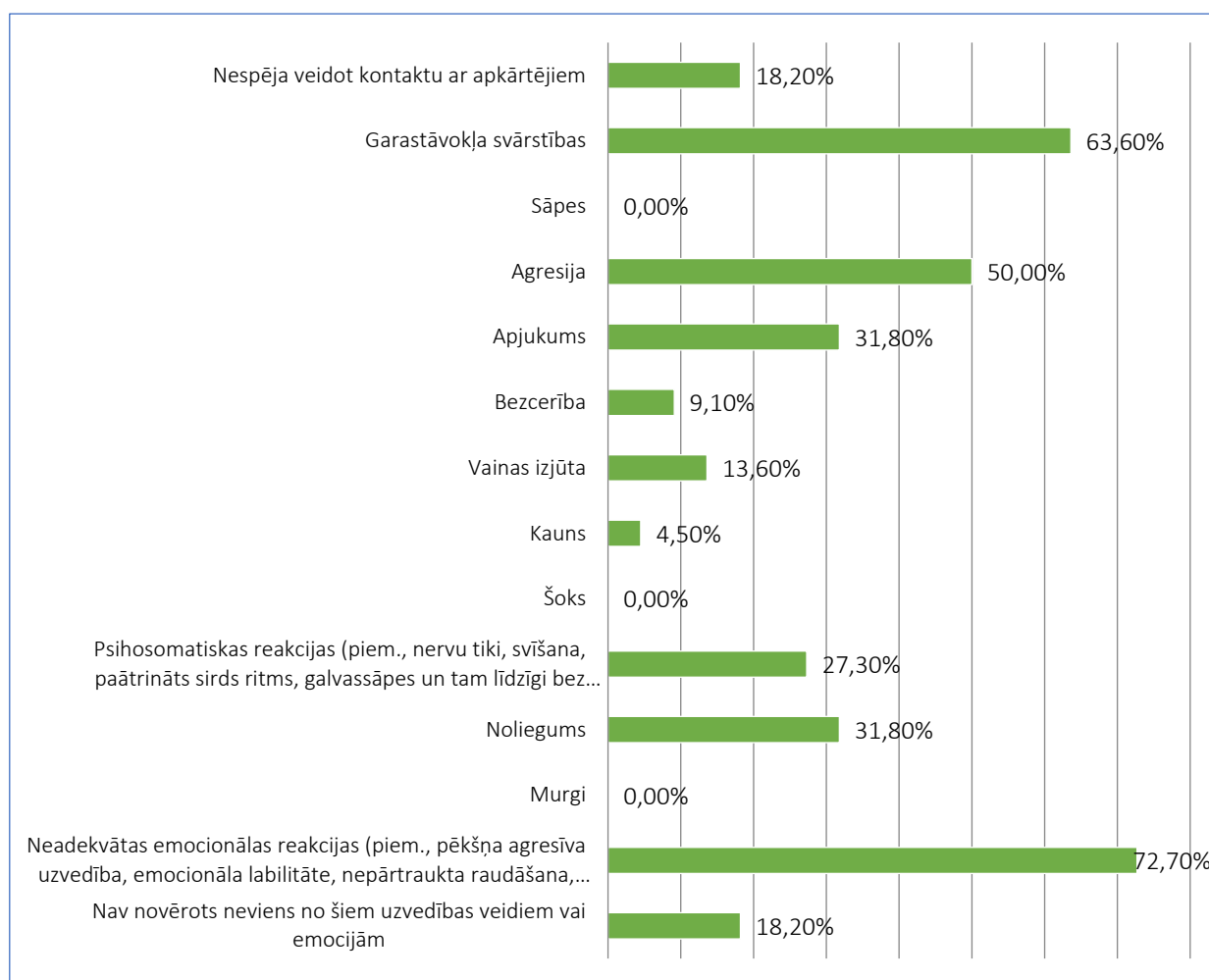
- Meitene, 10 gadi. Bijusi pie aizbildņiem, ievietota institūcijā pēc tam, kad aizbildņi nav spējuši tikt galā ar māsām, uzvedības dēļ. Ar E. nav viegli, ir citi jaukti uzvedības un emociju traucējumi, jaukti mācīšanās iemaņu attīstības traucējumi. Ir mentore, taču piesaiste ir salīdzinoši neliela. Taču liela piesaiste ir pie mātes, māte regulāri apciemo, izrāda interesi. E. grūtības veidot draudzīgas attiecības ar vienaudžiem, mēdz būt provocējoša. Patīk jaunāki bērni.
- Zēns, 12 gadi. Bijis vairākas reizes pie vienas un tas pašas audžuģimenes ASV, labprāt gribētu tur dzīvot pavisam. Citās audžuģimenēs nav bijis un arī negrib. Cer, ka paņems pavisam viņu kopā ar brāli un māsu.
- Nav bijis audžuģimenē, dzīvo bērnunamā no 7 gadu vecuma.
- Zēns, 11 gadi. Nav ne reizi bijis audžuģimenē, dzīvojis bioloģiskajā ģimenē līdz ievietošanai institūcijā.
- Zēns, 11 gadi. Ievietots no bioloģiskās ģimenes, trīs reizes trīs gadu laikā.
- Audžuģimenē nav bijis, dzīvo Bērnunamā no 11 gadu vecuma.
- Meitene, 12 gadi. No agras bērnības dzīvoja pie aizbildņa. Meitenei pārsvarā patīk būt vienai, jo, dzīvojot pie aizbildņa, tuvākajā apkārtnē dzīvoja maz bērnu. Meitene ir kautrīga un draugus izvēlās atbildīgi, lai būtu kopīgas intereses un raksturu saderība. Fiziskā attīstība atbilst vecumposmam, vērojamas īsas epileptiskas lēkmes, kuru laikā meitene it kā sastingst. Uzticības persona ir sociālais darbinieks, labprāt komunicē, uztic savas problēmas, situācijas, kurās šaubās par pieņemtā lēmuma pareizību. Meitene joprojām neizprot, kāpēc ir izņemta no aizbildņa ģimenes, institūcijā jūtas labi, vairs nepārdzīvo, jo šeit ir iespējams apmeklēt pasākumus, tikt ar bērniem.
- Zēns, 11 gadi. Ir bijusi viena aizbildņu un viena audžuģimene. Zēna uzvedība mainījās laika gaitā. Radās agresija un tad zēns nonāca psihiatra uzskaitē, kur atrodas arī šobrīd.
- Nav bijis audžuģimenē. Ciemojas pie onkuļa Norvēģijā katru gadu pa brīvlaikiem/svētkiem, patīk. Onkulis ap 60 gadiem. Veselības stāvoklis - normāls, jālieto psihiatra izrakstītās zāles. Ciemojas arī pie māsas pa brīvlaikiem.
- Zēns, 11.gadi. Nav bijis audžuģimenē, bet ir bijis viesuģimenē, kur patika.
- Zēns, 11.gadi. Divas reizes bijis audžuģimenē, atgriežoties iestādē uzvedības problēmas, agresija.

- Meitene, 8 gadi. Vienu reizi dzīvojusi pie aizbildņa. Tā kā meitenei ir smagi garīgās attīstības traucējumi - Dauna sindroms, viņa nespēj adekvāti paust emocijas. Meitene fiziski vāji attīstīta, slikta kustību koordinācija, pastāvīgi jānēsā brilles; saskarsmē ar bērniem un pieaugušajiem ir draudzīga, atvērta, pozitīva. Kontaktējas gan ar pazīstamiem, gan nepazīstamiem; patīk pieaugušo uzmanība, vēlas izrādīties. Pārtraukta uzturēšanās aizbildņa ģimenē, aizbildņa veselības stāvokļa dēļ.
- Regulāri ciemojas ASV viesģimenē. Katru gadu brauc divas reizes gadā, nu jau divus gadus pēc kārtas. Patīk tur ļoti.
- Meitene, 9 gadi. No 1 gada vecuma dzīvo institūcijās, neviena audžuģimene nav pieteikusies un interesējusies.
- Zēns, 10.gadi. Vecākiem atņemtas aizgādības tiesības. Bērns atgriezies no adopcijas, jo piedzīvojis tur smagu fizisku adoptētāja vardarbību. Zēnam garīgās veselības problēmas.
- Bērns nav bijis ģimenē. Veselības stāvoklis - bērns ar autiska spektra traucējumiem, bērns invalīds. Uzticības persona - audzinātāja Intiņa, 50 gadi. Labs kontakts, uzticības persona.
- Zēns, 10 gadi. Zēnam tikai vienreizēja pieredze, dzīvojot audžuģimenē. Zēnam bija grūti uzticēties jaunajām ģimenēm, atsākās no jebkādam audžuģimenēm, novērots pēctraumatiskā stresa sindroms, agresīva uzvedība utt.. Bija pārpratumi, kā mamma var pamest bērnu (jo bioloģiskie vecāki turpina audzināt savus bērnus, neskatoties uz grūtībām. Jo audžumāte sauca sevi par "mammu").
- Zēns, 12 gadi. Bijis audžuģimenē, audžumāte saslimusi ar vēzi, tāpēc uzturēšanās audžuģimenē tika pārtraukta. Ir konstatētas vairākas diagnozes: Jaukti mācīšanās iemaņu traucējumi; Citi jaukti uzvedības un emociju traucējumi; Nakts enurēze; Alerģiska astma; Alerģisks rinīts; Exotropia; Astigmātisms; Ir atteicies no brillēm.
- Meitene, 12 gadi. Vienreiz bijusi pie aizbildņiem, kas gatavojās kļūt par adoptētājiem. Taču pārdomāja. Ir emocionāli un stājas traucējumi. Mēdz apvainoties, satraukties par šķietamiem sīkumiem. Kopumā veselības stāvoklis labs. Jauka meitene, smaidīga, patīkami runāties. Atbildīga. Ir mentore, taču priekšroku dod viesģimenei, ļoti patīk, cieša emocionālā saikne. No aizbildņiem nonākusi institūcijā, it kā sakarā ar nepieņemamu uzvedību.
- Zēns, 8 gadi. Dzīvo iestādē, piedzīvoja fizisku un emocionālu vardarbību ģimenē.
- Zēns, 8 gadi. Bija audžuģimenē vienu reizi, pavadīja tur tikai 18 dienas, pēc tam atgriezās mūsu iestādē. Puika draudēja citu bērnu un pieaugušo veselībai, uzvedas

neadekvāti un agresīvi. Bērnam ir organiski, terapeitiski rezistenti personības un uzvedības traucējumi, viegli kognitīvi traucējumi. Valodas attīstības traucējumi.

- Meitene, 9 gadi. Četras reizes bijusi audžuģimenē. Dzīvojusi audžuģimenē un pēc tam atgriezusies ārpusģimenes aprūpes iestādē. Meitene ir somatiski vesela. Viegli veido kontaktu ar citiem audzēkņiem un klasesbiedriem skolā. Mēdz būt pēkšņa agresīva uzvedība, pārsvarā brīžos, kad izrāda protestu mājas darbu pildīšanā. Mēdz noslēgties sevī, bet uz īsu brīdi. Meitene ir ļoti komunikabla un draudzīga. Meitene tika atgriezta ārpusģimenes aprūpes iestādē, jo meitene atteicās no audžuģimenes. Pēc meitenes teiktā, viņai ir vairākas uzticības personas - sociālās aprūpētājas, sociālā darbiniece, vadītāja.

2. Vai saskaņā ar iestādē veiktajiem novērojumiem bērnam ir izpaudies vai varētu izpausties nākotnē kāds no šiem uzvedības veidiem vai emocijām:

Attēls 1.5.

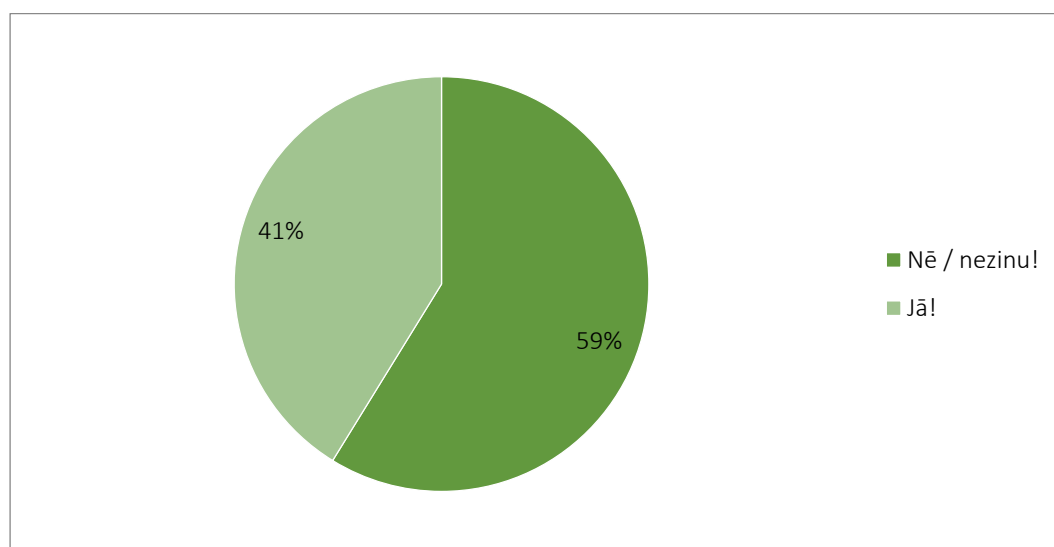
3. Vai Jums būtu vēl kas piebilstams?

- Bērnam ir vidēji smaga garīgā atpalcība.
- Vidēji smaga garīgā atpalcība, bērns invalīds.
- Zēnam ir bijuši vieni aizbildņi un viena audžu ģimene.
- Meitenei ir vidēji smaga garīgā atpalcība.
- Bieža nepamatota vides maiņa būtiski destabilizē bērna ar īpašām vajadzībām psihoemocionālo stāvokli.

Aptauja bērniem vecumā no 13 līdz 17 gadiem

Jautājumi bērniem:

1. Vai Tu atceries, kad esi juties (jutusies) skumjš/bēdīgs (skumja/bēdīga)?

Attēls 2.1.

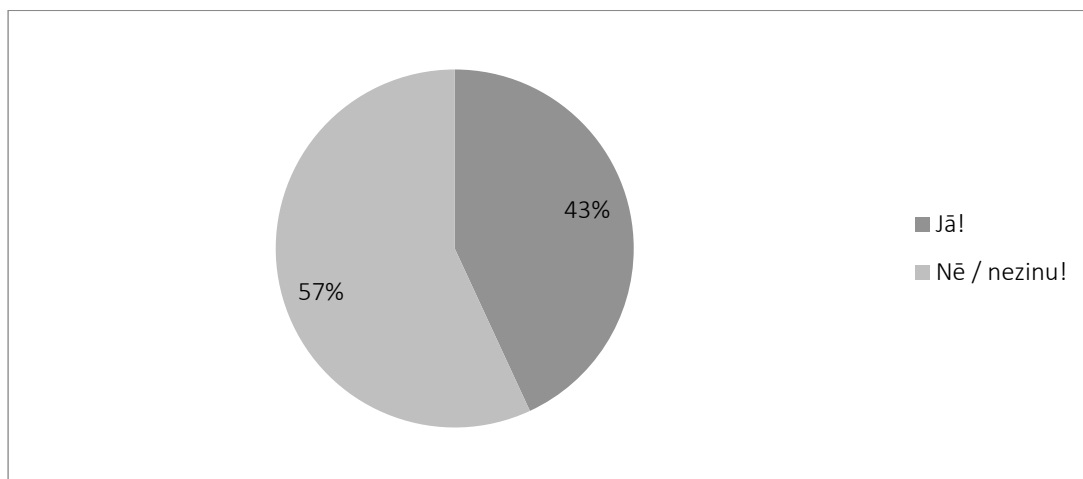
1.a Ja bērns atbild, ka atceras, ka ir juties bēdīgs, lūgums aprakstīt atbildes uz papildu jautājumiem: Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Vai Tu vēl tagad jūties bēdīgi par notikušo? Kas notika pēc tam?

- Mani nosauca lamuvārdā, skolā. Visa klase dzirdēja. Tagad jau esmu aizmirsusi par to.
- Pēc savas dzimšanas dienas, jo biju pazaudējis naudu, kuru man uzdāvināja.
- Gribu pie tēta uz mājām. Man mājās ļoti patīk.
- Kad tiku izņemts no bioloģiskās ģimenes.
- Kad man nozaga telefonu bērnu namā.

- Sliktas sekmes skolā.
- Tad, kad nomira mamma. Ar mani kopā bija vecmamma. Viņa mani paņēma pie sevis. Es no viņas aizgāju, jo negribēju ar viņu dzīvot.
- Sastrīdējās ar meiteni.
- Bieži jutos skumji, jo vēlos dzīvot ģimenē.
- Kad sociālā darbiniece neļāva doties klaiņot pa ielām naktī.
- Mamma apciemojums.
- Tas notika pirms trīs nedēļām, kad sastrīdējos ar draudzeni, bet otrā rītā draudzene atvainojās un viss ir kārtībā.
- Nepatika audžuģimenē. Bēgu uz bērnumu. Audžuģimenē vēl bija mani divi jaunākie brāļi un divi mazāki audžubērni. Tagad es jutos priecīgi.
- [Norāde uz apdzīvotu vietu Latvijā] dzīvoju vienā audžuģimenē. Tur bija 10 bērni. Tur biju bēdīga, jo man lika katru dienu strādāt, pēc tam nedeva ēst. Kad matemātikā nopelnīju četrinieku, mani sita ar paklāju daudzāmo. Gāju pie bāriņtiesas, pateicu visu. Pēc tam man uzlika sodu - visu mēnesi kārtot māju. Tagad es to vairs nedomāju. Tad mani aizveda uz krīzes centru. [Norāde uz apdzīvotu vietu Latvijā] audžuģimenē man atņēma planšeti un neļāva sazināties ar māsu Anglijā. Es psihoju, daudzīju visu, nepalīdzēju mājas darbos. Tur vēl bija abi audžuvecāki un divi bērni, kuri mani kaitināja, jo aizmāgas mantas bez atļāujas, pasūdzējās par to, ko nevajadzēja sūdzēties. Tagad par to vairs nedomāju. Tad es pateicu bāriņtiesai un mani atveda uz šejieni.
- Par to, ka es negāju ganīt govīs, sita ar zābaku. Es tad raudāju. Tad sita vēl vairāk. Ar mani bija audžuvecāki un mana māsa. Māsa arī raudāja. Tagad, kad dzirdu vārdu - audžuģimene, mani pārņem slikta emocija.
- Reti varēja piezvanīt vecākiem, bija jāpieskata sīkie. Tagad par to vairs nedomāju.
- Bija jābrauc uz policiju. Biju neziņā, kas noticis. Sociālā darbiniece, audzinātāja. Mēs runājām, domājām, par ko esmu izsaukts uz policiju. Jutos ļoti bēdīgs. Es vēl nezīnu, ar ko viss beigsies.
- Skolā apcēla, to ignorēju, biju kopā ar draudzeni, kura teica, ka nav labi teikt tādas vārdus. Vairs par notikušo neesmu bēdīgs, jo vairs skolā neapceļ.
- Negribu stāstīt, tas ir privāti, blakus bija draudzene un audzinātāja, kuras runāja ar mani, par notikumu vairs nejūtos bēdīgs, jo nomierinājos, klausījos mūziku.
- Tas ir privāti, raudāju, mierināja draudzene, darbinieki. Viņi teica labu komplimentu, vairs neesmu bēdīgs.

- Biju bēdīgs, kad D., viesģimenes mamma, brauca prom uz ASV. Es raudāju, jo gribēju ilgāku laiku būt ar viņiem. Ar mani bija D. ar saviem bērniem, viņi mani mierināja. D. teica, ja dzīvotu Latvijā, tad mani adoptētu. Es arī tagad jūtos bēdīgs, bet D. ar mani sarakstās caur inbox.lv.

2. Vai Tu atceries, kad esi juties (jutusies) dusmīgs (dusmīga)?

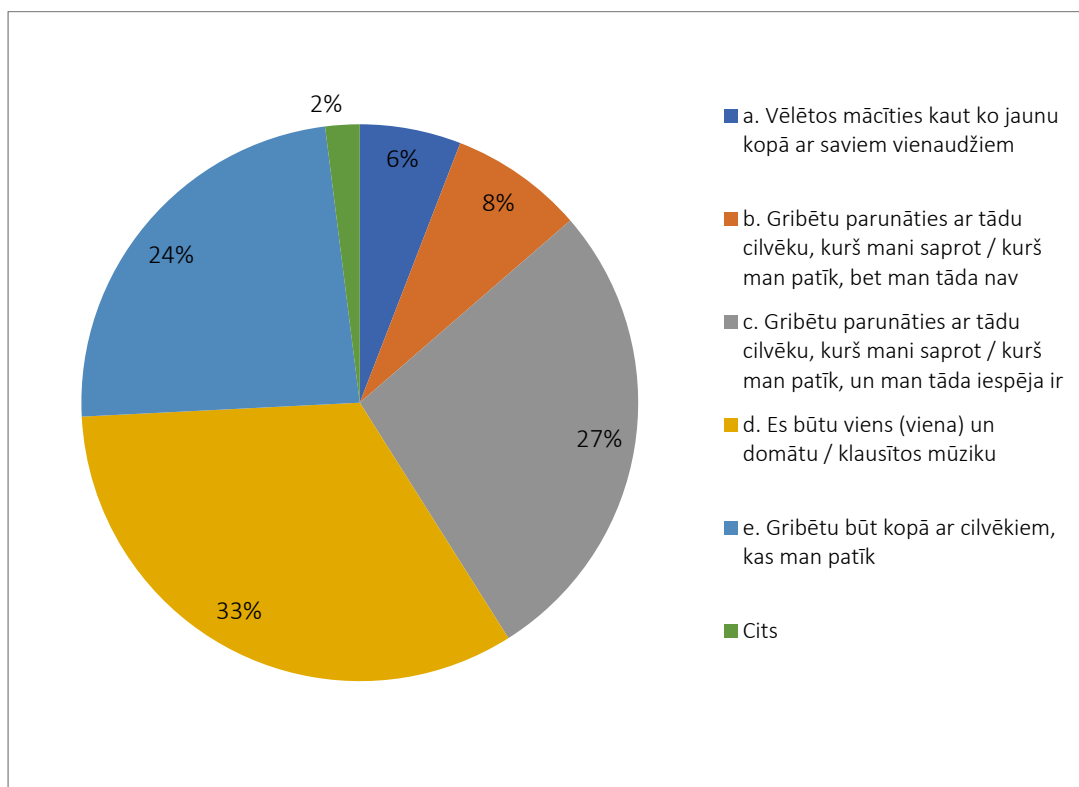
Attēls 2.2.

2.a Ja bērns atbild, ka atceras, ka ir juties dusmīgs, lūgums aprakstīt atbildes uz papildu jautājumiem: Pastāsti, kas notika? Ko Tu darīji? Kādi cilvēki bija ar Tevi? Ko viņi darīja? Kā Tu domā, vai notikušais bija labi/taisnīgi/pareizi? Vai Tu joprojām jūties dusmīgs (dusmīga) par notikušo? Kas notika pēc tam?

- Šodien jutos tā. Brālis neklausīja. Izskaidroju situāciju.
- Kad ar draugu sastrīdējos un gandrīz sakāvāties. Viņš izsauca policiju, tās bija problēmas. Nu, bijām jau paši vainīgi, jo dedzinājām ugunsgrāvu.
- Kad mani izņēma no ģimenes. Tas nebija pareizi. Gribu atpakaļ mājās.
- Par savu vienaudzi, kurš nespēj kontrolēt savas emocijas un uzvedību.
- Ar savu brāli. Par ikdienas lietām.
- Sastrīdējos ar māsu.
- Biju dusmīgs, kad sakāvos ar citiem zēniem. Tad dusmas pārgāja pēc sarunas ar sociālajām aprūpētājām un sociālo rehabilitētāju.
- Kad man policijā iedeva vēl krimināllietas.
- Skolā sastrīdējās ar skolas biedriem un pedagogiem.

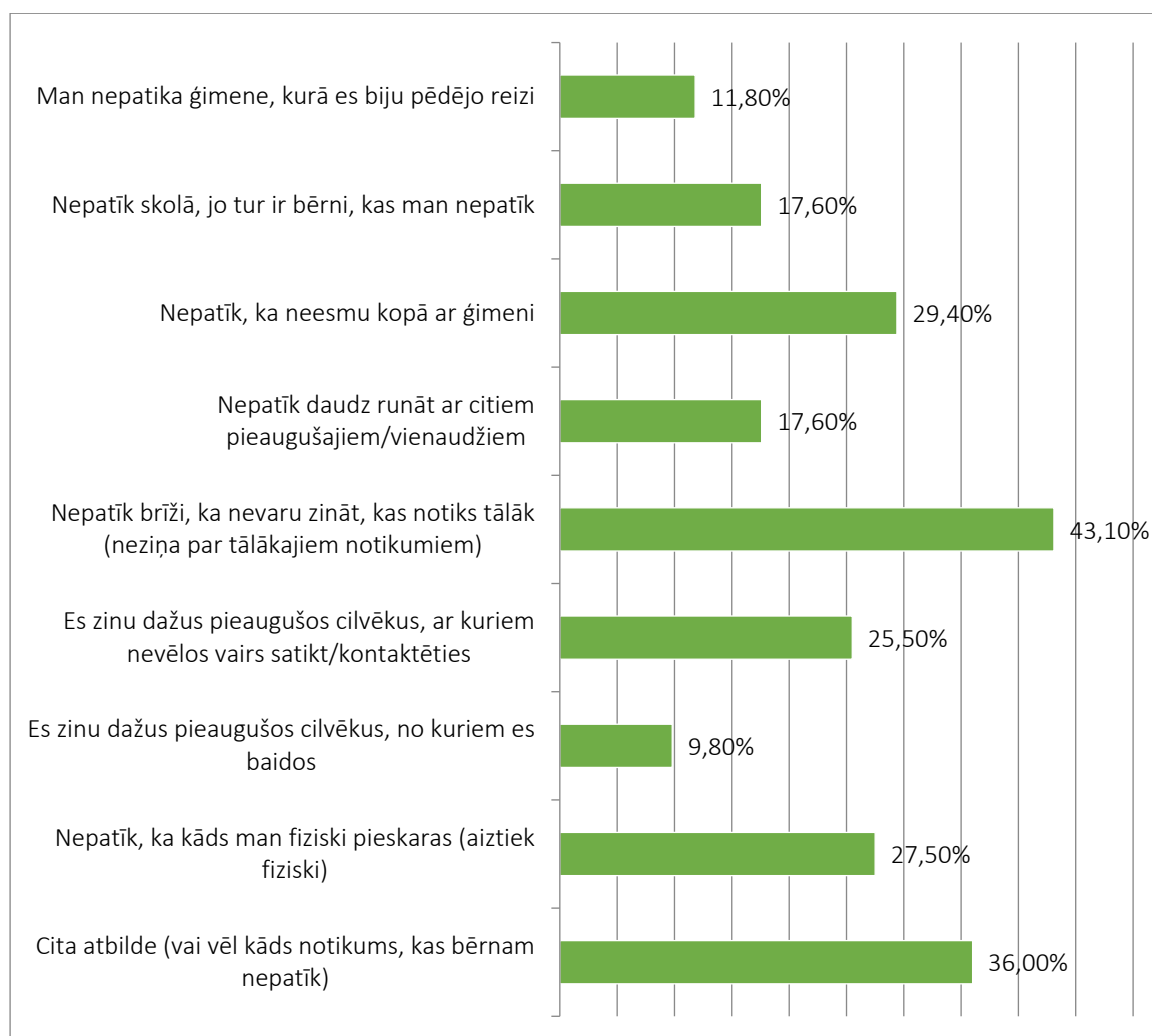
- Dusmīga biju, kad mana istabas meitene paņēma man piederošās mantas. Tajā brīdī istabā neviens nebija un meitene izmeta mantas pa logu. Tas nebija taisnīgi. Esmu vēl joprojām dusmīga. Negribu ar viņu dzīvot vienā istabā. To zina audzinātājas un sociālais pedagogs.
- Tad, kad tiek atņemta mīļākā rotaļlieta.
- Jo es neesmu nevienam vajadzīgs un neviens ģimene mani neņem.
- Kad mani ievietoja institūcijā un neļāva dzīvot tādos apstākļos, kādos es vēlos.
- Vakar man bija konflikts ar draugu. Viņš apsauca manu vecmāmiņu, un man tas bija ļoti nepatīkami. Uzreiz man uznāca dusmas. Bet es negribēju konfliktēt un paskaidroju draugam, ka tā uzvesties nedrīkst. Uz doto brīdi es vispār nejūtos dusmīga.
- Mani sarāja vadītāja, ka es neesmu aizgājusi uz skolu. Es sadusmojos, rupji atcirtu, ka došos projām. Apģērbu virsdrēbes, iegāju tualetē un dzirdēju, ka mani visi meklē, tad konstatēju, ka durvis ir aizcirtušās un mani neviens nedzird un nelaiž ārā. Pēc brīža mana draudzene mani atrada un izlaida, samīļoja un viss pārgāja.
- Kad mani sakaitināja bērni. Apsaukāja, apsmēja, ignorēja mani. Notikušais bija netaisnīgi. Tagad es [par to] nedomāju.
- Gāju pa ielu līdz pieturai un audžumāte uz mani riktīgi blāva. Es tad smējos. Notikušais bija taisnīgs pa pusei. Jā, joprojām esmu dusmīga.
- Bija jābrauc uz policiju. Biju neziņā, kas noticis. Sociālā darbiniece, audzinātāja. Mēs runājām, domājām, par ko esmu izsaukts uz policiju. Šajā gadījumā esmu vainīgs tikai es pats, jo mana rīcība bija muļķīga, es tikai domāju, ka tas būs "kruti", nebiju padomājis par sekām, tas bija ļoti nepareizi. Es ļoti dusmojos uz sevi par savu rīcību, tagad man būs par to jāatbild. Es vēl nezinu, ar ko viss beigsies.
- Sastrīdējos ar klases biedru, pēc tam salīgām mieru. Par situāciju runāju ar grupas darbinieku un skolotāju.
- Tas ir privāti, blakus bija draugi un mierināja, vairs neesmu dusmīga par notikušo, tālāk nekas īpašs nenotika.
- Tas ir privāti, kopā bija draugi, darbinieki, notikums bija taisnīgs, vairs nav dusmīga.
- Es jūtos dusmīgs, kad A., mans klases biedrs mani kaitina. Es parasti viņam situ ar somu. Parasti tas notiek starpbrīdī, skolotājas klasē nav, ir tikai kasesbiedri. Klasesbiedrenes mani aizstāvēja, teica, lai A. beidz mani kaitināt. Es domāju, ka A. ir netaisnīgs, man viņš nepatīk, nevēlos ar viņu kontaktēties.

3. Ja Tu varētu izvēlēties, ko Tu darītu?

Attēls 2.3.

4. Vai ir notikumi (kaut kas), kas Tev nepatīk?

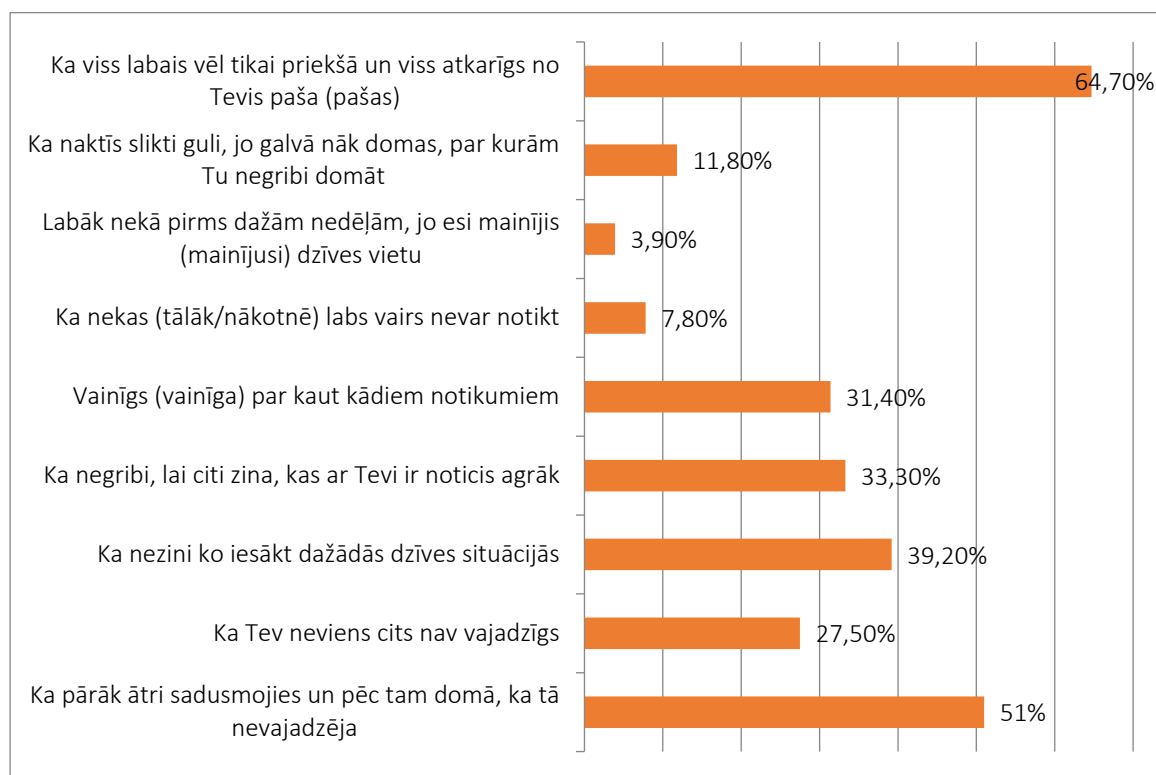

Attēls 2.4.

Bērnu komentāri pie sadaļas "cita atbilde":

- Kaitina bērni, ņem manas mantas bez atļaujas un mētā.
- Nepatīk, ka brīdī, kad es pati gatavoju ēst, man kāds jaucas pa vidu un pamāca. Nepatīk, ka uz mani kliedz, pat, ja es esmu vainīga.
- Nepatīk runāt ar svešiem cilvēkiem.
- Ir daži skolā, kas nepatīk
- Kas notiks, kad izešu no bērnu nama, kad kļūšu pilngadīga.
- Gribu pie ASV viesģimenes.
- Nav piemērotu variantu.

5. Vai Tu kādreiz esi juties (jutusies) vai tagad jūties:

Attēls 2.5.

Speciālista komentāri

1. Speciālista / uzticības personas piezīmes:

- Bijusi vienā audžuģimenē. Slikta pieredze. Veselības stāvoklis - normāls. Uzticības personas nav.
- Meitene, 13 gadi. Ir bijušas septiņas audžuģimenes. Visas reizes ir atgriezies atpakaļ iestādē. Veselības stāvoklis - labs. Vardarbība savā ģimenē ir bijusi, ir trauma.
- Zēns, 16 gadi. Vienā audžuģimenē ir bijis un vairākas reizes, ļoti patīk. Latvijā nav bijis. Ļoti apmierināts un laimīgs atgriežoties.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, tikai savā īstajā ģimenē, bet nevēlas atgriezties vairs, jo dara pāri (emocionāli). Pēc trīs mēnešu nodzīvošanas ģimenē gribēja atpakaļ uz institūciju, jo te neviens nedarot pāri. Veselības stāvoklis - stabils. Iemesls, kāpēc atgriezies atpakaļ iestādē - neklausu vecākus, zogu, klaiņo. Vecāki netiek galā.

- Zēns, 16 gadi. Audžuģimenē nav bijis. Veselības stāvoklis labs, mācijas zēns. Brālis Alekss ir uzticības persona, labākais draugs. Vardarbība nav bijusi. Vienkārši ir zēns ar savu viedokli un raksturu.
- Meitene, 17gadi. Nav bijusi audžuģimenē. Uzticības persona draudzene Anna. Nav negatīvas pieredzes.
- Zēns, 16 gadi. Zēns bija ģimenē pie tēva, bet tēvs netika galā un ievietoja viņu institūcija. Negāja uz skolu, neklausīja tēti, zāles nedzēra. Nu esam mazliet tikuši ar visu galā. Zēnam mīļākais cilvēks pasaulē ir tētis.
- Zēns, 16 gadi. Vienreiz ir bijis audžuģimenē, par to runāt nevēlas, tāpēc arī nevienu citu audžuģimeni nevēlas vairs. Ir uzvedības traucējumi, jālieto regulāri psihiatra izrakstītās zāles. Audžutēvs fiziski iespaidojis audžuģimenē, pazemojis.
- Zēns, 14 gadi. Ir bijis audžuģimenēs, bet zēna uzvedības dēļ paši atteikušies ir no zēna. Ir dzīvojis pie radiem, taču visi atsakās no zēna viņa uzvedības dēļ. Neiet uz skolu, klaiņo, problēmas taista, zog utt., vardarbība nav bijusi, pats labprāt dzīvotu atpakaļ pie tantes, taču nu jau tante vairs neņem un pats nevar raksturot, kāpēc nemāk uzvesties, ģimenē dzīvojot.
- Zēns, 14 gadi. Audžuģimenē Latvijā pabijis vienu reizi, bija nesaskaņas, tādēļ ievietoja institūcijā. Pēc tam jau daudzus gadus braukāja uz ASV pie vienas viesģimenes, ir ļoti labs kontakts un tagad tiek kārtoti dokumenti adopcijai. Zēns ir ļoti laimīgs.
- Zēns, 17 gadi.
- Zēns, 15 gadi. Vienu reizi ir bijis audžuģimenē, labāk jūtas ārpusģimenes aprūpes iestādē.
- Zēns, 17 gadi. Visu laiku dzīvojis ārpusģimenes aprūpes iestādē.
- Zēns, 15 gadi. Vienu reizi bija audžuģimenē, nedzīvoja pie aizbildņa, emocionālais stāvoklis svārstīgs, veselības stāvoklis - ir dz., komunikabls ar visiem, dažreiz pārlietu uzmācīgs. Audžuģimene atteicās - dažreiz neadekvāta uzvedība.
- Zēns, 14 gadi. Audžuģimenē nav bijis, pie aizbildņa nav dzīvojis, dažreiz ir uzvedības traucējumi, ir komunikabls.
- Zēns, 16 gadi. Nav dzīvojis audžuģimenē.
- Zēns, 16 gadi. Audžuģimenē nav bijis, tikai aizbildniecība, atteicās māsa, jo negāja uz skolu, klaiņoja.
- Zēns, 15 gadi. Ar vidēji smagu garīgo atpalcību. Audžuģimenē bijis vienu reizi, šobrīd vairs nav izteikta emocionālā saikne. Ikdienā ar citiem bērniem draudzīgs, pozitīvs. Uzticas institūcijas darbiniekiem, atvērts. Bērna uzturēšanās audžuģimenē pārtraukta

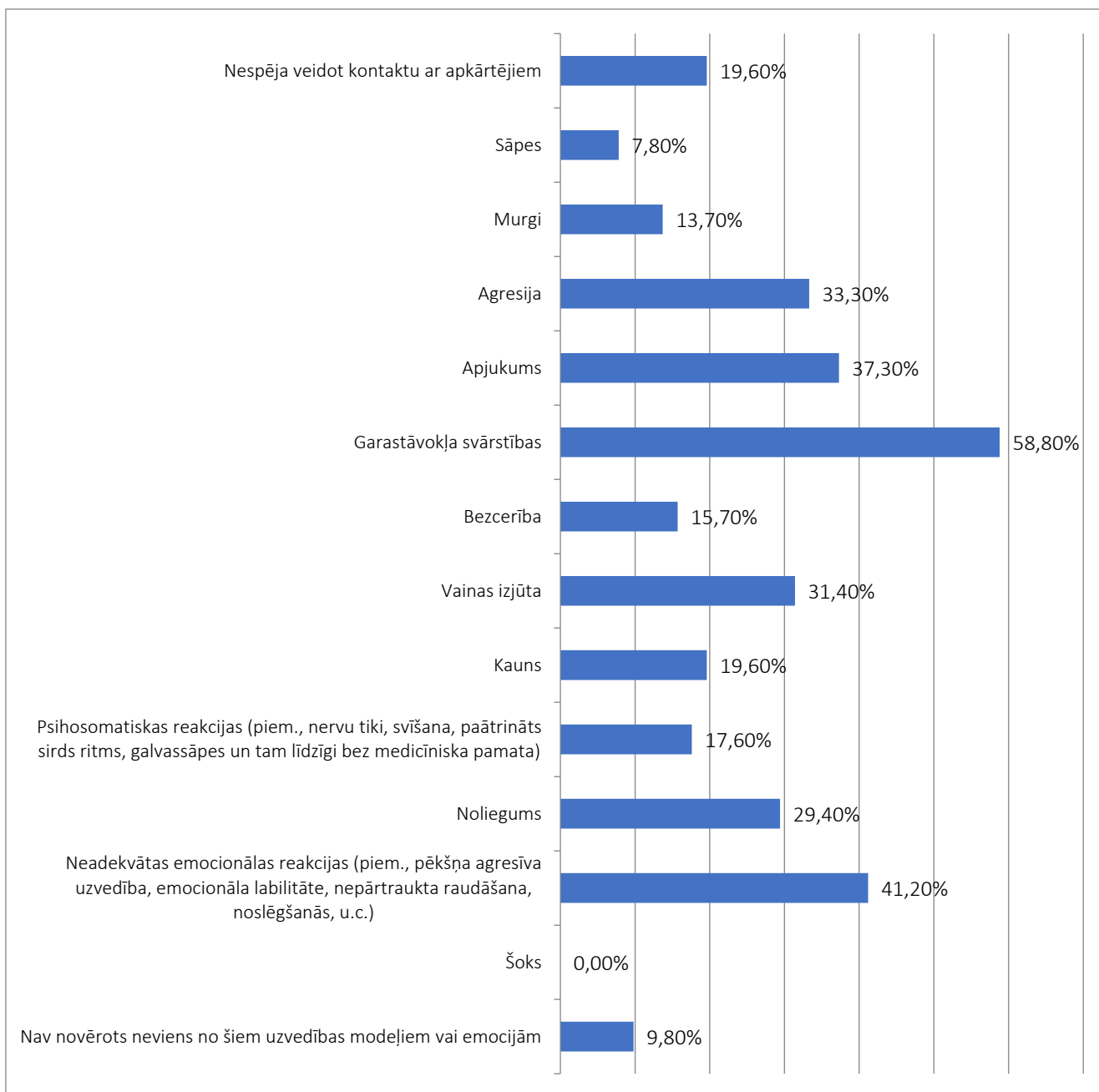
sakarā ar seksuāla rakstura uzmākšanos savai jaunākajai māsaī, kas tai laikā arī bija audžuģimenē.

- Zēns, 13 gadi. Pēc aprūpes tiesību pārtraukšanas vecākiem, dzīvojis iestādē. Pēc tam gandrīz trīs gadus dzīvojis audžuģimenē. Atgriezies dzīvot iestādē pēc paša vēlēšanās. Labas attiecības ar audžumāti, bet sliktas ar viņas jauno vīru. Bērns šobrīd pesimistisks, trauksmains, agresīvs.
- Zēns, 16 gadi. Pēc izņemšanas no ģimenes bijis aizbildnībā pie tēva mātes, pēc tam audžuģimenē, bija uzsākts pirmsadopcijas process ar viesģimeni, bet bērns izvēlējās dzīvot iestādē. Tēva māte netika galā ar bērna uzvedību. Zēns lietoja alkoholu, tabaku, nemācījās, bija uzvedības problēmas. Zēns pats izvēlējās nebūt šajā audžuģimenē, jo nejutās tur iederīgs. Zēns atteicās no adopcijas, jo nevēlas zaudēt saikni ar radniekiem. Šobrīd zēnu apmierina dzīve iestādē, viņam ir savas uzticības personas, draugi un radnieki, kas viņu atbalsta. Zēna veselības stāvoklis ir labs. Uzvedība ir normalizējusies, alkoholu nelieto.
- Meitene, 14 gadi. Pēc mātes nāves dzīvojusi pie aizbildņa, vecmāmiņas. Vardarbības pieredze, jau dzīvojot ģimenē pie mātes. Vecmāmiņa centusies meitenes uzvedību, klaiņošanu, regulēt ar vardarbīgām metodēm. Uzvedība mainīga, skolu neapmeklē, mēdz aiziet bez atļaujas un neatgriezties divas- trīs dienas. Patīk komforts, ir svarīgi, ka ir vieta kur atgriezties, nomazgāties, paēst un izgulēties. Meitene smēķē. Nāk uz sarunu ar cilvēkiem, ar kuriem izveidojies ciešāks kontakts.
- Vienu reizi bijis aizbildnībā, pēc tam nonācis iestādē, novērotas uzvedības un mācību problēmas, likumpārkāpumi.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, uzvedības un mācību problēmas, likumpārkāpumi.
- Zēns, 14 gadi. No viena gada vecuma dzīvo institūcijās.
- Zēns, 14 gadi. No trīs gadu vecuma dzīvo institūcijā.
- Meitene, 16 gadi. Līdz pagājušajam gadam dzīvoja bioloģiskajā ģimenē kopā ar māti un patēvu, īstais tēvs ir miris.
- Meitene, 15 gadi. Dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādē. Emocionāli - stabila, pozitīvi noskaņota, nav problēmu ar uzvedību. Kontaktam atvērta; ar citiem bērniem - draudzīga, izpalīdzīga.
- Meitene, 15 gadi. Dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādē. Emocionāli - pozitīva, draudzīga, bet bieži noslēgta sevī. Meitenei ir vardarbības pieredze.

- Zēns, 14.gadi. Bijis ārpusģimenes aprūpes iestādē, tad aizbildniecībā, pēc kuras atgriezās ārpusģimenes aprūpes iestādē.
- Zēns, 17 gadi. Ievietots ārpusģimenes aprūpes iestādē no audžuģimenes.
- Meitene, 14 gadi. Bijusi audžuģimenē, aizbildniecībā un šobrīd atrodas ārpus ģimenes aprūpes iestādē.
- Meitene, 15 gadi. Divas reizes bijusi aizbildnībā un vienu reizi audžu ģimenē. No audžuģimenes aizgāja ar dalītām jūtām, jo ģimenē trūka savstarpējās attiecības, visi bija savos telefonos un planšetēs. Meitene jutās lieka. Meitenei ir klaiņošanas un psihoaktīvo vielu lietošanas pieredze.
- Zēns, 15 gadi Vienu reizi audžuģimenē. Audžuģimenes atteikums no bērna.
- Meitene, 13 gadi. Dzīvoja aizbildņa ģimenē, pēc tam citā bērnu aprūpes iestādē. Dzīvo aprūpes centrā jau četrus gadus.
- Meitene, 14 gadi. Uzturējās vienā audžuģimenē, kur guva negatīvu pieredzi. Pati sameklēja bērnnunama audzinātājas telefona numuru, kontaktējās un atbēga atpakaļ uz iestādi. Pēc tam ir divi neveiksmīgi gadījumi ar audžuģimenēm (sadarbībā ar Plecu) iepazīšanās stadijā. Meitene vēlas palikt bērnnunamā, taču iestāde tiks slēgta. Speciālisti strādā ar motivēšanu. Ir problemātiski atrast audžuģimeni, kura saprot pusaudzi meiteni (garīgi veselu). Ģimenes baidās, atsaka.
- Meitene, 14 gadi. Divreiz bijusi audžuģimenē, emocionāli nestabila, lieto medikamentus, fiksēti uzvedības traucējumi. Ir ierosināta krimināllieta par audžuģimenē fiksēto vardarbību (iespējams, seksuālo).
- Meitene, 16 gadi. Bijusi piecās audžuģimenēs. Ir garīga rakstura traucējumi, psihiska saslimšana, kas ir par iemeslu konfliktiem ģimenēs, kur trūkst spējas saprasties ar bērnu, izprast viņa vajadzības un intereses.
- Meitene, 14 gadi. Ir bijusi viena audžuģimene, stipras emocionālās saiknes ar bioloģiskiem vecākiem.
- Zēns, 14.gadi. Audžuģimenē bijis vienu reizi. Emocionāli stabils, veselības stāvoklis labs. Uztur attiecības ar bioloģisko ģimeni, mammu, vectēvu, kas arī ir uzticības personas. Ar citiem jauniešiem attiecības labas. Izņemšana no bioloģiskas ģimenes saistīta ar vardarbību. Jaunietis vēlējas no audžuģimenes atgriezties RPBJC, jo ģimene nesniedza viņam pietiekami uzmanības, viņš nesaņēma aprūpi atbilstoši iepriekšējai pieredzei RPBJC, jutās vientuļi.
- Zēns, 15.gadi. Nav dzīvojis audžuģimenē, bet ir viesojies viesģimenē. Zēnam ir garīga atpalcība.

- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, pirms ievietošanas iestādē astoņus gadus dzīvojis Anglijā.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē.
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, kādu laiku bijis sociālās korekcijas iestādē "Naukšēni".
- Zēns, 17 gadi. Nav bijis audžuģimenē, bet ir bijis viesģimenē ASV.
- Zēns, 15 gadi. Nav bijis audžuģimenē, bet ir bijis viesģimenē ASV.
- Zēns, 15 gadi. Nav bijis audžuģimenē, likumpārkāpumi.
- Meitene, 17 gadi. Nav bijusi audžuģimenē, bet ir bijusi viesģimenē, kur nepatika.
- Meitene, 13 gadi. Nav bijusi audžuģimenē, jo atteicās un nevēlas tur dzīvot, ir bijusi viesģimenē.
- Meitene, 16 gadi. Nav bijusi audžuģimenē.
- Meitene, 17 gadi. Ārpusģimenes aprūpes iestādē nonākusi pēc izņemšanas no bioloģiskās ģimenes. Meitene ir somatiski vesela un emocionāli stabila. Centīga mācībās, komunikabla un draudzīga. Prot rast kopīgu valodu vienaudžu starpā. No bioloģiskās ģimenes izņemta kopā ar jaunāko un vecāko māsu. Māte nespējas parūpēties par bērniem un alkohola lietošanas dēļ. Ir piedzīvojusi emocionālu vardarbību ģimenē. Meitenei ir vairākas uzticības personas gan iestādē, gan ārpus tās. Draudzējas ar sava un vecāka vecuma jauniešiem.
- Zēns, 15 gadi. Audžuģimenē audzēknis nav bijis, ir bijis viesģimenē. Audzēknim bija pacilāts garstāvoklis, kad brauca ciemos. Audzēknim ir piedzīvojumu bagātas dienas, labi pavadīts laiks. Atgriežoties iestādē, jutās ļoti bēdīgs, novērotas garstāvokļa svārstības – bieži raud, domā, ka ar viņu nav kaut kas kārtībā, ka nevar viņu paņemt dzīvot ģimenē. (Bērns invalīds).

2. Vai saskaņā ar iestādē veiktajiem novērojumiem bērnam ir izpaudušās vai varētu izpausties nākotnē (speciālists atzīmē tās pazīmes, kas atbilst viņa novērojumiem. Ja šādu pazīmju nav, neatzīmē nevienu, ja ir, var atzīmēt vairākas):

Attēls 2.6.

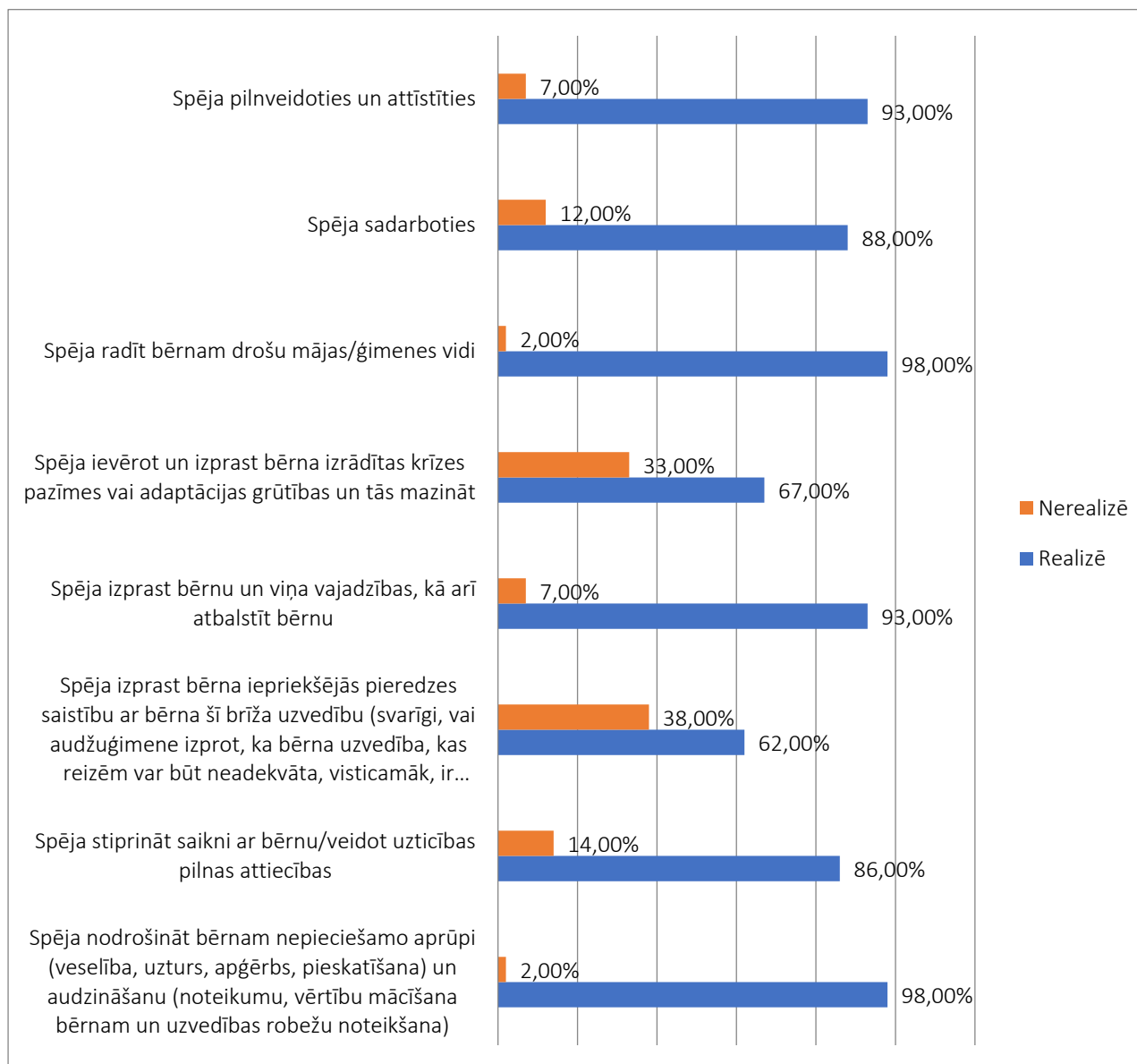
3. Vai Jums būtu vēl kas piebilstams?

- Ar meiteni ir sākta saruna par iespēju apmeklēt psihologu.
- Turpinās kontaktu uzturēšana ar ģimenes locekļiem un cer uz viņu atbalstu arī turpmāk.
- Spēj dzīvot patstāvīgu dzīvi.

- Zēnam arī ir grūti ar kādu komunicēt, jo visus viņš ir, tā teikt, "piečakarējis", neviens īsti viņu vairs negrib gan vienaudžu vidū, gan skolā ar skolotājiem. Sola laboties utt., bet nekas nemainās.
- Vidēji smaga garīgā atpalcība.
- Vidēji smaga garīgā atpalcība.
- Meitenei ir vidēji smaga garīgā atpalcība.
- Meitenei ir dermatoloģiskas problēmas uz nervu pamata.
- Zēns dzīvo aprūpes centrā jau 6,5 gadus

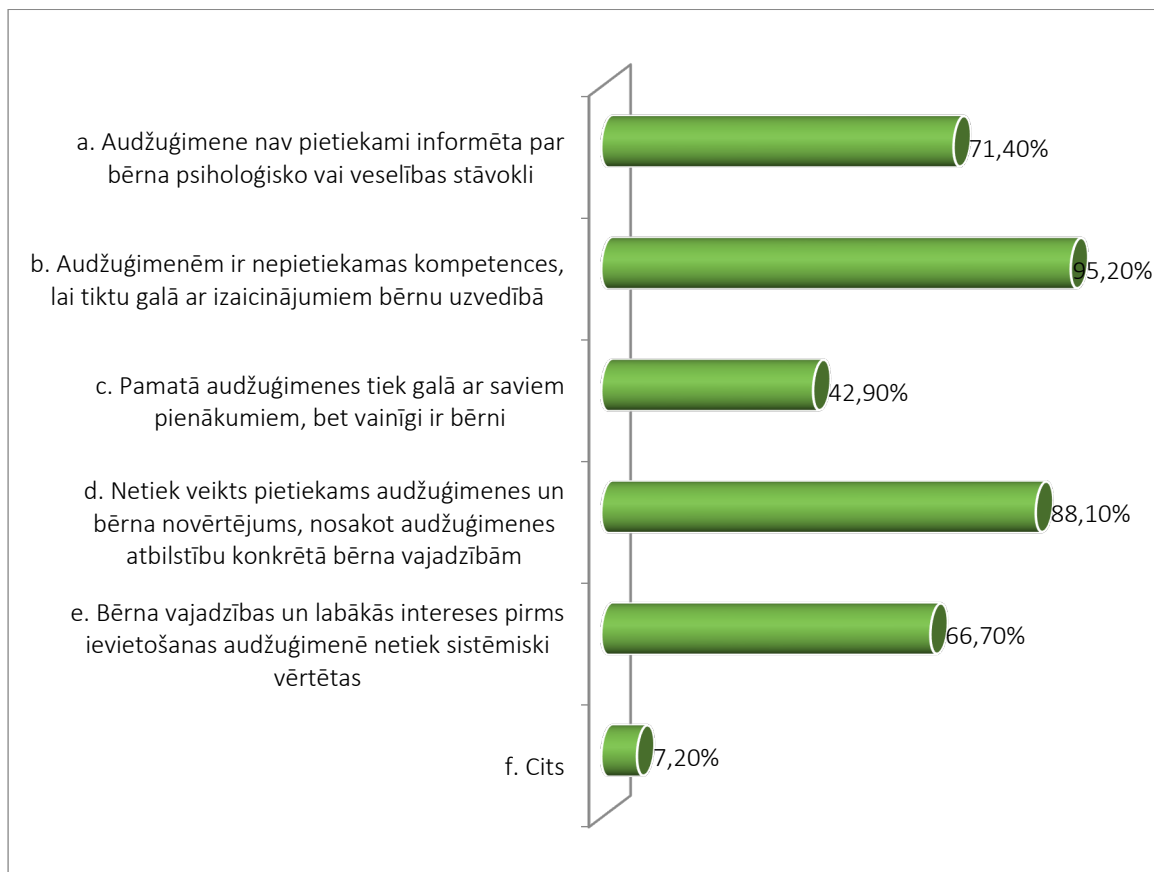
Aptauja ārpusģimenes aprūpes iestāžu speciālistiem

1. Balstoties uz Jūsu profesionālajiem novērojumiem, lūdzu **atzīmējiet, kādas bērnu vajadzības audžuģimenes visbiežāk realizē, bet kādas nē?** Atzīmējiet atbildes, kurām piekrītat.

Attēls 3

2. **Kādi iemesli visbiežāk ir par pamatu bērna izņemšanai no audžuģimenes?** Atzīmējiet atbildes, kurām Jūs piekrītat. Iespējams atzīmēt vairākas atbildes.

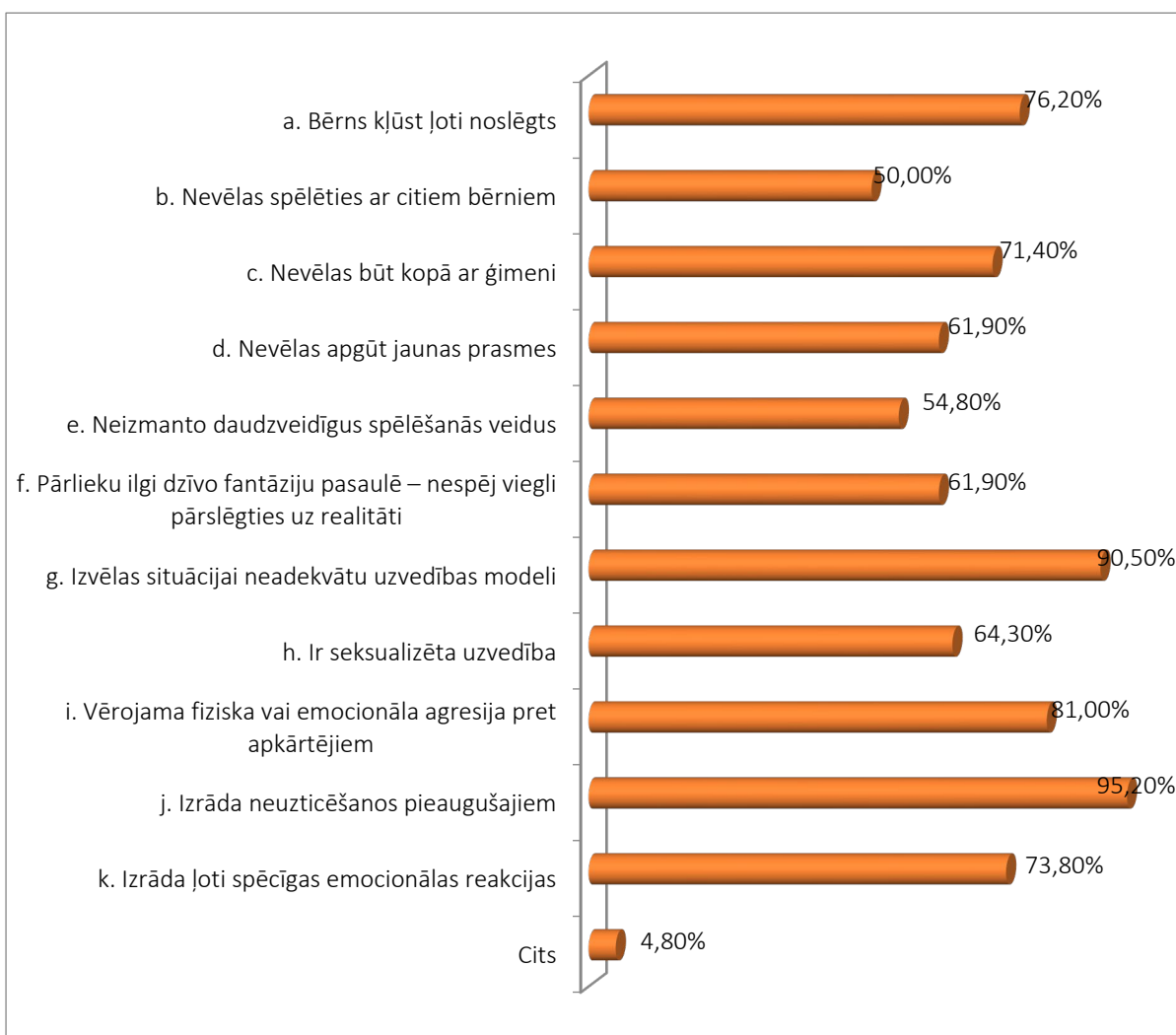

Attēls 3.2.

Komentāri pie "cits":

- Audžuģimenei trūkst prasmju, saskaroties ar grūtībām. Vilšanās, ja bērns neizrāda pateicību un slikti uzvedas.
- Reizēm ir tā, ka audžuģimenes ļoti labi tiek galā ar saviem pienākumiem, taču bērni, sevišķi pusaudži, nevēlas ievērot savus pienākumus un spekulē ar savām tiesībām.
- Audžuģimenē var mainīties situācija, šķiršanās, u.t.t

3. **Kāda veida emocionālās traumas ir guvuši bērni, kuri no audžu ģimenēm tiek ievietoti atpakaļ ārpusģimenes aprūpes iestādēs? Atzīmējiet atbildes, kurām Jūs piekrītat. Iespējams atzīmēt vairākas atbildes.**

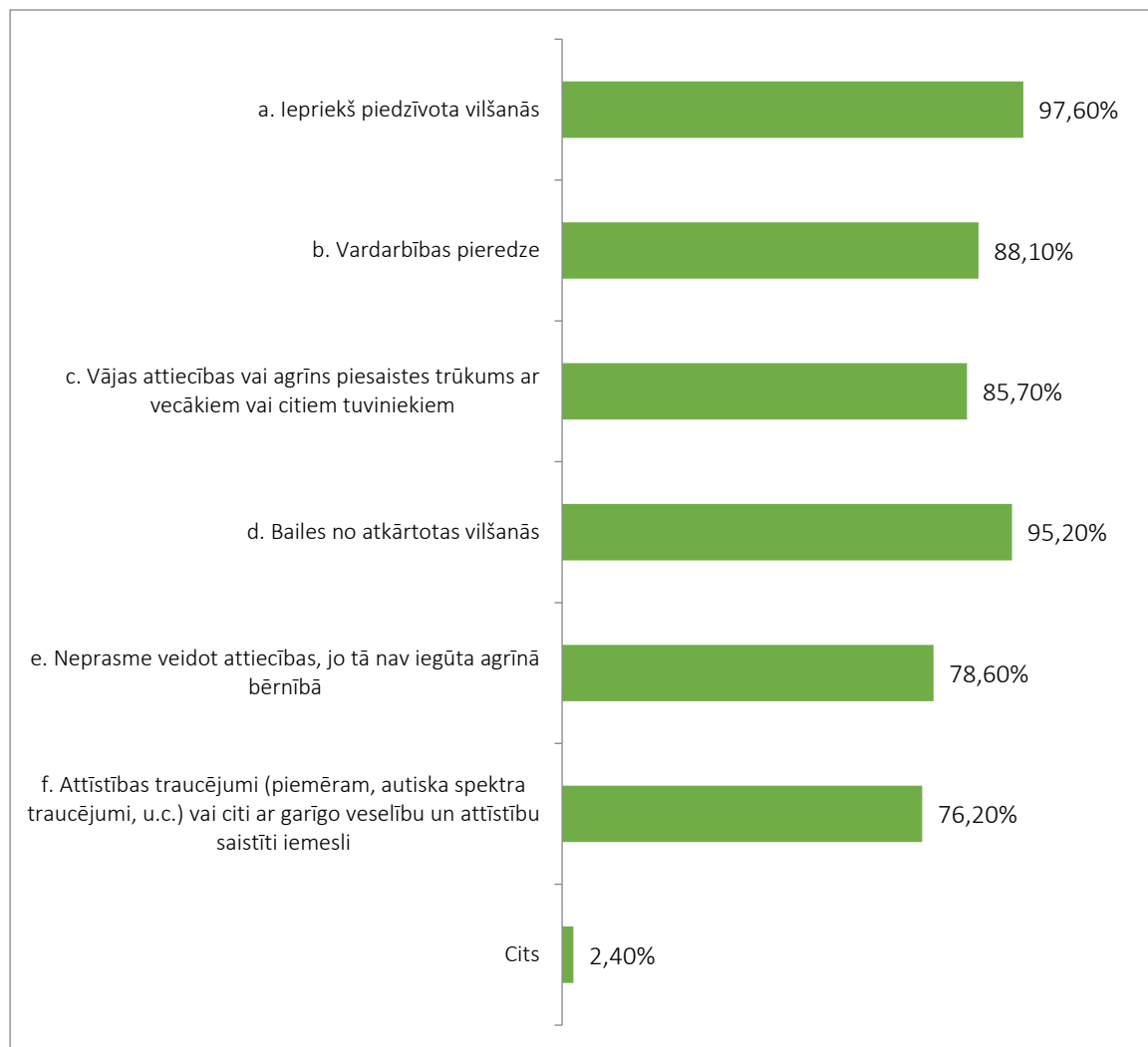

Attēls 3.3.

Komentāri pie cits:

- Vilšanās, nevērtības sajūta.
- Veselības problēmas, ko izraisījusi nepietiekama pārtikas uzņemšana.

4. **Kādi, Jūsaprāt, varētu būt iemesli, kuru dēļ bērni neuzticas pieaugušajiem un/vai atturas veidot attiecības? Atzīmējiet atbildes, kurām Jūs piekrītat. Iespējams atzīmēt vairākas atbildes.**

Attēls 3.4.

Komentāri pie cits:

Pieaugušo meli

5. **Kas, Jūsaprāt, būtu darāms, lai mazinātu emocionālās traumas ietekmi uz bērniem?**

- Bezmaksas psihoterapeita konsultācijas.
- Darbs ar audžuģimeni, kompetentiem speciālistiem.
- Pēc iespējas mazāka aprūpes formu maiņa, jo bērns nespēj adaptēties līdzi. Jo, ja bērnam ir uzvedības problēmas, tas nenozīmē, ka, ja mainīs aprūpes formu, tad mainīsies viņa uzvedība.

- Psihologa darbs ar audžuģimēni.
- Darbs ar speciālistiem, darbs ar audžuģimēni.
- Pilnveidot zināšanas ir nepieciešams visām iesaistītajām institūcijām. Bērnis ir sistemātiski jāsapagatavo ievietošanai kādā no ārpusģimēnes aprūpes modeļiem.
- Audžuģimēni būtu nepieciešams vairākkārt tikties ar bērnu, lai izveidotos laba savstarpējā saskarsme un emocionālā piesaiste.
- Semināri, kursi par bērnu audzināšanu audžuģimēnēm.
- Ņemt vērā bērna viedokli.
- Bezmaksas psihoterapeita konsultācijas.
- Pārdomāti pieņemt lēmumu par bērna uzņemšanu audžuģimēnē, atbildīga attieksme, pietiekamas zināšanas par konkrēto bērnu un audzināšanu attiecīgā vecumposmā.
- Veikt pietiekamu audžuģimēnes un bērna novērtējumu, nosakot audžuģimēnes atbilstību konkrētā bērna vajadzībām.
- Audžuģimēnēm noteikti sākumā vajadzētu iepazīties ar bērnu tuvāk, izveidot ciešāku kontaktu. Uzskatu, ka ne visas audžuģimēnes ir spējīgas audzināt bērnu, noteikti ir jāizvērtē, kādiem cilvēkiem no iestādēm uztic jaunu cilvēku.
- Darbs ar speciālistiem.
- Ilgstoģāku iepazīšanās periodu starp bērnu un audžuģimēni, audžuģimēni būtu nepieciešami kursi bērnu emocionālajai audzināšanai, izzināt bērnu attīstību no dzimšanas, izzināt bērna intereses.
- Organizēt audžuģimeņu asistentu/treneru piesaisti, atbalsta pasākumus - seminārus, praktiskas apmācības u.c. - zināšanu iegūvi un metoģu apģuvi par krģzēm pusaudģu vecumā, bērniem ar garģga rakstura saslimģanām, par bērnam noģimģgu emocionālu saikģu ietekmi un atbalstģšanu (cieņģpilnu attieksmi pret bērna bioloģisko ģimēni, māsām, brāģiem) palielināt iepazīģšanās laiku bērnam un audžuģimēni nekā to nosaka likums.
- Bezmaksas psihoterapeita pakalģojumi.
- Izģlģtot sabiedrģbu, skolas, vecākus, visus, kas ikdienā saistģti ar bērnu audzināģanu un aprģpi. Bez sabiedrģbas sapratnes un atbalsta, emocionālģs traumas bērniem turģinģsies.
- Starpprofesionāģu komandas darbs, ka arī starpinstitucionālģ sadarbģba.
- Darbs ar audžuģimēni bāriģtiesģs, speciālistu palģdzģba, semināri par bērnu audzināģanu.

- Sadarbība ar speciālistiem.
- Strādāt .
- Uz klausīt viņu, būt viņa atbalsta personai jebkurā situācijā.
- Darbs ar psihologu.
- Nemainīt bērna vidi (draugu loku, skolu).
- Būt bezgala pacietīgiem! Ļaut pamazām pierast, vērot, secināt.
- Nopietns sociālais darbs ar bērna bioloģisko ģimeni pirms bērns tiek ievietots audžuģimenē vai ārpusģimenes aprūpes institūcijā. Pirmskolas un skolas speciālisti un pedagogi ir apmācīti pamanīt vismazākās izmaiņas bērna uzvedībā un ārienē. Pedagogi uz šīm izmaiņām reaģē nekavējoties. Piesaista speciālistus. Vienvārdsakot - tiek darīts viss iespējamais (nežēlojot līdzekļus), lai saglabātu bērnam iespēju augt bioloģiskajā ģimenē. Izvērtējot statusa piešķiršanu audžuģimenei, vadīties pēc vienotiem kritērijiem, nevis "viņš taču ir tik labs cilvēks". Piešķirt statusu ne tāpēc, ka "jāpalielina audžuģimeņu skaits, jo mums taču ir deinstitucionalizācija", bet tāpēc, ka ģimene atbilst šī statusa kritērijiem. Varbūt mazāk audžuģimenes, bet vairāk sagatavotas, apmācītas, profesionālas audžuģimenes. Ja audžuģimenei rodas grūtības ar bērna audzināšanu, nekavējoties sniegt palīdzību, atbalstu un citus pakalpojumus, lai bērns nav jāizņem no audžuģimenes un jāievieto citā audžuģimenē vai institūcijā. Veikt pētījumu, kādos gadījumos no audžuģimenes ir izņemti bērni. Kādā vecumā viņi ievietoti audžuģimenē un kādā izņemti? Cik audžuģimenei ir bioloģiskie bērni un cik ievietoti bez vecāku gādības palikuši bērni? Kāda ir vecuma starpība starp šiem bērniem? Kādu palīdzību audžuģimene saņēma pirms bērns tika izņemts? Vai tās ir audžuģimenes pilsētās vai laukos? Vai ievietotajiem bērniem ir kādas veselības problēmas? Vai ģimene ir izgājusi apmācības? Vai sadarbojas ar citām audžuģimenēm? Un citi jautājumi, kas varētu parādīt problēmlaukus audžuģimeņu darbībai.
- Dot iespēju bērniem atrasties drošā vidē un piesaistīt atbalsta pasākumus.
- Uz anketas 1.jautājumu nevar viennozīmīgi atbildēt uz visiem jautājumiem ar "realizē" vai "nerealizē", vairākos punktos atbildētu "daļēji". Padziļināti jāizvērtē potenciālās audžuģimenes, aizbildņi. Ģimenes iepazīšanās ar bērnu nevar būt virspusēja, tai jābūt lēnai un pakāpeniskai (tiekoties bērna teritorijā, neitrālā teritorijā, uzņemošās ģimenes teritorijā), lai abām pusēm būtu iespēja iepazīt vienu otru un saprast, vai ir abpusēja saderība.

- Ir nepieciešami psihoterapeita pakalpojumi.
- Darbs ar kompetentiem speciālistiem audžuģimenēm.
- Sadarbība ar kompetentiem speciālistiem, psihologu.
- Padziļināti izvērtēt audžuģimenes atbilstību.
- Sadarbība ar speciālistiem.
- Darbs ar speciālistiem.
- Speciālistu atbalsts.